

Vogels in het Gooi

SAMENSTELLING : R.G. MOOLENBEEK

REDAKTIE : D.A. JONKERS
R.G. MOOLENBEEK
R. VAN POELGEEST

UITGAVE VAN DE VOGELWERK GROEP HET GOOI EN OMSTREKEN, 1978

INHOUD

Voorwoord	3-4
Inleiding	5
De Ooievaar vroeger en nu in het gebied tussen Vecht en Eem	7-11
Handhaaft de Bergeend zich in het Gooi	13-23
De Boomvalk in het Gooi	25-28
Het Korhoen, zorgenkind van de Gooise vogelaar	29-34
Onze nationale weidevogel, de Kievit	35-39
De Wulp in het Gooi, Vecht- en Eemgebied	41-49
Over het voorkomen van Kerkuilen in en rondom het Gooi	51-54
De IJsvogel, iets over zijn naam en voorkomen	55-57
De Zwarte Specht tussen Eem en Vecht	59-64
De Huiszwaluw als broedvogel in Zuidelijk en Oostelijk Flevoland in de periode 1966-1977	65-80
De Oeverzwaluw als broedvogel in het Gooi	81-84
De Boompieper als broedvogel in het Gooi	85-86
De verspreiding van de Klapekster in het Gooi en om- streken	87-100
Pestvogels in het Gooi en omstreken 1967-1977	101-103
Aantekeningen over de Grote Lijster in het Gooi	105-107
De Cettis Zanger, een nieuwe soort voor het Gooi en omstreken	109-111
Het Baardmannetje, het verhaal met een baard	113-120
Het voorkomen van het Baardmannetje in het Gooi	121-124
Geelgorzen in het Gooi	125-129
De achteruitgang van de Roek in Gooi en Vechtstreek ..	131-133
Verklarende lijst van woorden	135
Namen en adressen van de auteurs	136
Colofon	137

Alle auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun
bijdragen.

VOORWOORD

Het is moeilijk zich voor te stellen hoe het Gooi er honderd jaar geleden uitzag. Wat het landschap betreft, dat gaat dankzij de Gooise landschapsschilders nog wel. Maar van wat er allemaal aan dieren buiten de Gooise dorpskernen en rond de schaapskudden op de heide leefde, zijn weinig berichten bewaard gebleven. Een ding is zeker: hoewel het Gooi nog steeds mooi is om er te leven, is de natuur angstaanjagend teruggedrongen en het vogelleven in zijn verscheidenheid bedroevend verarmd. Zodat het niet minder dan een wonder (of een gunstige toevalligheid?) mag heten, dat er in het Gooi nog Korhoenders, Wulpen en Bergeenden broeden. Maar als er niet direct passende maatregelen worden genomen, zullen tenminste de Korhoenders spoedig verdwenen zijn. Zij zullen dan de weg volgen die Nachtzwaluw, Klapekster, Grauwe Klauwier, Boomleeuwerik en vele anderen hen zijn voorgedaan. Het is de weg die naar de nivellering leidt, de gelijkwording, waarvan alleen Huismussen, Spreeuwen, Merels, Turkse Tortels en nog een paar andere soorten zullen profiteren. Het jubileumboek, waaraan niet minder dan 14 auteurs hebben bijgedragen, behandelt een interessant assortiment van soorten. Daarvan is de Ooievaar alleen nog historie. Het Korhoen staat op het punt het te worden. De Wulp leidt als broedvogel een hachelijk bestaan. De Klapekster komt alleen nog in de winter voor. De Bergeend heeft moeite zijn jongen naar stille en voedselrijke wateren te leiden. De Zwarte Specht heeft zich in de randbossen van het Gooi gevestigd en het is de vraag of hij zich kan handhaven. De Kerkuil heeft het in het hele land moeilijk. De Boompieper moet stellig het merendeel van zijn nesten en jongen prijsgeven aan nietsvermoedende dagrecreanten en spelende en speurende honden. De Oeverzwaluw moet van tijde-

lijke broedplaatsen gebruik maken of verdwijnen. De IJsvogel slaagt er misschien in te profiteren van het water van enkele brede sloten en grachten. Het Baardmannetje ondergaat een populatie-explosie vanuit het nieuwe land van de IJsselmeerpolders. De Cettis Zanger is een nieuweling in de lage landen en zal er mogelijk, als er geen al te koude winters komen, nog wel enkele jaren redden.

Over het leven en het voorkomen van deze en andere vogelsoorten - een goede keus - vertellen de samenstellers ieder op eigen wijze. De meeste van hen kijken over de landsgrenzen heen naar wijdere perspectieven. Wat daarbij opvalt is, dat zij slechts in beperkte mate boekenwijsheid naschrijven. In plaats daarvan delen zij veel mee van eigen waarnemingen en gevolgtrekkingen. Voor de samenstellers van dit jubileumboek is het duidelijk, dat vogels aldus in een niet te miskennen taal iets hebben te verkondigen over het verleden, het heden en de toekomst van het cultuurgebruik van het land dat zij bewonen.

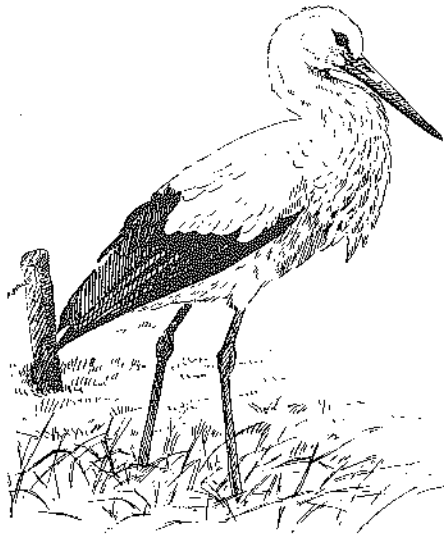
Dat hun waarschuwende woorden voor velen geen gesloten boek zullen blijven, dat velen er naar zullen horen en ook zullen begrijpen wat zij te horen krijgen, er naar zullen handelen en de vogels dankbaar zullen zijn en genoeg en blijdschap zullen beleven aan hun bestaan en hun voortbestaan is ongetwijfeld de wens van alle leden van de Vogelwerkgroep het Gooi en stellig die van schrijver dezes.

K.H. Voous

INLEIDING

Het is 1 februari 1967. Een groepje enthousiaste vogelaars in het Gooi steekt de koppen bij elkaar en besluit een vogelwerkgroep op te richten. Zij zal de naam "Vogelwerkgroep het Gooi en Omstreken" gaan dragen. Jaren van veel voorspoed en soms wat tegenslag volgen. Herhaaldelijk springt zij op de bres om vogels of waardevolle natuurgebieden te behouden. Binnen de VWG ontstaan geleidelijk diverse subgroepen en rapporten en brochures zien het licht. Onze vogelwerkgroep heeft vele malen haar bestaansrecht bewezen! Toch is er in de afgelopen 10 jaar veel veranderd in ons werkgebied, dikwijls ten koste van flora en fauna. Helaas zal er nog meer gaan veranderen; huizenbouw en wegeaanleg zijn slechts enkele van de vele gevaren die het unieke Gooi en Vechtplassengebied nog steeds bedreigen. Prof. Voous noemde al, terecht, deze verandering en de hiermee gepaard gaande nivellering in vogelrijkdom. Met zijn allen zullen we moeten proberen dat af te remmen. Meer dan ooit zullen we waakzaam moeten zijn en bestemmingsplannen nog kritischer bekijken. Het is jammer dat de eendracht binnen de natuurbeschermingsverenigingen vaak ver te zoeken is. Verder is het contact met het agrarisch deel van onze bevolking voor verbetering vatbaar. Eendracht maakt immers macht!

Dit jubileumboek, dat ter afsluiting van ons 10-jarig bestaan werd samengesteld, kon alleen verschijnen dank zij de positieve bijdragen van de schrijvers. Het toont de grote waarde van ons werkgebied, inclusief de Flevopolders, overduidelijk aan. Voor vele artikelen hebben de schrijvers dankbaar gebruik gemaakt van het waarnemingenarchief, dat hiermee ondanks enkele gebreken toch zijn nut heeft bewezen. Mocht u over aanvullende gegevens beschikken, dan vernemen wij dat graag. Mogelijk is dan een vervolg op deze uitgave het overwegen waard.

DE OOIEVAAR VROEGER EN NU IN HET GEBIED TUSSEN VECHT EN EEM

D.A. JONKERS

Hoe het er vóór 1900 met de broedende Ooievaars in de streek tussen Vecht en Eem, behorende tot het studiegebied van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o. voorstond, is niet bekend. Schlegel (1878) geeft alleen maar aan dat de Ooievaar overal in waterrijke streken voorkomt. Gezien de voorkeur die de Ooievaar aan de dag legt voor overgangen van hoge droge gronden naar lager liggende vochtige gronden en droge naar natte gebieden is het niet onmogelijk dat hij vroeger talrijker was dan in de jaren na de eeuwwisseling. Wat is er nu wel bekend over het voorkomen? De enige beschreven nesten uit het begin van deze eeuw zijn die van Bussum (archieef R.I.N.). Op 11 oktober 1918 was er een nest aan de Prinsenstraat bij de boerderij van "Jan Pot". Dit was een wagenwiel op een paal. In dezelfde tijd bevonden zich een boomnest bij boer Van Schaik op de Engh en een nest op een wagenwiel op het dak van boerderij De Kaap aan de Lange Heul. Voorts stond op de hoek Prinsenstraat-Laarderweg bij boer Aalders een boom met een nest, waar in 1922 nog op gebroed werd. Dit nest werd in 1922 afgebroken i.v.m. de bouw van winkels en een broederklooster. Wanneer er op gebroed werd, hoe lang de nesten daar stonden en of er ooit jongen op zijn grootgebracht wordt niet vermeld. Gelukkig verandert de situatie na 1929. Vanaf die tijd wordt het wel en wee van de Ooievaars in ons land geregeld bijgehouden en sinds 1955 worden er zelfs jaarlijks verslagen over de broedresultaten gepubliceerd.

De verspreiding was als volgt.

NIGTEVECHT. Aan de Klompweg stond een paalnest in een weiland achter de Ned.Herv.kerk. In 1939 zijn hier 2 jongen, 1940-2, 1941-3, 1942-2, 1943-3 (er waren 4 jongen uitgekomen), 1944-3 en in 1945-2 uitgevlogen. Van de periode 1956 tot 1967 is bekend dat er niet op het nest is gebroed. In 1968 was het nest zo vervallen dat het is afgevoerd.

NEDERHORST DEN BERG. Dicht bij de kerk zat een nest op een

schoorsteen waar in 1944 en 1945 drie jongen op groot kwamen. Volgens een mededeling in het R.I.N.-archief is er na 1945 ook nog een nest met 2 jongen grootgebracht. Het jaartal stond helaas niet aangegeven. Omstreeks 1950 bouwden dorpsbewoners een paalnest in een weiland, toen het oude nest kapot was gegaan. Meer gegevens zijn niet beschikbaar.

VREELAND. Op de schoorsteen van de pastorie, midden in het dorp, was een nest aanwezig. In 1944 waren er 3 jongen; in 1945 was het wel bewoond, er waren echter geen jongen.

OUD-LOOSDRECHT. Uit 1903 is één broedgeval bekend, daarna is er niet meer gebroed. Aan de Oud-Loosdrechtse dijk is in 1966 met behulp van de Ned.Ver.tot Bescherming van Vogels een nest gebouwd. De paal waarop het nest zich bevond was in 1970 al zover weggerot dat het nest is gesloopt. Ooievaars zijn er nooit bij of op geweest.

MUIDERBERG. In het begin van deze eeuw schijnt er een nest te zijn geweest in deze gemeente. Nadere gegevens ontbreken. Op een schuur aan de Meerkade bij het Naardermeer is in 1972 een nest gebouwd. Tot nu toe zijn er geen Ooievaars op gesignaleerd.

'S GRAVELAND. Op een paal in een weiland van Gooilust zat een Ooievaarsnest. Dit was in 1925 al bewoond. Van 1934 is ook bekend dat er gebroed is. In 1935 kwamen 2 jongen groot; 1936-onbekend, 1937 2 jongen, 1938 werd het nest wel bewoond, maar waren er geen jongen, 1939-3 jongen, 1940-2 jongen, 1941-2 jongen en 1942 bewoond, geen jongen. Vanaf 1943 werd het nest niet meer bezet. Volgens een onbevestigde mededeling van de

Stichting Gooisch Natuurreservaat, aanwezig in het archief van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o., zou er in 1950 nog een paar Ooievaars op het nest hebben gezeten.

In april 1956 heeft een Ooievaar er een dag en een nacht doorgebracht. Blauwe Reigers sloopten van 1957-1967 geregeld takken uit het nest, dat tenslotte in 1968 omwaaide.

BAARN: Ook dit nest was begin 1900 al aanwezig en lag in een boom aan de Zandvoortseweg. De eerste meldingen staan in de Gooi- en Eemlander van 15 april 1908. Deze schrijft: "De beide Ooievaarders, die reeds drie jaar achtereen de 5e april het nest op het huis van de veehouder Vos betrokken, zijn dit jaar 2 dagen later ter zelfde plaats aangekomen." Daarna komen er pas weer gegevens in 1929, het nest werd toen bewoond, details ontbreken. De verdere historie is: 1930 tot en met 1933 geen gegevens, 1934-2 jongen, 1935 idem, 1936-3 jongen, 1937-3 jongen, 1938-4 jongen, 1939-2 jongen. Als bijzonderheid staat aangegeven dat deze twee jongen zijn gestolen, 1940-2 jongen, 1941 geen jongen groot, 3 uitgekomen, 1942-3 jongen, 1943-3 jongen, 1944 4 jongen, 1945-3 à 4 jongen, 1946 tot en met 1948 idem. Vanaf 1949 was het nest onbewoond; in 1963 is het vervallen. Van de jongen die in 1935 werden geringd, is op 13 september van datzelfde jaar één ex.teruggemeld uit Toulon (Fr.). Van die uit 1937 kwam hetzelfde jaar op 1 september een terugmelding uit Pierrefort, Cantal (Fr.) (Haverschmidt 1949). Deze Ooievaarders volgden dus de westelijke trekroute langs Gibraltar.

Waarnemingen van zwervende Ooievaarders zijn pas de laatste tien jaar wat meer gericht verzameld. Het hierna volgende overzicht stoelt dan ook voornamelijk op gegevens uit deze periode en zal voor aanvulling vatbaar zijn. Gegevens over de Ooievaar uit heden en verleden blijven welkom.

De heer Boekschoten uit Hilversum onderzocht enige jaren geleden oude jaargangen van het dagblad De Gooi- en Eemlander en het periodiek De Levende Natuur op natuurhistorische gegevens over het Gooi. Uit zijn aantekeningen valt op te maken dat in het begin van deze eeuw geregeld Ooievaarders zijn gesignaleerd, waarbij als plaatsen Hilversum, Baarn (nest) en Muiderberg (nest) worden genoemd.

Andere waarnemingsplaatsen zijn:

Loosdrecht In augustus 1912 een groep van 50 ex. tussen Loosdrecht en Loenen. Een gedeelte ervan zette zich op hooibergen en daken te Loenen en een ander deel op de daken der militaire gebouwen te Nieuwersluis (med. Boekschoten).

Kortenhoeft 18-5-1944 één vliegend ex. (J.Taapken).

Ankeveen 6 tot 8-4-1964 één ex. (C.Breek).

Nederhorst den Berg 10-3-1976 één ex. bij de Horstermeer richting Naardermeer vliegend (P.v.d.Poel).

Nigtevecht 12-6-1977 drie ex. boven de Vecht bij Nigtevecht t.h.v. fort Hinderdam cirkelend (D.Visser).

Muiderberg 1973. Ongeveer tien dagen hielden zich volgens Slijkerman Ooievaarders rondom het nest te Muiderberg op zonder dit te bezoeken (Schuilenburg 1973).

7-6-1976 één ex. vliegend boven de Aalscholverkolonie (B.J.van Ingen).

Naarden 3-6-1968 vijf ex. tussen Rijksweg en Naardermeer (F. J. Smith). Van 17 t/m 20-5-1971 één ex. gergeld tussen Muiderberg en het Naardermeer (volgens mededeling daar ook het jaar ervoor (F. Rijnja). 31-5-1973 één ex. Overscheense polder (J.Bos & F. Rijnja).

Hilversum 26-4-1962 één ex. (C. Vis). 1-4-1967 één ex. Hilversums Kanaal (O.van Zuilen). 27-3-1969 drie ex. in oostelijke richting Zuiderheide (D.A.Jonkers). 18-6-1973 één ex. vliegveld Hilversum (fam. Ras). 14-1-1976 één ex. op huis (P.v.d. Poel). 29-5-1976 één ex. boven kalkterrein Crailo (P.v.d.Poel).

Huizen 9-7-1969 twee ex. rondzwevend boven de Oostermeent (P.H.Fuchs). Mei 1970 één ex. vliegend boven Muiderberg. Heeft later ook een paar dagen op de Huizer Meent gezeten (P.Schoorl).

Blaricum 8-4-1969 één ex. op het Huizerhoogt; overnachtte daar in een spar (J.L.M.Bos). 10-4-1970 één ex. vliegend boven Tafelberg (D.A.Jonkers & G.Jaspers).

Laren 14-4-1975 één ex. boven het Jagerspad (H. & P. Dieperink).

1-3-1905 één Ooievaar gezien (Gooi- en Eemlander). 30-5-1954

één ex. Eempolder (N.J.N.). 14-3-1967 zes ex. Eempolder (archieff Vogelwerkgroep het Gooi).

Voorts hield zich vanaf midden november 1975 tot in januari 1976 een geringde Ooievaar in het Gooi op, die aanvankelijk rondzwierf bij Eemnes, daarna vertrok naar de Chemische fabriek Naarden. Vervolgens was hij enige dagen verdwenen en zat toen van 5 tot 24 januari 1976 op diverse dagen bij Eemeroord-Baarn.

LITERATUUR

Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.

Van Gorcum, Assen.

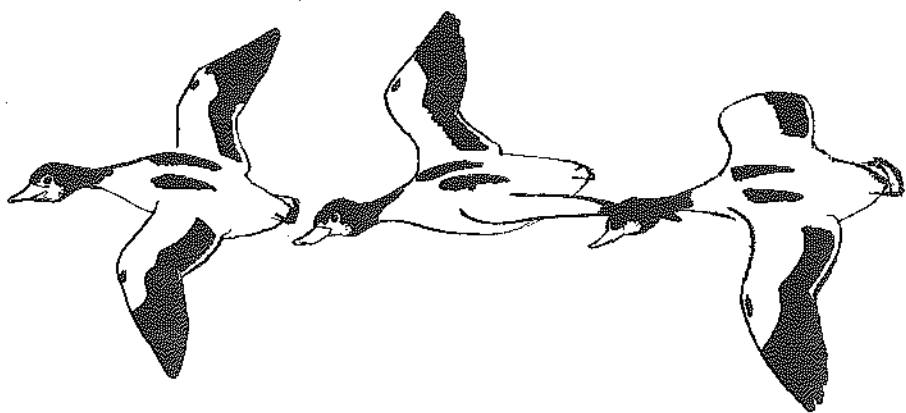
Bemmel, A.C.V.van et al. 1957. De stand van de Ooievaar

Ciconia c. ciconia L. in Nederland.

Beaufortia 63: 187-204.

- Haverschmidt, F. 1949. The life of the White Stork. Brill,
Leiden.
- Mörzer Bruyns, M.F. & S. Braaksma 1955. De stand van de Ooie-
vaar *Ciconia c. ciconia* L. in Nederland.
Beaufortia 45: 23-43.
- Schlegel, H. 1878. De Vogels van Nederland. deel 1. Funke,
Amsterdam.
- Schuilenburg, H. 1967. Weinig Ooievaarders in 1966. Het Vogeljaar
15:277.
- Schuilenburg, H. 1970. In 1970 vlogen slechts 17 jonge Ooie-
vaarders uit. Het Vogeljaar 18: 374.
- Schuilenburg, H. 1973. In 1973 vlogen slechts 7 jonge Ooievaarders
uit. Het Vogeljaar 21: 511.
- Het Ooievaardersarchief van de R.I.N. te Leersum.
Waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o.

★

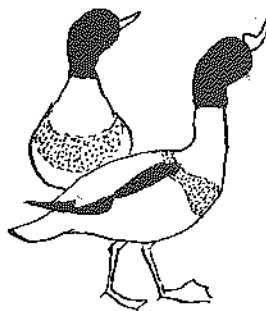

HANDHAFT DE BERGEEND ZICH IN HET GOOI?

W.K. KRAAK

INLEIDING

Zonlicht weerkaatst op het water. Het helder wit van de kleurige Bergeenden schittert zodat je zelfs groepjes *Tadorna* kunt onderscheiden heel in de verte langs de kust van het Gooi. Het was elk jaar weer een feest in herfstlicht of voorjaarszon deze vogels te ontdekken wanneer je stond uit te kijken over het slik op de pier van Huizen of elders aan de kust. Bijvoorbeeld op de hoge rand van het Gooi bij Oud Naarden, met het donkere bos achter je. De tegenstelling van bos en zee was vroeger feller dan nu; voor je opende zich de wijldheid van het IJsselmeer, de voormalige Zuiderzee, destijds als brakwatergetijdengebied een ideaal biotoop voor de Bergeend. Wat is daar nu van over? Nog slechts een Randmeer! Je had er een weids panorama: naar links het geboomte van Oud-Valkeveen, de bocht van de kust onder Naarden, daar achter het silhouet van Muiderberg en de kranen van Amsterdam met rechts daarvan de dikke toren van Ransdorp. Nú domineert de lange lijn van de Hollandse Brug achter het recreatieterrein Het Naardens Bos. Bij helder zicht zag je over het water duidelijk de witte vuurtoren van Marken - op een afstand van achttien kilometer - en je kon met de kijker nog verder Noord-Holland afzoeken. Nú is de verre einder van voorheen geblokkeerd door de Gooimeerdijk en Almere. Aan de rechterkant lag (en ligt nog) het slik onder Huizen, waar je de meeste vogels verwachtte, vooral foeragerende Bergeenden. Het waren vaak enige tientallen of vele paren bijeen. In zo'n troep kun je een langdurige studie maken van de verschillende houdingen van rust en activiteit, de waakzaamheid, speciaal hoe de vogels hun stemming om op te vliegen zichtbaar maken, de gebaren die werken als signalen voor soortgenoten, de paarvorming en de baltshandelingen. Een hoofdstuk apart vormen de geluiden: het harde "ak-ak-ak", een langgerekt "waarr-k" bij driftig ruzie zoeken (een specialiteit van het vrouwtje!) en de hoge, zachter klinkende stemmen van de mannetjes: "tjieuw-tjieuw" soms gerekt tot "tjiehoew", een luider opklinkend "pitji-pitjipitji" en bij het omhoogzwaaien van de kop -eindfase van een mannelijke buiging - een zacht "nigurrr" of "jgrrrr". De vlucht van de Bergeend doet gansachtig aan door de bedaarde vleugelslag. De houding die de staande vogel aanneemt, vooral het mannetje, geeft hem de allure van een kleine gans. Daarom verbaast het mij niet dat de Romeinen de Bergeenden als kleine witte ganzen typeerden.

IN DE ROMEINSE TIJD

Ik neem aan dat Bergeenden al voor onze jaartelling in Nederland broedvogels waren. Ze werden toen waarschijnlijk ganten of ganten genoemd. Ik zeg waarschijnlijk, omdat ik de verleiding niet kan weerstaan om een latijnse tekst van Plinius Maior te betrekken op de Bergeend. Ons land zag er toen heel anders uit dan nu. Er was een lange, lage duinenrij, de oude duinen, hier en daar onderbroken door een riviermond. Daar achter lag een breed veen- en moerasgebied dat reikte tot de zandgronden van Brabant, Utrecht en het Gooi. Het brakke Flevomeer - veel kleiner dan de latere Zuiderzee - strekte zich uit van het Gooise zand tot de banken voor Gaasterland. Ideaal broed- en leefgebied voor de Bergeend moet er toen geweest zijn, nl. de zandrand van West Brabant bij de Schelde, de lange keten van oude duinen, het Gooi, Gaasterland, alles in de nabijheid van brak en zout water. Het is verleidelijk een ornithologische mededeling van de oude Plinius op deze situatie te betrekken. Hij kende het land van Schelde, Maas en Oude Rijn uit eigen ervaring (eerste eeuw na Chr.). Lees nu wat Plinius schrijft:

"Het beroemdste ganzendons komt uit Germanië. Daar zijn de vogels wit en nogal klein. Ze heten er "ganten". De prijs per kilo dons is hoog. Vandaar de beschuldiging vaak tegen bevelhebbers van de bewakingstroepen, dat ze hele cohorten uit het garnizoen er op uitstuurden om deze vogels te vangen."

De Romeinen gebruikten in het hele imperium graag het dons van ganzen, een luxe-artikel voor de hoge bevelhebbers. Het beroemde eiderdons kenden ze waarschijnlijk nog niet.

TROUW AAN EENMAAL VEROVERD GEBIED

In de loop van eeuwen groeide de Zuiderzee, grote stukken land werden weggeslagen. Noord-Holland kreeg een grillig patroon van land en water. Daarna kwamen de eerste grote inpolderingen. Op de slikken van droogvallende polders vestigen Bergeenden zich graag. Hebben de vogels in de eeuwen van uitbreiding van de Zuiderzee het water gevolgd en hebben ze zich, eenmaal aangelokt door droogvallende zeebodem bij inpoldering, blijvend gevestigd in droogmakerijen zoals de Beemster, de Schermer en de IJpolder? Het lijkt mij mogelijk dat enkele broedgevallen in een bepaalde polder jaren lang onopgemerkt blijven, ook nog in recente tijd, althans dat waarnemers het belang van hun waarnemingen niet onderkennen en geen gegevens doorgeven.

Zo kent Timmermans (1960) nog geen broedgevallen uit de Schermer en de Grote IJpolder. Eijerman (1977) meldt voor de Schermer 2 broedparen in 1968 en zelfs 29 paar voor 1977! Wat betreft de IJpolder zijn broedgevallen bekend sinds 1962 (Ten Kate 1964). Het begin van de vestiging van Bergeenden in zulke gebieden zoek ik eigenlijk in de tijd van de droogmakerij zelf. Ook opgespoten zand kan *Tadorna* aantrekken om te broeden. Een voorbeeld: het broeden op opgespoten terrein bij Paterswolde (Tekke 1966). Beter op de hoogte zijn we, historisch gezien, van de gang van zaken in nieuwere polders, te beginnen met de Wieringermeer, de Noordoostpolder enz. dankzij de activiteiten van een groot aantal ornithologen jaren lang. De jaargangen van *Limosa* staan er

vol van.

In het Gooi hebben de Bergeenden eeuwen lang bijna alles gevonden wat een flinke populatie nodig heeft: broedgelegenheid in konijnholen, in allerlei holten in bossen, in hooimijten, in ruijge (zoals in Zeeland tussen het Biestarwegras); bovendien slikken om te azen en ondiep brak water om te grondelen. Toch ontbrak wellicht een wezenlijk onderdeel van het Bergeendmilieu: voedselrijke zandplaten te midden van zout water met getijdenstroming. Dat is dan het veilige rustgebied om de slagpenrui door te maken wanneer de vogels slechts lopend en zwemmend hun voedsel kunnen vinden. In gunstige ruigebieden komen de vogels in honderdtallen ja zelfs duizendtallen bijeen.

AANPASSINGSMOGELIJKHEDEN

Onze Gooise Bergeenden (althans de volwassen individuen die in een bos broeden) blijken behendige vliegers te zijn, die het geen moeite kost om uit de lucht tussen de boomkruinen door aan de grond te komen. In mijn oude notitieboekje van ruim 35 jaren geleden staat hierover: "Opmerkelijk is het gemak waarmee de vogels na een vlucht boven de boomkruinen bijna loodrecht zich laten zakken tussen de bomen om lopend over de grond de aanwezige konijnholen te keuren als toekomstige nestplaats." Heinroth (1910) heeft met Bergeenden in de Berlijnse dierentuin andere ervaringen. Hij schrijft: "Sie kreisen über den Bäumen, aber es macht ihnen sehr grosse Schwierigkeiten, auf unsere kleinen Parkgewässer einzufallen. Immer wieder versuchen sie es, aber von ihren flachen Meeresküsten her, die sie draussen bewohnen, sind sie es nicht gewöhnt, und sie bringen es wohl auch nicht fertig, von oben zwischen hohen Bäumen in steiler Richtung hinabzukommen, wie es ja die waldbewohnenden Braut- und Mandarinenten so ausgezeichnet können." Iets dergelijks vertelt Heinroth in zijn boek Die Vögel Mitteleuropas (1928).

Oude notities werken net als oude foto's. Je hebt destijds ervaringen heet van de naald vastgelegd en jaren later komt door het bekijken van een foto of het herlezen van een notitie de hele situatie weer haarscherp voor de geest.

VIJFENVEERTIG JAREN BERGEENDTELLINGEN

In een periode van ruim 45 jaren - om precies te zijn van 1931 tot heden - zijn veel notities over Bergeenden in het Gooi gemaakt en zijn tellingen verricht door allerlei goede vogelwaarnemers. Niet elke notitie is bewaard gebleven en van het bewaarde aantekeningenmateriaal komt gewoonlijk slechts een deel voor bewerking ter beschikking. Bovendien zijn door lacunes in de observatie wellicht allerlei belangrijke gebeurtenissen met betrekking tot onze Bergeendpopulatie niet opgemerkt. Het levert dus gevaar op om uit de bestudeerde gegevens conclusies te trekken. Toch ontstaat over de jaren heen een beeld in grote lijnen van de geschiedenis van een populatie. In die zelfde periode van 45 jaren kwamen grote veranderingen tot stand die hun invloed kunnen gehad op de Bergeenden hier in de naaste omgeving. De Zuiderzee werd IJsselmeer, het wijde water voor de

oude Gooise kust werd tenslotte een randmeer, het Gooimeer en Eemmeer met de dijk van Zuidelijk Flevoland aan de overkant. De structuur in het Gooi zelf veranderde door de bouw van snelwegen en de verstedelijking. Voeg daarbij de sterke toename van verkeersdruk en de steeds zwaardere recreatiedruk op flora en fauna, die rust en stilte behoeven.

Een belangrijk statistisch verschil tussen vroeger en nu is nog niet genoemd. Nû komen meer waarnemers in het veld en ze komen vrijwel overal. Er worden dus meer waarnemingsdagen dan vroeger gemaakt en de observatiekansen zijn beter gespreid over het hele gebied. Tegenwoordig wordt dus wel een groter aantal broedgevallen ontdekt, want men heeft meer kans om de ouderparen met donsjongen (pulli) te zien. Maar de kans is ook groter dat men het aantal nesten veel te hoog schat door de aanwezigheid van gepaarde Bergeenden op allerlei gunstige plaatsen in de broedtijd. Die paartjes worden evenwel in veel gevallen gevormd door niet-broedende, vaak ook niet-geslachtsrijpe exemplaren. Daarom sta ik altijd kritisch tegenover opgaven van broedgevallen niet gebaseerd op getelde tomen pulli of werkelijk gevonden nesten. Wie ook de postende paren telt, komt, naar het mij lijkt, tot een veel te hoge broedscore. In vroeger jaren werden in de telling alleen de tomen pulli opgenomen, die begeleid door de oude vogels veilig in het kustwater van het IJsselmeer waren aangekomen. Hierbij speelden twee overwegingen een rol:

ten eerste, de onbewezen stelling dat binnenlandse wateren slechts een zeer tijdelijke verblijfplaats voor Bergeendgezinnen zouden zijn (o.a. de Wasmeren) en dat alle jonge Bergeenden uit het Gooi vroeg of laat aan de kust zouden komen, onderweg gedecimeerd vaak of nog erger tot een lege verzameling geworden;

ten tweede, de gedachte dat telling van pulli en juveniele exemplaren aan de kust een betrouwbaarder beeld van het resultaat van het broeden zouden geven.

De gegevens uit verschillende jaren zouden zo beter vergelijkbaar worden.

Ter illustratie een aantal oude berichten en enkele recente:

1. Gooi 1937 : "minstens 12 paar gebroed; 103 jongen geteld, waarvan de meeste het slachtoffer werden van Aalscholvers"
ARDEA 27/1938: 99.
2. Gooi 1938 : 5 paar.
3. Eempolder 1957 : "Tenslotte vermeldt hij (nl.B.Wolff), dat de Bergeend in de Eempolder vooruitgaat; hij schat het aantal broedparen op ± 25 " LIMOSA 31/1958:77.
4. Gooi 1974 : "Laren 7, Hilversum 3 broedgevallen"
LIMOSA 50/1977:40.

Enkele gegevens over de tegenwoordige spreiding (vroeger niet zozeer opgemerkt of werkelijk duidend op verandering van leefpatroon van het Bergeendgezin?).

- 16.06.72 : Hilverbeek, 1 paar + 11 pulli in de vaart langs Leeuwenlaan;
 hiervan 9 grootgebracht
- 07.06.74 : Loosdrecht, 1 paar + 8 pulli in 's Gravelandse vaart;
 "hier nooit eerder gezien"
- 24.06.74 : Ankeveense pad, 2 juvenielen ca. 3 weken oud
- 22.05.74 : Tienhovens kanaal, 2 ex.; "hier nooit eerder gezien"
- 24.06.74 : 's Graveland, Noordereind, 1 paar + 9 juv. (3 à 4 weken oud)
- 06.05.77 : 's Graveland, Beresteinse vaart, 1 paar + 8 pulli; op 10.06.
 77 zelfde paar met nog maar 4 juvenielen en nieuw paar met
 7 jongen (2 à 3 weken oud)
- 1970 en 1971 : Dassenbos, 1 broedpaar
- 1971 en 1972 : Kortenhoef, Westzijde, 1 broedpaar (1968 en 1969 geen)
- 1971 of 1972 : Hilversum, ijsbaan Crailo, 2 adulte ex. met jongen
- 1975 : De Limiten (bos op de grens van Huizen en Naarden), nest
 midden in bos in hol van omgevallen boom.
 N.B.: gegevens uit Archief Vogelwerkgroep het Gooi e.o. en
 R.G.Moolenbeek in litteris.

Het archief van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o. vermeldt enkele opvallend hoge aantallen en nog enige voor de verspreiding interessante data.

- 22.02.65 : Eempolder west, 300 à 350 ex. (D.Visser)
- 16.03.74 : Gooikust Huizen+Valkeveen, 110 ex. (Korhaan 8(4): 20)
- 31.03.73 : Zuidelijk Flevoland, 131 ex. (Korhaan 7(4):16)
- 03.04.74 : Laarder Wasmear, 81 ex. (Korhaan 6(4):20)
- 31.05.73 : Laarder Wasmear, 178 ex. (J.Harder)
- 09.04.67 : Kortenhoef, 38 ex,
- 11.04.71 : Loosdrecht, Rading, 6 ex. (C.de Rooy)

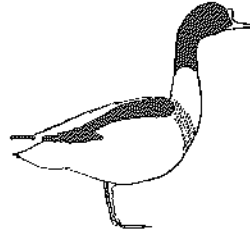
HET JAARRITME VAN DE BERGEEND

BROEDEN: Gewoonlijk tegen eind februari of in begin maart verschijnen de Bergeenden paarsgewijs of in kleine groepen op rondvlucht boven bossen en heiden, weiden en akkers van het Gooi. Ze verspreiden zich om de broedplaatsen weer op te zoeken. Op gunstige plekken treft men wel tientallen bijeen, bijv. op het Laarder Wasmear en in de omgeving daarvan. Tegen de broedtijd zoeken de broedparen en niet-broedende vogels dus een heel ander biotoop op dan de slikken, schorren en wadden, waar de soort gewoonlijk de rest van het jaar verblijft. Het lijkt wel of de vogels in het voorjaar een vaste plek uitzoeken, waar ze een groot deel van de dag vertoeven: op een weide, aan een bosrand, op een akker. Iedere grotere of kleinere groep heeft een eigen sociëteit. De vogels gaan eerst nog regelmatig naar het kustgebied om voedsel te zoeken en te slapen. Een mooie sociëteit was - en is nog wel - te vinden in het door bossen omsloten weidecomplex tussen de Limiten en Oud Naarden. Hier loopt een

zandweg, de Oud-Huizer weg, die nog niet genoeg kuilen heeft om automobilisten af te schrikken. Wie er fietst of wandelt heeft goede kans in de juiste tijd van het jaar Bergeenden te zien. Uit mijn aantekenboek:

29.05.77: "Ondanks de pinksterdrukte langs de zandweg toch 9 Bergeenden in de wei, nl. 4 paartjes en 1 los mannetje. De vogels trekken zich er weinig van aan dat ze geobserveerd worden. Eén paartje richt zich op, kijkt minutenlang en gaat dan op de wieken, overigens alleen voor een korte rondvlucht."

De schijn kan bedriegen! Om het extreem te stellen: misschien zijn deze paren niet tot broeden gekomen omdat ze nog niet geslachtsrijp zijn.

Misschien zit alleen het vrouwtje van dat ene losse mannetje te broeden. In verband hiermee geef ik nog een paar dagboeknotities, die nu betrekking hebben op een sociëteit in een diepliggend weiland tussen het landgoed de Beek en de bosrand van het terrein van het Blindeninstituut. Dit gebied ligt veilig achter de drukke rijksweg A 1 bij Bussum, op de grens van de gemeenten Naarden en Huizen.

29.05.77 : "In de weide achter de rijksweg 5 Bergeenden aanwezig, nl. 2 paartjes en een extra wijfje, dat voortdurend bij het ene paartje blijft. Ze zitten urenlang vredig in de wei zonder noemenswaardige activiteit. Na verloop van tijd vliegt het ene paartje op en verdwijnt over de bosrand. In de vlucht is te zien dat deze vogels adult zijn.

Tot de nazomer van hun tweede levensjaar behouden de Bergeenden immers hun juveniele slagpennen. Ze hebben tot die tijd nog nooit de kleine en grote slagpennen geruid. Juveniele pennen hebben een wit topje. Een tweedeaars Bergeend is dus als hij vliegt te herkennen aan de witte vleugelachterrand.

Dit kenmerk blijft in voorjaar en in de broedtijd een belangrijk onderscheidingsmiddel tussen tweedejaars en adulte vogels.

30.05.77:" De 5 Bergeenden weer aanwezig. Net als gisteren 1 paartje en 1 mannetje met 2 vrouwtjes. Dit trio komt in beweging, loopt naar de bosrand. Daar blijven de vogels enige minuten lang in rusthouding. Dan schuifelt het ene wijfje langzaam de helling op en verdwijnt in een pijp van een konijnehol tussen de bomen. Na 10 minuten komt ze weer te voorschijn. Heeft ze een ei gelegd? Het trio nu weer compleet, blijft rustig zitten."

Een vogelwaarnemer kan goed werk doen wanneer hij een klein terrein adopteert en daar regelmatig kijkt en noteert. Op die manier komen we op de hoogte van de verspreiding van de gepaarde Bergeenden. We kunnen dan ook beter gissen hoe gering het aantal paren is dat werkelijk tot broeden komt. We nemen de moeite om te noteren naar welk water de tomen pulli begeleid door de ouders komen en hoelang ze daar blijven. In het verleden leek het - een indruk die verkeerd kan zijn - dat de Bergeenden uit het hele Gooi na uitbroeden van de eieren met de kleine donsjongen kilometers ver op sjouw gingen om zo spoedig mogelijk het brakke kustwater te bereiken. Pulli kunnen nog lang niet vliegen, zwemmen en duiken kunnen ze dadelijk, instinctmatig. Dat duiken zie je oude vogels niet meer doen. Kwam het in het verleden hier niet voor dat de grote jongen op een binnenlands water verbleven tot ze vliegen konden? Of zit het anders: bezochten we te vaak alleen maar de kust en de Limitenweide, die op een afstand van nog geen kilometer van het Gooimeer verwijderd is? Verwaarloosden we de rest van het Gooi? Wel trok het Laarder Wasmeer ons aan met de Geoorde Fuut, Tafel-eend, Kuifeend en Zwarte Stern. En de Eempolder was ook altijd een goede concurrent. Of is toch het beeld dat te voorschijn komt uit de gegevens in de vogelarchieven juist en niet door toeval bepaald: op het Laarder Wasmeer werden pas in de oorlogstijd - in 1943 - Bergeenden gezien: in april en mei telkens 1 of 2 exemplaren. Meer niet. Ook nog in juni. In 1944 groeide

het in april en mei tot 2 à 3 paar. Nadien werden er (voor het eerst dus in 1944) donsjongen gezien. 25.06.44: 2 paar met resp. 7 en 6 à 8 pulli (Taapken in gestencilde Vogelwaarnemingen Gooi no. 21).

OP RUITREK

Alle Bergeenden, met uitzondering van de juveniele vogels, verliezen in de nazomer hun slagpennen, alle tegelijk, waardoor ze enkele weken lang hun vliegvermogen volledig missen. Het gehele proces van de slagpenrui duurt 29 dagen! Dat maakt de vogels erg kwetsbaar. Ze zoeken nu massaal bepaalde ruigebieden op. Gunstige gebieden bieden voedsel, veiligheid en rust voor honderdtallen, zelfs wel duizendtallen Bergeenden tegelijk. Concentraties van vogels in de zomer noemt men ook wel overzomeraars, maar dan valt het accent meer op het niet-broeden. Bij ganzen en eenden gaat het om de speciale rui. De Gooise Bergeenden gaan op ruitrek, ze verdwijnen uit het Gooi. Alleen de grootgeworden jongen blijven wèl hier. Waarheen gaat de trek? Een machtig ruigebied is bekend geworden in de Duitse Bocht ten oosten van de Nederlandse waddeneilanden. Het zijn vooral de zandplaat het Grote Knechtsand in het waddengebied tussen Weser en Elbemond en het vogeleiland Mellum aan de wadden tussen de vaargeulen van Jade en Weser. De Belgen Maebe en Van der Vloet hebben een interessante ruiplaats ontdekt in de Wester-Schelde, de Hoge Platen ten oosten van Breskens. In de nieuwste literatuur wordt de aandacht gevestigd op de grote aantallen overzomerende Bergeenden in het Haringvliet op de Ventjagersplaat. Aldaar werden in de derde junidecade van 1975 maximaal 3650 Bergeenden geteld. Dit is voor de rui nog een te vroege datum, want de slagpenrui (bij de mannetjes wel vroeger dan bij de wijfjes) valt in de periode van augustus-september. Ik stel me voor dat in noodgevallen een enkele adulte Bergeend in de omgeving van het Gooi wel ergens onopgemerkt de ruiperiode kan doorkomen, maar de grote massa is weg, vergelijkbaar met Ierse, Engelse en Schotse Bergeenden, die oostwaarts over de Noordzee op ruitrek gaan. De Engelsen hebben sinds 1960 gepubliceerd

over een ruigebied in het zuidwesten van Engeland, in Somerset, de Bridgwater Bay aan het kanaal van Bristol (Eltringham & Boyd 1960 en 1963). In Italië komt de Bergeend - goed herkenbaar - voor op een antiek vogelmozaiek uit Pompeii. Het broeden van Bergeenden is overigens voornamelijk beperkt tot het eiland Sardinië. Elders in Italië komt de vogel alleen maar voor als wintergast en op de trektijden, volgens de opgaven van juli tot maart: dus ook als overzomeraar en volgens mij ook op geschikte ruiplaatsen. Ik zal graag eens een kijkje gaan nemen aan de kust van de Adriatische Zee: daar liggen o.a. een groot zoutmeer (Lago di Lesina) in de landstreek Capitanata en de zoutpannen (saline) bij Barletta (Arrigoni degli Oddi 1929). Het zoutmeer aan de voet van de Monte Gargano en de zoutpannen iets zuidelijker aan de Golf van Manfredonia. In die gebieden is de vogel namelijk talrijk aanwezig buiten de broedtijd.

TERUGKEER NAAR BROEDGEBIED

Na de rui komt de Gooise populatie weer thuis aan de kust, gewoonlijk omstreeks begin oktober. In zachte winters blijven de vogels hun gebied trouw, maar in een strenge winter moeten ze toch verdwijnen. Waarheen? Men kan vermoeden naar Zeeland of verderop naar Engeland, eventueel naar andere kusten van West- en Zuid-Europa. Ten tweede male keert de populatie dan in het vroege voorjaar terug. In die periode, vooral in maart, telt men in het Gooi vaak veel meer exemplaren dan normaal geldig is voor de eigen populatie. Er zullen doortrekkers bij zijn op weg naar andere broedplaatsen in Nederland of op doorreis naar Denemarken, Noorwegen, Zuid-Zweden, enz. Tellen van vogels is echt wel een zinvolle voorbereiding voor meer-wetenschappelijk werk en een goed excuus om er op uit te trekken.

TOEKOMST

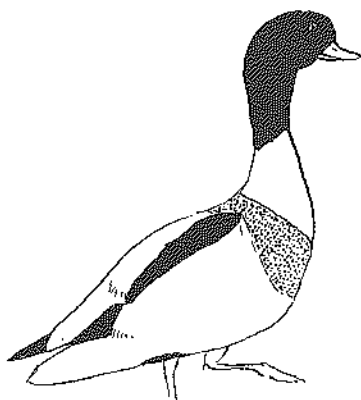
Het smalle Gooimeer en Eemmeer met de bestaande havens en recreatieoorden (Oud-Valkeveen, Oud-Naarden, Huizen, Raboes aan de Eemmond en Spakenburg) en met de nieuwe creatie onder

Naarden (Naarder Bos, haven, parkeerterrein, woonbos) zullen in de toekomst 's zomers nauwelijks voldoende rust en veiligheid garanderen voor de vogels. Een bedreiging? Ja, wanneer het Gooimeer uitsluitend gezien wordt als waterplas voor toerisme, recreatie en zandwinning ten nadele van het gunstig milieu voor vogels, die ondiep water, voedselrijke slikken en dergelijke nodig hebben. Van wezenlijk belang is ook een goede bescherming aan de landzijde, de rietkraag en de brede wildernis. Zie ook Natuur en Milieu 1975-1976, nr. 8 uit de reeks (verschenen in 1977); pp. 113:

"Zandwinning IJsselmeer. Rijkswaterstaat bij verschillende vergunningsaanvragen verzocht geen toestemming te verlenen voor grootscheepse zandwinning in IJsselmeer, Gouwee, IJmeer en Gooimeer zolang biologische gevolgen niet bekend zijn."

Zullen de Bergeenden het Gooimeer verlaten en hun toevlucht zoeken in Flevoland in het natuurgebied langs de Oostvaardersdijk? Een mooi refugium heeft gunstige invloed op flora en fauna. Sedert de afsluiting van de Wasmeren hebben de Bergeenden hier duidelijk terrein gewonnen. Op die manier blijft het Gooi bewoonbaar voor een Bergeendenpopulatie. We willen de geschiedenis van de Bergeend in het Gooi graag een vervolg geven.

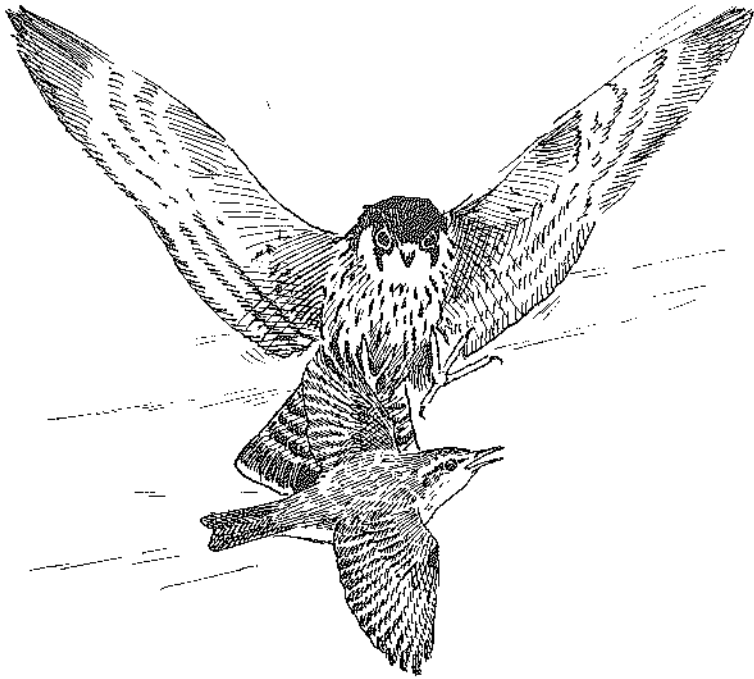
(tekeningen van de schrijver)

LITERATUUR

- Arrigoni degli Oddi 1929. Ornitologia Italiana, pp. 502.
- Bauer, K.M. & U.N. Glutz von Blotzheim 1968. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. 2. Anseriformes. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- Boase, H. 1935. On the display, nesting and habits of the Shelduck. British Birds 28: 218.
- Boase, H. 1938. Further notes on the habits of the Shelduck. British Birds 31: 367.
- Coombes, R.A.H. 1950. The moult migration of the Shelduck. Ibis 92: 405-418.
- Eijerman, C. 1977. Inventarisatie van vogels in een droogmakerij. Het Vogeljaar 25: 106.
- Eltringham, S.K. & H. Boyd 1960. The Shelduck population in the Bridgwater Bay moulting area. Wildfowl Trust Rep. 11: 107.
- Eltringham, S.K. & H. Boyd 1963. The moult migration of the Shelduck to Bridgwater, Somerset. British Birds 56: 433-444.
- Enkelaar, H. & T. Lebret. De seizoensspreiding van geboortedata bij de Bergeend in Zuidwest-Zeeland. Limosa 39: 182-186.
- Heinroth, O. 1910. Beiträge zur Biologie, namentlich Ethologie und Psychologie der Anatiden. Verh. d. V. intern. ornith. Kongress. Berlin.
- Heinroth, O. & M. 1928. Die Vögel Mitteleuropas. III. Behrmüller, Berlin.
- Hoogerheide, C. & J. 1958. Slagpenrui van de Bergeend in Artis. Ardea 46: 1491-58.
- Hoogerheide, J. & W.K. Kraak 1942. Voorkomen en trek van de Bergeend naar aanleiding van veldobservaties aan de Gooise kust. Ardea 31: 1-19.
- Hori, J. 1964. The breeding biology of the Shelduck. Ibis 106: 333.
- Kate, C.G.B. ten 1962. Ornithologie van Nederland. Limosa 37:26.
- Maebe, J. & H. van der Vloet 1952. Over rui, trek en biologie der Bergeend aan de Beneden-Schelde. De Giervalk 42: 59-83.
- Ouweneel, G.L. 1976. Overzomerende en ruiende Bergeenden in het Haringvliet. Limosa 49: 115-122.
- Tekke, M.J. 1966. Ornithologie van Nederland 1966 en 1967. Limosa 39: 47.
- Timmerman, A. 1960. De Bergeend als broedvogel in Nederland. Limosa 33: 159-173.
- Waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o.

DE BOOMVALK IN HET GOOI

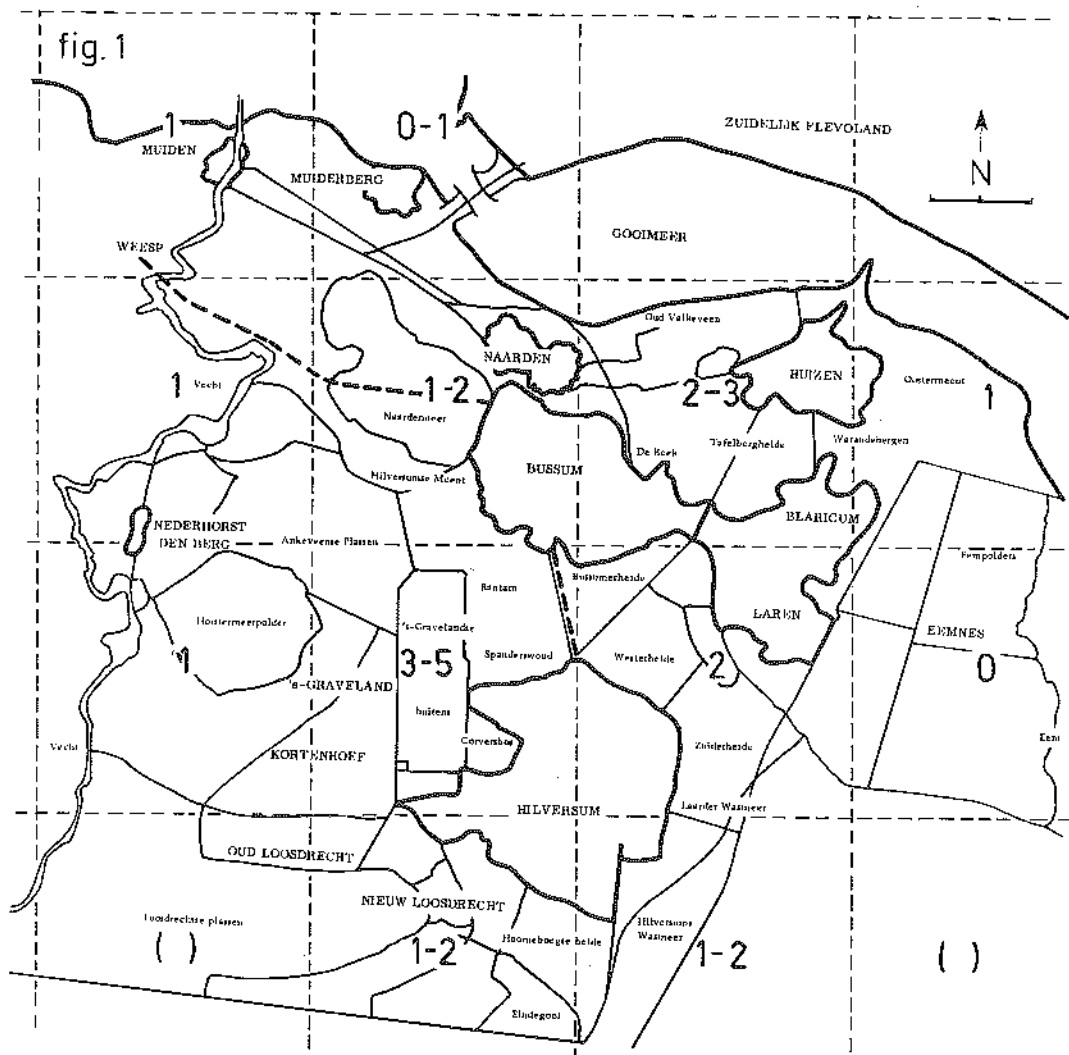
P. VAN DER POEL

Dit valkje dat de meesten van ons wel zullen kennen, heeft in Nederland enkele volksnamen, zoals Blauwvalk, Stootvalk, Blauwe Wiekel, Baillet en (in Friesland) Beamwikel. De Duitse naam is Baumfalke, de Engelsen noemen hem Hobby, een naam -mogelijk- afgeleid van de Franse naam Hobbereau.

De Boomvalk wordt door de oude Grieken al genoemd. Aristoteles gaf hem de naam "hupo-triorchês", in het Latijn vertaald (Linnaeus) *subbuteo*.

In de valkerij werd de Boomvalk niet veel gebruikt voor de jacht aangezien deze soort al gauw achter insecten aangaat in plaats van de beoogde prooi (kleine zangvogels). Toch werd hij en wel speciaal het vrouwtje, gebruikt bij het vangen van Veldleeuweriken met slagnetten. Wanneer de vangers "hun slag wilden slaan" werd de Boomvalk losgelaten. Bij het zien van de valk drukten de vogels zich en zo konden de vangers beter "aan hun trekken komen".

Om te schatten hoeveel Boomvalken er in het verleden en de afgelopen jaren broedden in het gebied tussen Vecht en Eem, zijn alle waarnemingskaartjes in het archief van de Vogelwerkgroep (ca. 200 stuks) doorgenomen. Het bleek al gauw dat de aanwezige gegevens zeer fragmentarisch waren. Ongetwijfeld zijn er nog veel "slapende" Boomvalk-gegevens in dagboeken van vogelaars. Er waren weinig meldingen van broedgevallen en zelfs het baltsen werd nauwelijks genoemd. Desondanks was het toch mogelijk -mede dank zij mondelinge mededelingen van diverse personen- een schatting te maken van het aantal broedparen gedurende het tijdvak 1970 tot en met 1976. In figuur 1 staat aangegeven hoeveel broedparen dit per 25 km² zijn. De vakken corresponderen met die van het Atlasproject van het S.O.V.O.N.

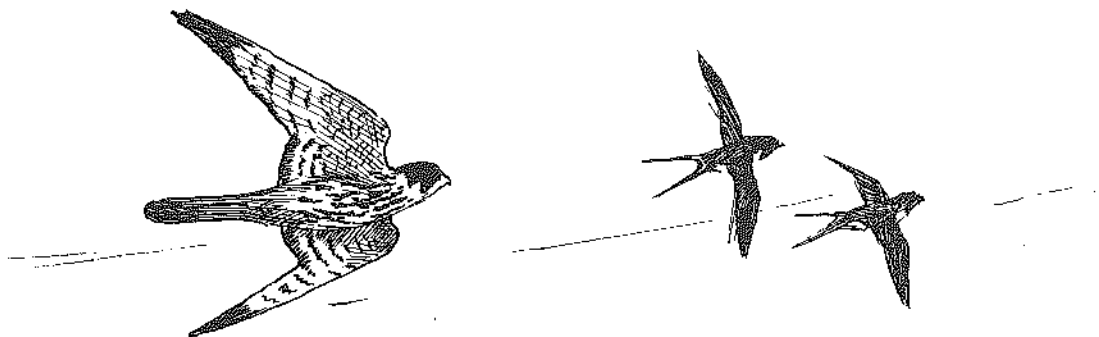

LEGENDA: 0 : geen broedparen
 () : te weinig of geen gegevens
 1 : één broedpaar
 2-4 : minstens 2, mogelijk tot maximaal 4 broedparen

Van 14 vakken waren er voldoende gegevens voor een schatting. Op de ruwweg 300 km² land, waarvan ongeveer 50 km² water, is het geschatte minimum aantal broedparen 12, terwijl het maximum op 21 ligt. Hierbij is aangenomen dat vogels, slechts in enkele jaren vermeld in een bepaald gebied, ook in andere jaren daar aanwezig waren. Bijleveld (1974) vermeldt voor ons land de volgende aantallen broedparen van de Boomvalk.

Auteur/publicatie	jaar van publicatie	geschat aantal broedparen
Bierman	1950	200
Rooth	1963	200-300
Mörzer-Bruyins	1964	200-300
Dantuma	1965	92
Dantuma	1966	36
Dantuma	1967	61
Avifauna van Nederland	1970	50-250

Een recente opgave is afkomstig van Fuchs en Gussinklo (1975) die met hun schattingen op 300-500 paar komen. Een vergelijking met de Avifauna van Midden-Nederland geeft voor het overeenkomstige gebied ongeveer 12 broedparen aan. Dit is dus in overeenstemming met het minimumaantal voor de periode 1970 tot en met 1976.

Bij de waarnemingen waren er twee uit de winter, nl. op 26 januari 1967 bij Gooilust (R.v.Poelgeest) en 12 januari 1975 bij Laren (P.Dieperink). De waarnemingen waren als volgt over de maanden verdeeld:

maand(alle jaren tesamen)	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec.
aantal waarnemingen	2	-	4	15	47	29	33	33	32	11	-	-

Het grote aantal waarnemingen in mei wordt vermoedelijk veroorzaakt door doortrekkende exemplaren en het feit dat ze dan het luidruchtigst zijn. Zoals al eerder opgemerkt, wordt het baltzen slechts zeer zelden vermeld. Ook de Avifauna van Nederland (1970) geeft als vroegste datum 12 januari 1963 (Castricum). Na deze avifauna zijn nog drie winterwaarnemingen bekend geworden.

LITERATUUR

- Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.
Van Gorcum, Assen.
- Brown, L. & D. Amadon 1968. Eagles, Hawks and Falcons of the
world. Hamlyn, Middlesex.
- Bijleveld, M.F.I.J. 1974. Birds of Prey in Europe.
- Coomans de Ruiter, L. et al. 1947. Beteekenis en etymologie van
de wetenschappelijke namen der Neder-
landsche Vogels. Uitgave Club van Neder-
landsche Vogelkundigen.
- Commissie voor de Nederlandsche Avifauna 1970. Avifauna van
Nederland. Brill, Leiden.
- Fuchs, P. & D.J. Gussinklo 1975. The status of birds of prey in
the Netherlands. Conference Papers World Conference
Birds of Prey. Wenen.

HET KORHOEN, ZORGENKIND VAN DE GOOISE VOGELAAR

D.A. JONKERS

Het is 27 april 1901 wanneer Blaauw op de Centrale heide tussen Hilversum en Bussum een Korhoender waarneemt. Tot die datum waren zij in het Gooi nooit gezien. Ook uit de omgeving (Zeist en Utrecht) komen rond de eeuwwisseling berichten van eerste waarnemingen van Korhoenders, terwijl zij daar voordien nooit waren gezien (De Beaufort 1912). De uitbreiding van het areaal wordt toegeschreven aan de heide-ontginningen en de hiermee parallel lopende toename van akkerbouw en naaldhoutaanplant. Drie jaar later zaten zij overal op de heide bij het Bluk en achter de kogelvangsters van het militaire oefenterrein op de heide bij Bussum. W.J. Vos, zoon van de bekende erfgoeier Harmen Vos, deelde indertijd mee, dat zij daar toen regelmatig broedden. Tot ver in de dertiger jaren schijnen de Korhoenders zich te hebben uitgebreid. De enige mededeling over aantallen is door Taapken opgetekend uit de mond van Wittebrood, jachtopziener bij het Gooisch Natuurreservaat. Voor de jaren 1931 tot ongeveer 1936 noemt hij 120 - 140 exemplaren, die op de heidevelden zouden voorkomen. Enkele jaren later - in de winter van 1938/1939 - worden nog maar 25 Korhoenders geteld (Haverschmidt 1942). Na de oorlog waren er weinig Korhoenders overgebleven. In 1945 werden, evenals in 1946, op een baltsplaats in het Smithuysbos, bij het Hilversums Wasmeer 7 exemplaren gezien. Daarna lijkt het alsof er weer een lichte groei in de populatie zit: 1952-23 exemplaren, 1957-50 exemplaren. Eygenraam (1965) vermoedt dat de toename verband houdt met het jaarlijks branden van de heide sinds 1951. Op de Westerheide waren in 1966 geregeld 15 Korhoenders aanwezig. De boswachters van het Gooisch Natuurreservaat zagen in die tijd regelmatig 10 hanen en 10 hennen. Daarnaast kwamen er in de omgeving van het Laarder Wasmeer nog enkele exemplaren voor (De Hoog 1966). Het maximum aantal in 1968 opgemerkte exemplaren is 16. Voor 1971 tot en met 1974 zijn deze getallen resp. 24, 19, 11 en 13 en voor 1976 en 1977 8 exemplaren.

Weyland (1977) vermeldt voor het Gooi, dat het minimum aantal geschatte baltsende hanen in 1976 ca. 5 was. Uitgaande van een geslachtsverhouding van 1 op 1, betekent dit dat er in dat jaar minimaal 10 Korhoenders aanwezig waren. Bij het doornemen van literatuur en dagboeken is er opvallend weinig sprake van nestvondsten en jonge vogels. De volgende zijn bekend.

Juni 1945 wijfje met 5 kuikens in de heide tussen het Bluk en het Laarder Wasmeer (Veenstra).

20 juni 1953 Korhen op nest (W. Kraak).

1955 drie Korhennen met jongen gezien op de heideterreinen (Jaarverslag G.N.R. 1955).

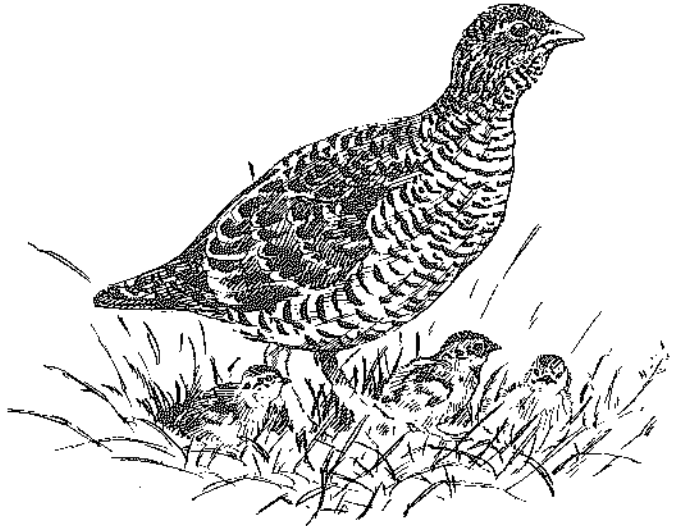
1956 vier nesten gevonden, twee hiervan werden verstoord (Jaarverslag G.N.R. 1956).

1957. Wederom drie nesten gevonden (Jaarverslag G.N.R. 1957).

sept. 1970. 13 mannetjes en 11 wijfjes, waarbij tenminste 5 juveniele exemplaren, binnen de bebording van het militaire schietterrein op de Westerheide (Jaspers & Jonkers).

25 juni 1973. 1 mannetje, 2 wijfjes en 2 juveniele

vogels langs de spoorlijn Hilversum- Bussum (Van Poelgeest). Voorts werden volgens mededelingen de laatste jaren Korhoenders met jongen door personeel van het Gooisch Natuurreservaat waargenomen. In 1976 zijn bijv. twee halfvolwassen hennen waargenomen (Jaarverslag G.N.R. 1976:12).

Kennelijk zien de Korhoenders nog steeds kans jongen groot te brengen die de populatie op peil houden. Waarschijnlijk wordt het militaire oefenterrein, dat op sommige plaatsen relatief rustig is, als broedplaats gebruikt. Helminen (in Bauer und Glutz 1973) schat de jaarlijkse sterfte van adulte vogels tussen de 40 en 60%, met jaarlijks optredende schommelingen. Over de leeftijd die Korhoenders in de vrije natuur kunnen bereiken zijn weinig gegevens voorhanden. De Vos & Kruijt (1976) vermelden dat van een door hen bestudeerde populatie voor hanen de hoogste leeftijd die met zekerheid kon worden vastgesteld 8 jaar bedroeg en die voor hennen 7 jaar.

Plaatsen wij deze gegevens in de Gooise situatie, dan wordt eens te meer benadrukt hoe kwetsbaar de restpopulatie is.

Behalve op de Wester- en Bussumerheide zijn voor 1950 in het broedseizoen ook op de Zuiderheide geregeld Korhoenders gezien. De waarnemingen na de oorlog van baltsende Korhoenders in het Smithuysbos wijken af van het bestaande patroon, maar kunnen verklaard worden door de aanwezigheid van vrij veel heide in die tijd. In de periode na 1950 beperken zij zich tot de eerste twee heidevelden. Buiten het broedseizoen, voornamelijk in de maanden februari - april, wanneer de heide voor het Korhoen te weinig voedsel biedt, vinden zwerfbewegingen plaats. Boven Blaricum zag Wittebrood in 1940 een ex. in oostelijke richting vliegen. Een boer vertelde hem, dat hij eens 6 ex. in de Eempolder bij de monding van de Eem had gezien. Na de oorlog zijn Korhoenders gezien in de bossen rond de Hooge en Lage Vuursche. Ook zijn zij wel gesignaleerd op de bouw- en graslanden langs de Gooiersgracht en in de winter van 1944 rond Naarden en Ankeveen. Er zijn nog meer gevallen die wijzen op een vrij regelmatig voorkomen in de Eempolders. Jaspers meldde dat in 1960 10-15 ex. die daar op boerenkool foerageerden, werden geschoten. Tijdens een Fazantenjacht in 1961 werd bij de Eemmond een ex. geschoten (Voorlopig verslag Eemmond 1962). Tot in het begin van de jaren zeventig vlogen geregeld 4-6 ex. naar de Hilversumse Meent (med. Vos). Bos (schr.med.) deelt hierover mee dat deze Korhoenders regelmatig beschoten werden. Op 22 oktober 1904 werden tijdens een drijfjacht in de omgeving van het Loosdrechtse bos enkele Korhoenders geschoten. Het jaarsverslag van het Gooisch Natuurreservaat over 1954 vermeldt dat er in dat jaar in de terreinen van de stichting 2 mannetjes zijn geschoten. Het schieten van Korhoenders mag nu een vreemde handelwijze lijken, maar men moet niet vergeten dat de jacht op deze soort vroeger geopend was. Om de verhouding mannetjes en vrouwtjes met elkaar in overeenstemming te brengen, werden soms alleen hanen geschoten.

De voedseltrek is bij de huidige aantallen niet meer zo opvallend. Moolenbeek en Slot zagen op 17-3-1972 boven het bos van

de Bussumse Waterleiding vier mannetjes overvliegen. Zij vermoedden dat de dieren gefoerageerd hadden op de Hilversumse Meent of de Franse Kampheide. Solitaire exemplaren zijn in de afgelopen jaren aan de kust bij Huizen, het Laarder Wasmeer, het vliegveld Hilversum, de Kortenhoefse polder, de Franse Kamp en de Hoorneboegse en Franse Kampheide opgemerkt. Vermeldenswaard is de waarneming van Klein, die op 4 april 1974 om 8 uur 's morgens een foeragerende Korhoender in een berk aan de Hector Treubstraat in Bussum (ca. 1 km. van de hei) zag zitten. Een mannetje vloog op 3-4-1975 t.h.v. de Kerkelanden (Hilversum) in de richting van de Polder Nieuwerhoek bij Gooilust (B.Kreuning, med. De Haan & Harder). Jaarlijks worden foeragerende Korhoenders op de sportvelden bij Crailo gezien.

Het zal de lezer duidelijk zijn dat de Gooise Korhoenders een restpopulatie vormen die zich met moeite kan handhaven. De achteruitgang van de soort beperkt zich niet tot het Gooi, maar vindt in praktisch geheel Europa plaats. De factoren die hiervoor verantwoordelijk zijn, zijn ten dele bekend. Verandering van de habitat door veroudering van het heide- en bomenbestand, verdwijnen van voedselgebieden en toenemende recreatiedruk schijnen de voornaamste oorzaken te zijn. Er zijn plannen om ten behoeve van de Korhoenders een reservaat in te stellen. Voorstellen hiertoe zijn door de Vogelwerkgroep het Gooi gedaan. De Stichting Gooisch Natuurreservaat was al enige tijd doende zich te oriënteren hoe een en ander te realiseren is. De voorwaarden waaraan een goed leefmilieu voor het Korhoen moet voldoen, zijn destijds door Eygenraam (1965) geformuleerd. De roest-, dagrust- en nestplaatsen zijn echter nog niet bekend, terwijl de baltsplaatsen van jaar tot jaar wisselen. Binnen het te plannen rustgebied moeten deze tenminste aanwezig zijn. De voedselsituatie zal in de toekomst aandacht blijven vragen. In de omgeving van de Korhoendergebieden waren vroeger cultuurgronden of jonge aanplant aanwezig, waarop in tijden van schaarste kon worden gefoerageerd. Door het bebouwen van de engen en het ouder worden van de bossen zijn deze voedselgronden nagenoeg verdwenen.

Het initiatief om op een akkertje op de Aardjesberg producten in te zaaien die vroeger in het Gooi werden verbouwd moet dan ook toegejuicht worden. Een factor die zeker van belang is, is de oppervlakte die nodig is om de Korhoenders de ruimte te geven die zij nodig hebben. Als maat kan hiervoor het gebied dienen dat regelmatig wordt gebruikt. Vermoedelijk komt een groot deel van de "centrale heide" hiervoor in aanmerking. Robel (in Bauer und Glutz 1973) observeerde in het winterhalfjaar vijf met zenders uitgeruste mannetjes van de Britse ondersoort *Tetrao tetrix britannicus* en constateerde dat deze zich in een gebied van 337 tot 688 (gem. 497) ha. ophielden, waarbij meestal 7 - 32% van deze oppervlakte werd benut. Een in maart - juni gedurende 91 dagen geobserveerd mannetje gebruikte een oppervlakte van 303 ha. Een van eind april - midden mei gecontroleerd mannetje een oppervlakte van 421 ha.

Om meer over de Gooise Korhoenderpopulatie te weten te komen is het noodzakelijk op korte termijn te beginnen met het houden van goed georganiseerde tellingen. Tot op heden zijn deze nooit verricht. Gegevens over de jaarlijkse maximum aantallen berusten op schattingen en losse waarnemingen in de loop der jaren gedaan. Hierdoor kunnen de werkelijke aantallen hoger of lager zijn geweest dan is vermeld, wat het trekken van conclusies t.a.v. aantalsfluctuaties bemoeilijkt. Hierbij dienen aantal, leeftijd en sex-ratio te worden genoteerd en de plaats van waarneming op kaarten te worden ingetekend.

LITERATUUR

- Bauer, K.M. & U.N. Glutz von Blotzheim 1973. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Frankfurt am Main.
- Beaufort, L.F. de 1912. Over der verspreiding van het Korhoen *Lyrurus tetrrix* L. in Nederland. *Ardea* 1: 50-54.
- Eygenraam, J.A. 1949. Rapport over het Korhoenderonderzoek in 1948/1949. I.T.B.O.N., Arnhem.
- Eygenraam, J.A. 1965. Ecologie van het Korhoen, *Lyrurus tetrrix* L. I.T.B.O.N. med. no. 66, Arnhem.
- Haverschmidt, F. 1942. Faunistisch overzicht van de Nederlandsche broedvogels. Brill, Leiden.
- Hoog, G. de 1966. De Korhoenders van het Gooi. *Triëntalis* 18(4): 5-7.
- Jonkers, D.A. 1973. De Korhoenders van het Gooi. Uitgave Vogelwerkgroep het Gooi e.o., Hilversum.
- Slijper, H.J. 1948. Het Korhoen *Lyrurus tetrrix* L. in het Gooi. *Limosa* 21:14-20.
- Vogelwacht Eemmond 1962. Voorlopig verslag Eemmond.
- Vos, G.J. de & J.P. Kruijt 1976. Vogels in Friesland, I. De Tille, Leeuwarden.
- Waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o.
- Weyland, W.G. 1977. Korhoenders en terreinbeheer. *Bosbouwvoorzichting* 16 (6) : 78.

ONZE NATIONALE WEIDEVOGEL, DE KIEVIT

J. POSTMA

We hebben gelukkig nog heel wat weidevogels in Nederland, zoals de Grutto, de Tureluur, de Scholekster en de Kemphaan. De Kievit vind ik de mooiste, de vrolijkste en de meest interessante weidevogel. De behandeling van deze soort zal heel summier zijn. Het zal geen wetenschappelijke verhandeling worden, maar een populair praatje door iemand die veel van vogels houdt en nieuwsgierig is naar hun doen en laten. Een opsomming van een aantal ervaringen in de loop der jaren opgedaan, wat voor de een wel en voor de ander geen nieuws meer zal zijn.

VOORKOMEN: Wie een vogelgids doorbladert, ziet dat de Kievit in zowat alle landen van Europa voorkomt. Italië is, op de Povlakte na, blank gelaten, daar zullen ze misschien allemaal neergepafte zijn. In Spanje vormt zijn broedgebied een geïsoleerd geheel, dat niet aansluit bij dat van Zuid-Frankrijk. In Amerika ontbreekt de soort, maar dat is niet verwonderlijk, daar het een Europees-Aziatische broedvogel is. Wel is bekend dat er op Newfoundland (Canada) ooit eens een koppeltje Kieviten is neergestreken. Zij hebben zich daar echter niet kunnen handhaven. Verder is mij van de Aziatische landen en Australië niets bekend. Australische emigranten, die ik naar het voorkomen aldaar vroeg, hadden ze daar nooit gezien.

BIOTOOP: De Kievit houdt en verblijft het liefst op drassige weilanden en heidevelden. Of deze nu in Zweden, Hongarije of Nederland liggen maakt voor het beest niet veel uit. In het kiezen van deze weilanden is de Kievit kieskeurig. Er zijn bepaalde stukken die hij beslist mijdt, terwijl andere percelen weer juist als nestgebied worden gebruikt. De reden, waarom hij daar wel en op andere plaatsen niet nestelt, is moeilijk te achterhalen omdat je niet met de Kievit kunt praten. Vermoedelijk ligt het aan de grond- of grassoort.

HOE DE KIEVIT TE HERKENNEN: De beste methode om hem te leren kennen is hem in zijn domein op te zoeken. In maart of april trekt u maar naar de weilanden. Van verre roept hij al zijn naam. Met geen ander is hij te verwarren. Oppervlakkig gezien lijkt de Kievit zwart-wit van kleur, het zwart van boven en het wit van onderen. Bekijk je de vogel nauwkeuriger dan is hij glanzend zwart, blauw en groen gekleurd aan de bovenzijde. Wangen en keel zijn wit en de stuit is bruinachtig getint. Zowel het mannetje als het wijfje hebben een mooie sprietkuif. De wijze van vliegen van de Kievit is iets heel bijzonders. In februari en maart komen ze dwarrelend aanvliegen. Het lijkt dan wel of ze moeite hebben met de vliegkunst. Doch wie dat denkt heeft het glad mis. Kom maar eens een paar weken later het veld in, zo omstreeks de tweede helft van maart en begin april. Dan zijn de paren gevormd en ieder heeft een territorium. Een gebied dat ze met hart en ziel verdedigen. Als dan het eerste ei is gelegd, moet u het mannetje eens juichend, zwoegend en zigzaggend over de akkers zien vliegen. Hij wipt als het ware van de linkervleugel op de rechter en weer terug, als maar over de akker op en neer. Welke vogel doet hem dat na? Komen vijandig gezinde indringers het territorium binnen, dan gaat hij en vaak ook zij, de indringer danig te lijf en weet deze, hoe groot hij ook is, te verdrijven. Kiekendieven, reigers, kraaien, allen gaan ze voor de kleine vechtende Kievit op de vlucht. Deze vijanden van de Kievit (waaronder ook de mens) hebben het voorzien op de Kievitseieren die bijzonder lekker zijn. Normaal gesproken hebben de vliegende rovers weinig kans. Alleen wanneer kraaien in grote groepen komen opzetten, is het voor een enkel paar Kieviten heel moeilijk het nest te beschermen. De slimme kraaien splitsen zich namelijk in groepjes en terwijl de Kieviten de ene groep in de lucht achtervolgen,

strijkt een andere groep vaak bij de eieren neer.

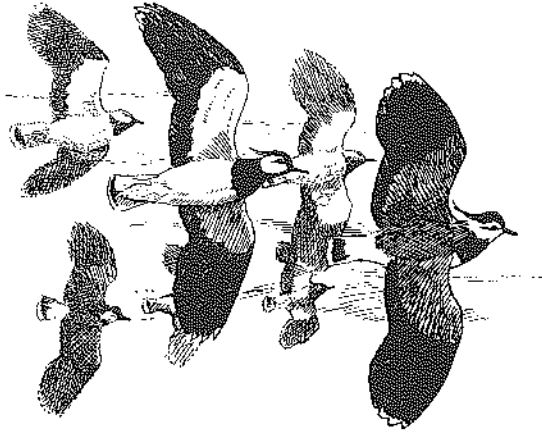
GEDRAG: Het gedrag tot instandhouding van de soort bestaat uit het maken van een eenvoudig nestkuiltje in de grond, dat het mannetje met zijn pootjes en buikje maakt of "draait" zoals dat wordt genoemd . Is het groot en diep genoeg dan komt het vrouwtje kijken en als het goedgekeurd wordt gooit ze er wat grassprietjes bij. Tijdens het leggen van de eieren wordt het nest steeds meer aangevuld met stro en droge grassprietjes om zo een warme ondergrond te krijgen. Wanneer dus een mannetje een kuiltje aan het draaien is, zijn er nog geen eieren. Wil het vrouwtje zich nog niet laten dekken door het mannetje, ook dan zijn er nog geen eieren gelegd. Gebeurt dit wel, dan gaat na afloop van deze gebeurtenis het vrouwtje heel vaak direct naar het nest. Door o.a. op deze gebeurtenissen te letten kan de broedplaats worden vastgesteld. Jaagt de Kievit achter kraaien aan dan zijn er ook eieren. Voor één broedsel legt de Kievit vier eieren. Ze zien er donker gespikkeld uit in tegenstelling tot de eieren van de Tureluur die bruin gespikkeld zijn. De ondergrond van de schaal is zacht groen, hetgeen de eieren een goede schutkleur geeft. Deze schutkleur wordt aan de directe omgeving aangepast. Zo is de eierschaal van een Kievitseï van grasland in het algemeen lichter getint dan een van bouwland. Onbegrijpelijk hoe dit mogelijk is, maar zeer interessant. Na ongeveer drie weken broeden komen de jonge Kieviten uit het ei en lopen meteen het nest uit, goed bewaakt door de ouders. Dreigt er gevaar, dan geven de ouders een seintje, dat wij wel horen maar niet verstaan. De jongen reageren ogenblikkelijk op dit sein en houden zich gedekt. Zij groeien snel en na enige weken kunnen ze al vliegen. In juli worden groepen gevormd en langzamerhand beginnen ze naar het zuiden af te zakken. Het volgend jaar vinden de jonge Kieviten hun geboortegrond terug zonder een enkele aardrijkskundige les.

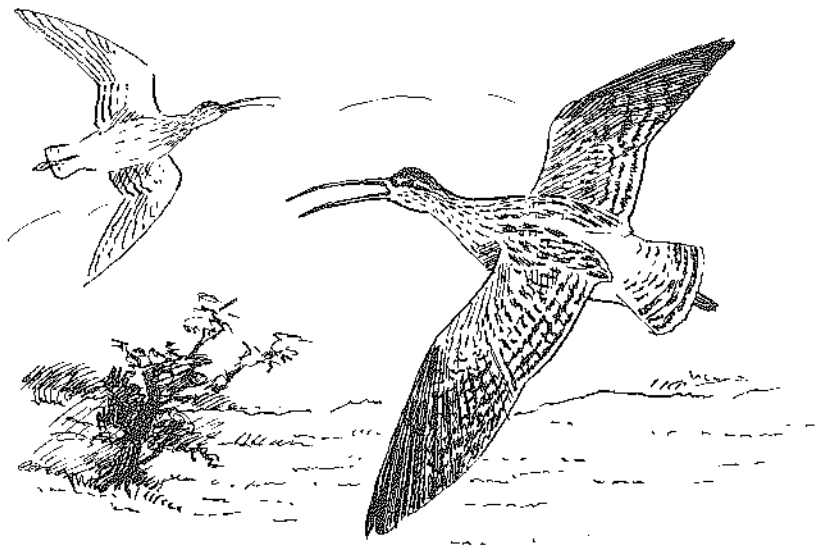
VIJANDEN: Zoals reeds eerder gezegd, heeft de Kievit vele vijanden. De meesten zijn nl. belust op de eieren. Niet alleen kraaien , maar ook reigers, kiekendieven, Ooievaars (zo die er

nog zijn), kleine marterachtigen en natuurlijk de mens. Door de mens wordt sinds vele jaren jacht gemaakt op de Kievitseieren. Het zoeken is een "sport" geworden. Veel Kievitseieren werden uitgevoerd naar Engeland. Gelukkig wordt het rapen van Kievitseieren aan banden gelegd. Onze koningin Juliana is daarbij een goed voorbeeld geweest door het niet meer op prijs te stellen dat het eerste Kievitseie aan haar wordt aangeboden. Het is jammer dat de commissarissen in de provincies en de burgemeesters haar daarin niet allen gevolgd hebben. Maar hopelijk komt dat nog wel.

DE OMGEVING VAN HILVERSUM: In onze omgeving hebben we gelukkig ook nog Kieviten. Hun gebied wordt helaas steeds kleiner en het aantal paren wordt dan ook minder. De nieuwe Hilversumse woonwijk "De Kerkelanden" was voorheen het broedgebied van vele Kieviten. Het hele weidegebied tussen de Vreelandseweg en Loosdrecht bevatte de laatste jaren naar ruwe schatting zo'n 100 paren. Tijdens de bebouwing van de Kerkelanden hebben enige paren het volgehouden tot op 50 à 100 meter afstand van de bouwkransen te blijven broeden. In dit gebied leefden niet alleen Kieviten maar evenzovele Grutto's en in kleiner aantal Tureluurs. Verder heb ik gedurende een vijftal jaren de weidevogels op de graslanden tussen Vreelandseweg en Beresteinseweg, Zuidereinde 's Graveland en sportvelden Hilversum geïnventariseerd. Dit gebied werd bevolkt door 10-15 paar Kieviten, 15-20 paar Grutto's, 4 à 5 paar Tureluurs en 3 à 4 paar Scholeksters. Ook dit gebied is ingekrompen ten behoeve van de aanleg van sportvelden. Bezwaarschriften hebben niet geholpen bij de vaststelling van het bestemmingsplan. Een aantal Kieviten heeft de wijk genomen naar de weilanden tussen de Beresteinseweg en Gooilust. Het aantal Grutto's is sterk verminderd en er zijn misschien nog 3 à 4 paar over. De Tureluurs zijn geheel verdwenen en alleen de Scholeksters hebben zich kunnen handhaven. De Hilversumse Meent bevatte volgens mijn tellingen tussen de 50 en 60 paar Kieviten en evenzoveel Grutto-paren. Gelukkig is niet de hele Hilversumse Meent bebouwd, maar ik ben benieuwd

hoeveel paren de wijk hebben moeten nemen voor de zich steeds maar uitbreidende bevolking. Toch hebben we nog steeds Kieviten in de omgeving van Hilversum. Ik hoop dat dit zo blijft, want ieder voorjaar laat hij zijn vrolijke roep horen, ook al wordt hij nog zo lastig gevallen door mensen die aan zijn terrein knagen. Dikwijls zijn boeren goede beschermers van weidevogels. Zij kennen het nut ervan. Laten we proberen met elkaar te zorgen dat de altijd jubelende Kievit, vanaf het jubileumjaar van de Vogelwerkgroep, zich geen zorgen hoeft te maken over het instand houden van zijn woongebied en soort.

DE WULP IN HET GOOI, VECHT- EN EEMGEBIED

R.G. MOOLENBEEK

INLEIDING

Eén van de meest karakteristieke heidevogels van het Gooi is de Wulp, tegenwoordig helaas te vaak in de schaduw van zijn plompere broer 'het Korhoen' geplaatst. Deze vogel was het die in het begin der zestiger jaren mijn liefde voor vogels aanwakkerde. Zwervend over de centrale Gooise heidevelden was een konfrontatie met deze vogels nauwelijks te vermijden. Eind februari of begin maart kon je ze weer verwachten. De melancholieke roep en het gejjodel, blij dat ze de trek weer hadden overleefd, luidde voor mij het voorjaar in.

ALGEMEEN

Het verschil tussen de beide seksen is klein, doch gewoonlijk hebben de vrouwtjes een langere, krachtiger en meer gebogen snavel dan de mannetjes. De snavel van jonge, net vliegvlugge vogels is korter en nog niet zo gebogen. Bij broedparen op de Westerhei viel het verschil in grootte ook dikwijls goed op. De vrouwtjes leken daar wat forser. Aan het verenkleed is geen verschil tussen de seksen te zien. Over geslachtsrijpheid is helaas nog niets bekend. Onderzoek in Duitsland (Westfalen) heeft aangetoond dat plaatstrouw daar groot is. Ruim 80% van de broedparen keerde het volgend jaar in hetzelfde broedgebied terug (Glutz von Blotzheim 1977). Mogelijk heeft dit tot gevolg dat dan mannetje en vrouwtje vaak meerdere jaren gepaard blijven. Helaas is er aan de Gooise vogels nooit gericht onderzoek gedaan. De oudste Wulp die bekend is, werd op 4 juli 1926 als jong in Zweden geringd en 31,5 jaar later in Engeland geschooten. De oudste in Nederland geringde Wulp werd 14 jaar. We kunnen dus wel aannemen dat onder natuurlijke omstandigheden soms behoorlijke leeftijden worden bereikt.

VERSPREIDING EN AANTALLEN

De verspreiding van de Wulp is bijna trans-palaearctisch. De nominaatvorm bewoont het Europese deel, terwijl de andere ondersoort *orientalis* meer het Russisch/Siberische deel van het verspreidingsgebied bevolkt. In het begin van deze eeuw heeft de soort zich iets uitgebreid, maar vooral de laatste decennia treedt er een achteruitgang op welke door Voous (1960) en Glutz von Blotzheim (1977) wordt toegeschreven aan een intensiever bodemgebruik dat in het bijzonder in de kleinere broedarealen een rol speelt en aan de jacht tijdens de trek en in de overwinteringsgebieden. In Denemarken zijn van 1961 tot 1971 jaarlijks tussen de 37000 en 54000 Wulpen geschoten, om nog maar niet te spreken van nog minder geciviliseerde landen als Frankrijk en Spanje, waar geen gegevens van bekend zijn. Het Middeneuropese broedbestand wordt door Glutz von Blotzheim geschat op tussen de 7000 en 9000 broedparen. Braaksma (1960) berekende het aantal broedparen voor Nederland op ongeveer 2500, hetgeen later iets te laag is gebleken. Lippens en Wille (1972) geven voor Nederland 6000 broedparen op. Hoe zij aan dit ongelooflijk hoge getal komen wordt niet vermeld, zodat hieraan weinig waarde toegekend kan worden. Glutz von Blotzheim, als meest recent werk, vermeldt 2700 broedparen.

OVERWINTERINGSGEBIEDEN

De vlakke kusten en estuaria van West-en Zuid-Europa, Noord-Afrika en West-Afrika vormen de belangrijkste winterverblijfplaatsen van de Middeneuropese populatie. Ook in het binnenland wordt wel - meest in kleine groepen tijdens niet te strenge winters - overwinterd. Nederland vormt hierop geen uitzondering. We mogen echter aannemen dat dit niet onze, maar meer noordelijk broedende vogels zijn. Op grond van terugmeldingen van geringde vogels is gebleken dat de vogels die in Nederland en België broeden, overwinteren aan de Atlantische kust van Frankrijk, Spanje, Portugal en Zuid-Engeland. Van onze Gooise broedvogels zijn helaas geen terugmeldingen beschikbaar. Er werd tot op heden slechts één jong geringd. Uit het gebied van

Midden-Nederland is slechts één terugmelding bekend, namelijk een jong dat bij Wageningen werd geringd en werd teruggemeld uit Spanje (Alleyn et al. 1971).

PLEISTERPLAATSEN, OVERWINTEREN EN OVERZOMEREN IN HET GOOI EN OMSTREKEN

Het wegtrekken uit de broedgebieden kan al eind mei beginnen (na een mislukt broedsel) doch bereikt in juni- begin juli het hoogtepunt. In het Gooi kunnen adulten al dan niet met jongen soms nog tot eind juli (laatste datum 26.7.1970, 1 jong ex., med. Slot) worden waargenomen. De belangrijkste Gooise pleisterplaatsen zijn de Huizer Meent, de Eempolder en Eemmond, de weidegebieden om het Naardermeer en "de Heintjesrak- en Broekerpolder. Het is echter bijzonder moeilijk uit te maken of vogels hier 'overwinteren' of 'overzomeren'. Gezien het grote verspreidingsgebied van de Wulp kunnen trekkers naar de noordelijke broedgebieden en vroegere trekkers naar de winterverblijfplaatsen elkaar kruisen. De te incidentele tellingen tot heden verricht, geven hier nog geen duidelijk beeld over. De grootste aantallen per maand waargenomen en enkele opmerkelijke waarnemingen (zie ook Alleyn et al. 1971) op niet broedgebieden zijn:

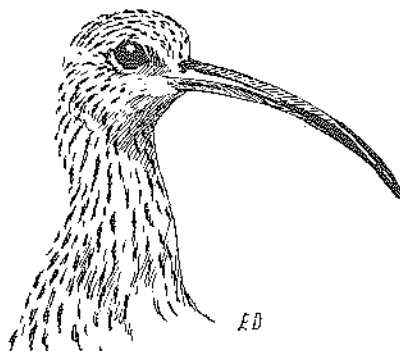
- JANUARI: 17.1.59 Eempolder 5 ex. (W.Schipper), 7.1.68 Laarder Wasmeer 11 ex. (H.Marinus), 23.1.72 Horstermeerpolder 4 ex. (N.Verlaat)
- FEBRUARI: 15.2.59 Gooilust 2 ex, naar W. (W.Schipper), 11.2.68 Eempolder ca. 300 ex. (L.Oudejans)
- MAART: 29.3.71 Naarden vuilnisbelt 42 ex. (N.Dwars), 23.3.76 - 11.3.77 en 19.3.77 Heintjesrak- en Broekerpolder 24 ex. (I.Mes)
- APRIL: 13.4.72 Huizer Meent ca. 50 ex. (P.Vos), 3.4.72 Eempolder west 114 ex. (Y.Vogel), 6.4.75, 9.4.75, 12.4.75 en 21.4.76 Heintjesrakpolder resp. 38 ex., 60 ex., 80 ex. en ca. 100 ex. (I.Mes)
- MEI: 2.5.43 Naardermeer 4 ex. (J.Taapken), 5.5.71 en 8.5.71 Hilversum-zuid resp. 11 en 30 ex. naar NNO (A.Bode)
- JUNI: 3.6.37 en 4.6.37 Huizen, resp. 20 en 35 ex. (Hoogerheide), 21.6.43 Huizen 37 ex. (H.Slijper)
- JULI: 5.7.72 Eempolder west ca. 120 ex. (F.Rijnja), 28.7.42 Huizen 3 ex. (W.Kraak), 4.7.77 Heintjesrakpolder 28 ex. (I.Mes)
- AUGUSTUS: 24.8.1942 en 29.8.42 Huizen, resp. ca. 5 en 100 ex. (W.Kraak), 23.8.71 Naarderbos 11 ex. (E.Osieck), 13.8.75 en 11.8.77 Heintjesrakpolder resp. ca. 60 ex. en 41 ex. (I.Mes)
- SEPTEMBER: 6.9.58, 27.9.58, 10.9.67 en 22.9.68 Eempolder resp. ca. 20 ex., ca. 30 ex., 12 ex. en 25 ex. (W.Schipper & J.Harder)
- OKTOBER: 25.10.42 Huizen ca. 100 ex. (Hoogerheide)
- NOVEMBER: 14.11.54 Eempolder ca. 1000 ex. (NJN), 22.11.58 Eempolder ca. 30 ex. (W.Schipper) en 17.11.67 Eempolder 300 ex. (J.Kwinkelenberg)

DECEMBER: 13.12.58 en 29.12.58 Eempolder resp. ca. 50 ex. en ca. 75 ex.
naar W (W.Schipper), 27.12.66 polder Muiden-Muiderberg 80 ex.
(P.O.), 24.12.67 Eempolder ca. 500 ex. (H.Marinus en 28.12.72
Naarden 9 ex. (L.Reddingius)

AANKOMST IN DE GOOISE BROEDGEBIEDEN

Glutz von Blotzheim (1977) vermeldt als vroegste terugkeerdatum in de broedgebieden 20 februari. Dit betreft een waarneming uit Zwitserland. Voor Frankrijk (Elzas) geeft hij als vroegste datum 21 februari en voor Noorwegen begin april op. Hieronder volgt een lijst met terugkeerdata van de Gooise populatie. Daaruit blijkt dat de waarneming van 2 ex. op de Westerheide (gem. Hilversum) op 19 februari 1976 (S.Poelstra) de vroegste terugkeerdatum voor Midden-Europa is. De gemiddelde datum na 1940 waarop de Wulpen in het Gooi terugkeren is 26 februari (n= 15). De data welke onder het gemiddelde liggen zijn:

1943 Laarder Wasmeer: 2 ex.
op 26 februari (J.Taapken)
1961 Westerhei: 1 ex. op
23 februari (J.Frencken)
1962 Westerhei: 1 ex. op
22 februari (J.Frencken)
1967 Bussumerhei: 2 ex. op
22 februari (H.Marinus)
1971 Westerhei: 11 ex. op
23 februari (Van der Kamp)
1973 Westerhei: 1 ex. op 25 februari (P. Dieperink)
1974 Westerhei: 1 ex. op 20 februari (S.Poelstra)
1975 Westerhei: 1 ex. op 24 februari (S.Poelstra)
1976 Westerhei: 2 ex. op 19 februari (S.Poelstra)

VESTIGING EN AANTAL BROEDPAREN IN HET GOOI

Wanneer de Wulp zich voor het eerst in het Gooi gevestigd heeft is mij nog niet duidelijk. De oudste melding is uit het jaarverslag van de Stichting Gooisch Natuurreservaat, 1966 nr.34, pp. 17. Hier wordt melding gemaakt van een honderdtal nesten uit de dertiger jaren. De bron wordt helaas niet vermeld, hetgeen dit gegeven twijfelachtig maakt. Schlegel in 1852, Albarda in 1897 en Snouckaert van Schauburg in 1908 maken in hun avifaunistische werken over Nederland helaas geen aparte

vermelding van het Gooi. Ook Haverschmidt (1942) noemt de soort merkwaardigerwijs niet voor het Gooi. Slijper (schr.med.) vermoedt dat er jaarlijks vanaf 1938 tot in de 70-er jaren wel 2 paren op de Westerhei broedpogingen hebben ondernomen. Taapken (Vogelwaarnemingen Gooi no. 2, 1942) vermeldt hem voor 1942 als mogelijke broedvogel op het (Laarder?) Wasmeer. Slijper (schr.med.) neemt op 5 juni 1942 op de Westerhei 2 alarmerende paren waar. Uit 1943 dateren meldingen die wijzen op een broedgeval op de Westerhei (27 maart 1 ex., med. Taapken en 3 juni 1 ex., med. Nuijen) en één op de Zuiderhei nabij het Laarder Wasmeer (7 maart 2 ex., med. Kraak en baltsend op 17 en 20 april, med. Taapken). In april 1944 vermoedelijk één broedpaar op de Zuiderhei (Vogelwaarnemingen Gooi no. 21) en op 26 april een ex. jodelend daar. Slijper vermeldt van de Westerhei op 3 juni 1944 4 ex. baltsend en stotend op jagende Boomvalken. Brouwer (Ardea 34:357-358) vermeldt voor 1945 drie broedparen voor de heidevelden rondom Hilversum, te weten 1 paar op de Bussumerhei (Lange Heul), 1 paar bij het Laarder Wasmeer en 1 paar ten zuiden van Hilversum (Hoorneboegse hei?). In 1946 en 1947 zou op de Westerhei minstens 1 paar gezeten hebben, gezien de waarneming van 3 baltsende ex. op resp. 27 maart 1946 en 30 maart 1947 (med.Frencken). Voor 1948 vermeldt de Avifauna van Midden-Nederland 6 broedparen op de Westerhei. Het eerste broedgeval, een nest met 4 eieren (med.Frencken), dat mij bekend is, werd gevonden op 3 mei 1949 op de Westerhei. Van Leeuwen (archieff R.I.N.) vermeldt voor 1950 vier paren op de heide tussen Laren en Hilversum (=Westerhei en Zuiderhei). Op 14 april 1951 en 16 maart 1952 neemt Frencken ca. 10 ex. op de Westerhei waar. Mogelijk dus in die jaren meerdere broedparen in het Gooi. H.J. Over (archieff R.I.N.) vermeldt de Wulp voor 1953 en 1954 als broedvogel op de heidevelden van het Goois Natuurreservaat (= G.N.R.). In het jaarverslag van het G.N.R. 1955 wordt voor dat jaar gezegd dat geen enkel Wulpenbroedsel succesvol was (door honden?). Ook dit duidt dus op meerdere paren. Van 1956 zijn geen gegevens bekend. Frencken neemt op 10 maart 1957 drie baltsende exemplaren op de Westerhei waar. Circa 5 ex. worden op 10 april 1958 (Schipper) op de Westerhei geteld.

Frencken vermeldt voor 15 maart 1959 ongeveer 7 ex., voor 12 maart 1960 enkele ex. baltsend en op 23 februari 1961 één ex. baltsend op de Westerhei. Slijper noemt nog voor 1960 een nestvondst (4 ei) op de Westerhei (schr.med.). Voor 1962, 1963 en 1964 vermeldt Jaspers (G.N.R.) 1 broedpaar op de Westerhei en 1 op de Bussumerhei en voor 1963 ook nog een paar op de Zuiderhei. Frencken telt echter op 13 mei 1964 op de Westerhei 2 paren, hetgeen door mij bevestigd kan worden door 2 nestvondsten (31 mei 1964). Op 8 juni neem ik aldaar 6 adulte ex. waar en op 9 juni bevat een nest 2 jongen en 1 ei. Voor 1965 weer 1 broedgeval (op 4 juni nest met 3 jong en 1 ei) op de Bussumerhei en 2 broedgevallen op de Westerhei (op 13 mei een paar met jongen, op 16 mei een ander paar met een nest met 4 eieren, later nog enige waarnemingen met jongen). Frencken vermeldt op 1 mei 1966 vier paren waarvan één met nest met 4 eieren op de Westerhei. Zelf zag ik op 11 mei nog 15 adulten(!) en deed op 13 mei een nestvondst met 3 jongen. Op 18 mei en 26 mei zag ik twee paren, beiden met jongen. Waarnemingen op 5 maart, 21 maart en 12 juni 1967 (Marinus) van minimaal 2 paren op de Westerhei en op 22 februari 1967 op de Bussumerhei 2 ex., wijzen op mogelijke broedgevallen. De waarnemingen van 12 ex. op 31 maart, 5 ex. op 22 april (Slot) en 6 ex. op 6 april 1968 (Marinus) op de Westerhei maken broeden van 2 à 3 paren voor dat jaar aannemelijk. Hetzelfde geldt ongeveer voor 1969, een waarneming op de Bussumerhei van 2 ex. (Marinus) en 3 maart, 10 maart resp. 3 à 4 ex. (K.J.N. Hilversum) en 3 ex. (Slot) op de Westerhei. M.Dowdeswell-Pos(1971) heeft voor 1968, 1969 en 1970 op de Bussumerhei broeden vastgesteld. Deze mislukten echter allen. In 1970 wordt het broeden weer vastgesteld van 2 paren op de Westerhei, een nestvondst (4 ei) op 30 april (R.M.) en op 12 juli 4 adulten met totaal 4 jongen (Slot). M.Dowdeswell-Pos(Korhaan okt. 1971) schrijft dat van 1 paar de beide jongen 2 dagen na het uitkomen dood waren.

Als mogelijke oorzaak noemt zij ruiters. Ook in het jaarverslag 1970 van het G.N.R. wordt melding gemaakt van 2 broedgevallen op de Wester/Bussumerhei, waarvan later nog jongen werden waargenomen. Ook in 1971 op de Westerhei weer minimaal 2 broedparen; op 13 maart 1 paar en 1 solitair ex. (Slot), op 12 april enkele ex. baltsend en op 17 mei 2 paren en 1 jong ex. (Frencken). Voor 1972 een paar op de Bussumerhei en 2 paren en 1 solitair ex. op de Westerhei (9 maart, R.M.). Ook de waarnemingen op de Westerhei van Slot (14 maart 3 ex. en 27 maart 7 ex.) en van L. Reddingius (2 paren op 11 maart) duiden hierop. Het is niet uitgesloten dat gezien de waarneming van 1 ex. op 30 april 1972 (archief VWG) op de Zuiderhei ("hei bij Bluk") aldaar ook een paar vertoefd heeft. Het jaarverslag van het G.N.R. 1973 vermeldt "hebben gebroed, enkele jongen grootgebracht, 1 jong geringd". Waarnemingen van Poelstra uit 1973 duiden op een broedgeval op de Bussumerhei. Van dit broedsel werd door hem op 8 juni een jong en begin juli een vliegvlug jong gezien. Op de Westerhei broedden dat jaar maar liefst 3 paar Wulpen. Waarnemingen zijn bekend op 26 mei van 1 paar met minimaal 2 jongen (2 à 3 weken oud), 1 paar alarmerend en 1 paar met 3 of 4 jongen (van ca. 1 week), zo ook op 30 mei en 1 juni. Op 8 juli werd daar nog 1 vliegvlug jong waargenomen. Voor 1974 vermeldt het jaarverslag van het G.N.R. "enkele broedsels jonge Wulpen werden waargenomen op de Centrale hei" (Bussumerhei/Westerhei?). Het is onzeker (één vage waarneming op 3 april) of er dat jaar een paar op de Bussumerhei gezeten heeft. Op de Westerhei nog 2 paren (meerdere waarnemingen van Poelstra en R.M.) die gebroed hebben. Eén paar achter de militaire borden (7 mei broedend) en een paar op het centrale deel (10 juni met jongen). Op 23 mei en 14 juni een (hetzelfde?) paar met resp. 2 en 1 jong (Poelstra). Vermeldenswaardig is nog de waarneming van 6 ex. hoog op termiek (mogelijk insekten vangend) op 15 mei op de Bussumerhei (Poelstra). Het jaarverslag van het G.N.R. over 1975 vermeldt één broedsel op de Westerhei met nog de mededeling "enige hei waar ze voorkomen". Ook de waarnemingen van Poelstra duiden op 1 broedpaar. Hij nam op 3 en 17 april 1 paar, en op 27 mei 3 adulte ex. waar.

Geen meldingen van nestvondsten of jongen van dat jaar bekend. Over 1976 ook weer uitsluitend gegevens betreffende de Westerhei. Het jaarverslag van het G.N.R. over 1976 vermeldt 2 broedparen waarvan één tot broeden kwam. Vrij grote jongen (2 ex, Poelstra) werden op 24 en 25 mei waargenomen. Mogelijk in 1977 weer één paar op de Bussumerhei (14 en 15 maart 1 paar, Poelstra) en één op de Westerhei (een paartje op 19 april, en op 1, 6, 11 en 18 mei één adult ex., Poelstra). Er werden tot heden geen nestvondsten gemeld.

RESUMEREND: Voor de tweede wereldoorlog waren mogelijk meer dan een tiental paren op de Gooise heidevelden. Na 1940 zijn wat eksaktere gegevens omtrent aantallen bekend.

Tot in de zeventiger jaren bijna jaarlijks één broedpaar op de Bussumerhei; meerdere broedparen (maksimaal 3 paren in 1973) op de Westerhei, thans de enige broedplaats voor 1 à 2 paren; zeer onregelmatig tot wellicht nog in de 50-er jaren een paar op de Zuiderhei en mogelijk een paar in 1972; één waarneming van een paar op de hei ten zuiden van Hilversum (=Hoorneboegse hei?).

FOERAGEERGEBIEDEN VOOR DE GOOISE BROEDVOGELS

Hierover is helaas nog weinig bekend. Voor het grootste deel zullen de vogels wel op het voedsel op de broedgebieden aangewezen zijn. Er zijn echter enkele waarnemingen bekend (14, 18 maart, 25 april 1972, 6 april 1974 (R.M.) en 6 april 1973 (F. Rijnja) van foeragerende exemplaren op het weilandenkompleks langs de Naarderstraat. Grappig is ook de waarneming van 2 ex. op het grasveld langs de Ceintuurbaan in Bussum, 's morgens om 4.30 uur op 3-6-1973 . Ook op het sportveldenkompleks Crailo werden wel foeragerende ex. waargenomen (o.a. 5 mei 1974, Van der Poel).

GEVAREN IN HET BROEDGEBIED

Uit de vele waarnemingen in de loop der jaren gedaan meen ik te mogen stellen dat in volgorde van belangrijkheid "loslopende" honden, ruiters en te nieuwsgierige mensen (i.c. vogelaars)

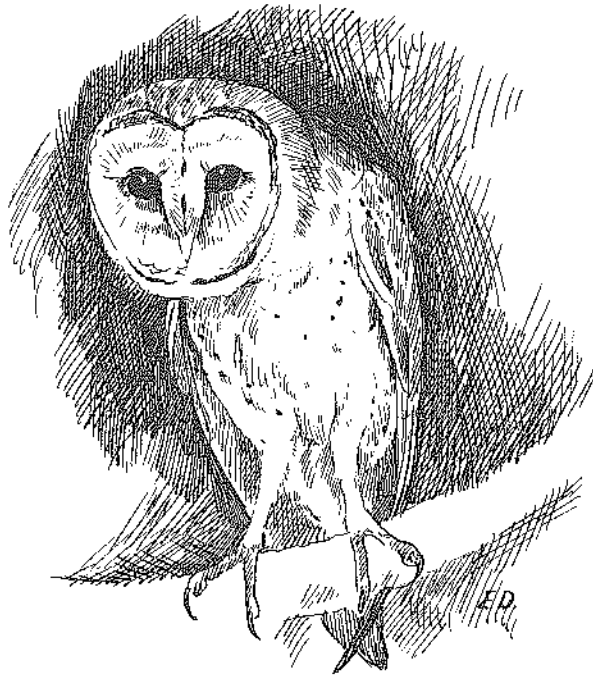
erg verontrustend kunnen en hebben gewerkt (zie M. Dowdeswell-Pos 1971). Indien het door de Vogelwerkgroep het Gooi e.o. voorgestelde Korhoenderrustgebied op korte termijn gerealiseerd kan worden, dan kunnen we wellicht ook nog wat langer van deze schitterende vogels genieten.

DANKZEGGING

Gaarne wil ik op deze wijze alle personen bedanken voor hun bereidwilligheid gegevens af te staan. In het bijzonder wil ik noemen: S.Braaksma, P.Dieperink, J.Frencken, H.Slijper, S.Poelstra en I.Mes, Verder de Stichting Het Gooisch Natuurreservaat, die mij in de gelegenheid heeft gesteld alle jaarverslagen door te nemen en het Rijksinstituut voor Natuurbeheer te Leersum, waar ik gastvrij in het archief mocht neuzen.

LITERATUUR

- Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.
Van Gorcum, Assen.
- Braaksma, S. 1960. De verspreiding van de Wulp *Numenius arquata* L.
als broedvogel. Ardea 48: 65-90.
- Dowdeswell-Pos, M. 1971. Geachte Redactie. De Korhaan 5(7):16-18.
- Glutz von Blotzheim, U.N., K.M. Bauer & E. Bezzel. 1977. Hand-
buch der Vögel Mitteleuropas. Band 6,
Charadriiformes (1. Teil). Akademische
Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- Haverschmidt, F. 1942. Faunistisch overzicht van de Neder-
landsche broedvogels. Brill, Leiden.
- Jaarverslagen van de Stichting Het Gooisch Natuurreservaat
1934 tot en met 1976.
- Lippens, L. & H. Wille 1972. Atlas van de vogels in België en
West-Europa. Lannoo, Tielt.
- Voous, K.H. 1960. Atlas van de Europese vogels. Elsevier,
Amsterdam.
- Waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o.

OVER HET VOORKOMEN VAN KERKUILEN IN EN RONDON HET GOOI

S. BRAAKSMA

INLEIDING

Omstreeks 1962 huisden in ons land naar schatting nog 3000 paren van de Kerkuil (Honer 1963). Het aantal broedparen is nadien sterk teruggelopen. Thans bedraagt het hoogstwaarschijnlijk nog slechts 300 tot 500. Er zijn verschillende aanwijsbare oorzaken voor deze drastische achteruitgang, zoals o.m. verkeer, moedwillige vervolging, vergiftiging en plaatselijk tekort aan goede broedgelegenheid. De in vergelijking tot vroeger veel ongunstiger geworden voedselsituatie is waarschijnlijk veruit de belangrijkste factor. Er zijn bijna geen knaagdieren meer in boerenschuren, veldmuizenplagen komen op de bouw- en graslanden bijna niet meer voor, terwijl het aantal spitsmuizen door de verwijdering van houtwallen en kleine bosjes is teruggelopen. Vooral in de winter kan hierdoor sterfte als gevolg van ondervoeding optreden. Het is daarom voor de Kerkuilen erg gunstig dat er na 1963 in ons land geen echte strenge winters meer zijn geweest (Braaksma & De Bruijn 1976). Uit dit artikel zal blijken dat ook in het Gooi het aantal broedende Kerkuilen sterk is verminderd. Omdat vooral in de strenge winter van 1962-1963 op vele plaatsen ernstige sterfte onder de Kerkuilen is vastgesteld en daarna kennelijk vooral na 1970 opnieuw een sterke achteruitgang is opgetreden, zijn de beschikbare gegevens in 3 perioden ingedeeld, namelijk die van vóór de genoemde winter, die van de jaren 1963 tot en met 1970 en die van na 1970.

HET VOORKOMEN VOOR 1963

Er zijn helaas geen gegevens beschikbaar over het voorkomen van Kerkuilen in en rondom het Gooi in vorige eeuwen. In het begin van deze eeuw was deze soort hier kennelijk een gewone verschijning, die in veel kerktorens, vervallen schuren en holle bomen placht te broeden (L. 1911). Een dergelijk gegeven heeft natuurlijk maar een beperkte kwantitatieve waarde. Het lijkt echter wel verantwoord om er - mede gelet op de toendertijd hoge

Kerkuilenstand elders in ons land - uit te concluderen, dat destijds in het Gooi tenminste 10 en mogelijk zelfs meerdere 10-tallen paren plachten te broeden.

De oudste ons bekende broedplaats in deze omgeving bevindt zich in Eemnes waar, in een ook later jaarlijks door Kerkuilen benutte broedkast, al omstreeks 1930 geregeld Kerkuilen huisden (med. Makker). Uit het archief van het Vogeltrekstation blijkt dat daar in 1933 voor het eerst 3 jongen werden geringd.

In Eemdijk werd in april 1934 een dood exemplaar gevonden (dagb. F. Volkers). De strenge winter van 1934-1935 kostte een groot aantal Kerkuilen het leven. Hierbij waren exemplaren uit Eemnes, Bussum, Laren en Hilversum (Ten Kate 1935). Verder kan nog worden vermeld dat in februari 1935 een Kerkuil werd geringd in Kortenhoef. In 1939 huisden min of meer geregeld één of meer Kerkuilen in een leegstaand deel van het studentensanatorium te Laren (med. Slijper). Verdere gegevens omtrent het voorkomen in de 40-er jaren ontbreken.

In Eemnes huisde de soort in de 50-er jaren geregeld op een tweetal plaatsen. Zo is bekend dat in 1951 uit één van deze nesten een broedsel (van 6 eieren) tenminste 3 uitgevlogen jongen opleverde. In 1956 werd in hetzelfde nest een legsel van niet minder dan 11 eieren aangetroffen (resp. med. De Vries en Tolman 1958).

In het begin van de 60-er jaren was de Kerkuil behalve uit Eemnes ook bekend als broedvogel uit de gemeenten Baarn, Laren, Hilversum en Kortenhoef (Honer 1962), alsmede uit een boerderij op Hilverbeek te 's Graveland (med. De Molenaar). In Eemnes werden in 1960 4 jongen grootgebracht (med. Higler). In de R.K. kerk te Baarn werd in 1960 een Kerkuil gevangen, die later van honger is gestorven (med. koster).

HET VOORKOMEN IN DE JAREN 1963 TOT EN MET 1970

In de loop van deze periode zijn gegevens bekend geworden over het voorkomen in Eemnes, Baarn, Naarden, Blaricum, Ankeveen en Hollandse Rading. In Eemnes werden in 1968 3 jongen grootgebracht (med. Nuijen). In 1969 werd hier weer met succes gebroed

(med. Visser). In 1970 werd er een broedsel van 5 eieren aangetroffen (med. Alleyn). In Baarn werden in 1968 in een boerderij 3 jongen grootgebracht. In 1969 was de soort wel aanwezig, maar kwam niet tot broeden. In 1970 werden er geen Kerkuilen meer gezien. Er huisden wel één of meer exemplaren in de bebouwde kom van Baarn (med. Van den Bergh en Alleyn et al. 1971).

In Naarden broedden tot aan het begin van de restauratie in 1967 min of meer geregeld Kerkuilen in de toren van de N.H.kerk. In de jaren 1967-1970 werden er wel af en toe uilen gezien. Deze kwamen echter niet tot broeden (med. koster).

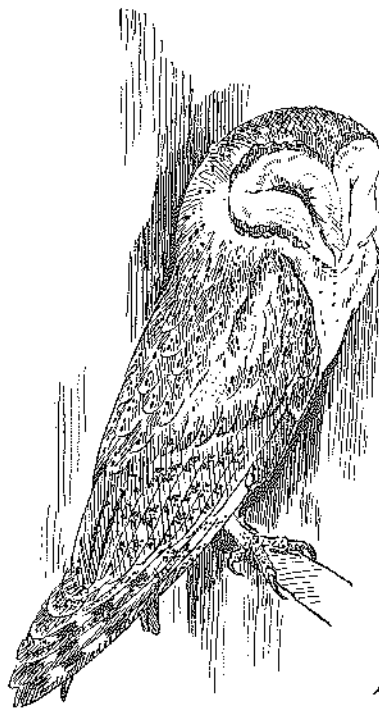
In Blaricum huisden in 1968 evenals in voorgaande jaren geregeld één of meer Kerkuilen op de zolder van de R.K.kerk. Over het eventueel broeden daar is niets bekend (med. koster).

In Ankeveen werden omstreeks 1967 in de zomer vrij geregeld één of meer Kerkuilen gezien in de molen van Hagen. Over eventueel broeden in de omgeving is niets bekend. In latere jaren is de soort er niet meer waargenomen (med. bewoners).

In Hollandse Rading is in september 1970 een roepend exemplaar gehoord. Er is niet bekend over eventueel broeden ter plaatse (med. Loode).

HET VOORKOMEN NA 1970

Na 1970 is in de broedtijd nog op een plaats in het Gooi en omgeving de Kerkuil met zekerheid waargenomen. Dit is namelijk het geval in Eemnes. Daar huizen nog steeds Kerkuilen op de traditionele broedplaatsen. In 1971 werd de aanwezigheid van resp. 2 eieren en 3 of 4 jongen gemeld. In 1972 werden op beide plaatsen resp. 5 en 4 jongen aangetroffen. In 1973 zijn op de ene plaats 4 van de 5 aanvankelijk aanwezige jongen grootgebracht.

E.D.

Op de andere broedplaats werden 2 van de 6 aanwezige eieren geroofd, waarna de overige 4 werden verlaten. In 1974 vlogen op beide plaatsen 5 jongen uit. In 1975 leverden de beide broedgevallen resp. 3 en 4 jongen op. In 1976 werd slechts van één van de beide broedplaatsen een melding over een broedgeval met onbekende afloop ontvangen (med. Bos). Over de toestand in 1977 zijn nog geen inlichtingen ontvangen.

De voorgaande gegevens zijn stellig onvolledig. Dit geldt zowel voor vroeger als nu. Aangezien het aantal correspondenten gedurende de laatste jaren eerder toe dan afgenomen is, lijkt het overigens niet gewaagd om aan te nemen dat de Kerkuil in het eigenlijke Gooi als broedvogel zoniet geheel, dan toch vrijwel geheel is verdwenen. In de omgeving komen nog op enkele plaatsen min of meer geregeld Kerkuilen tot broeden. Dit biedt misschien perspectieven ten aanzien van een eventuele herbevolking van enkele van de verloren gegane broedplaatsen in het Gooi. Het feit dat het aantal broedgevallen in de speciaal voor Kerkuilen opgehangen broedkasten in Z.Flevoland in 1977 van 1 tot 3 is toegenomen, vormt een gereede aanleiding om hier een pleidooi te houden voor een uitbreiding van het aantal potentiële broedplaatsen voor deze soort.

LITERATUUR

- Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.
Van Gorcum, Assen.
- Braaksma, S. & O. de Bruijn 1976. De Kerkuilenstand in Nederland. *Limosa* 49:135-187.
- Honer, H.R. 1963. Observations on the Barnowl *Tyto alba guttata* in the Netherlands in relation to its ecology and population fluctuations. *Ardea* 51:158-195.
- Kate, C.G.B. ten 1935. Uileninvasie en uilensterfte, winter 1934-1935. *Orgaan C.N.V.* 7:172-176 (met aanvulling *Limosa* 8: 24-26).
- L. 1911. Enkele Gooise uilen. *De Levende Natuur* 16: 151-154.
- Tolman, R. 1958. Grote legsels van de Kerkuil. *Limosa* 31: 53.

DE IJSVOGEL, IETS OVER ZIJN NAAM EN VOORKOMEN

P. VAN DER POEL

Al heeft misschien niet iedereen de IJsvogel ooit gezien, zittend op een tak boven het water of als een blauwe flits over het wateroppervlak scherend, uit de vogelboeken zal zeker bekend zijn hoe deze vogel er uit ziet. In diverse boeken is bovendien uitvoerig beschreven hoe hij broedt, vist, enz. Daarom leek het me niet nuttig zijn uiterlijke kenmerken uitvoerig te beschrijven, maar ben ik in de literatuur gaan zoeken om te zien wat men vroeger over de IJsvogel vertelde. De naam IJsvogel is vermoedelijk aan deze soort gegeven omdat zij in de wintertijd dikwijls geconcentreerd bij open water en wakken te vinden zijn. Door de honger verliezen ze hun schuwheid en vallen dan het meeste op. In een strenge winter sterven vele - vaak zelfs de meeste - IJsvogels, zodat hun naam eigenlijk wel erg ongelukkig gekozen is.

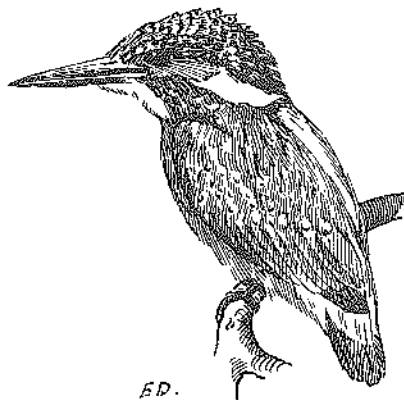
Over de IJsvogel hebben allerlei woeste verhalen de ronde gedaan, veelal gebaseerd op overlevering vanuit de oudheid. Volgens de oude Grieken, die deze vogel "Alcyon" noemden, maakte hij zijn nest op de oppervlakte van de zee. Ook zou hij het vermogen bezitten de golven te effenen en de stormen te doen bedaren. Volgens de fabel zou Alcyon - bij de Grieken de dochter van Eolus, de bewaker der winden - het lijk van haar echtgenoot Ceyx uit zee hebben zien aanspoelen. Zij veranderde toen in een IJsvogel en kreeg van haar vader het vermogen de winden aan banden te leggen. Bij vele volken wordt nog verondersteld dat de IJsvogel een kalmerende invloed heeft op stormen. Ook andere geheimzinnige krachten worden de IJsvogel toegeschreven. Zo geloofde men vroeger dat het gedroogde lichaam van de vogel als bliksemafleider kon dienen, in een kast met wollen kleren gehangen zouden geen motten komen en in een kamer opgehangen zou hij als windwijzer kunnen dienen. Dit laatste wordt o.a. door Shakespeare al genoemd (King Lear, 2e acte, 2e scene). Tot slot nog het verhaal dat de IJsvogel vroeger een grijze

vogel was, die zijn schitterende kleuren kreeg toen hij de Ark van Noach verliet en naar de zon vloog. Daarbij zou de bovenkant de kleur van de hemel aangenomen hebben, terwijl de onderzijde door de ondergaande zon roodbruin verbrandde.

DE IJSVOGEL IN HET GOOI EN OMSTREKEN

Volgens de Avifauna van Midden-Nederland (1971) is de IJsvogel een zeer schaarse broedvogel (3 tot max. 7 paar), doortrekker en wintergast in zeer klein aantal. Van het Gooi en omliggende gebieden zijn ons de volgende gegevens bekend.

In 1904 een mogelijk broedgeval (Alleyn et al. 1971) te 's Graveland. Op 20 mei 1924 werd een nest gevonden met 7 eieren in de Nes bij Vreeland, welk op 4 juni 1924 uitgehaald was (Org.C.N.V.1:182). Mogelijk heeft de soort in 1943/1944 gebroed in de oeverlanden van de Wijde Blik en in de Kortenhoefse Plassen Oostzijde (De Zeeuw in Bakker et al. 1976).

Beintema (Bakker et al. 1976) vermoedt dat zij in het verleden op het Naardermeer ook een enkele maal hebben gebroed. Op een 's Gravelands landgoed is het broeden de laatste jaren meermalen waargenomen. In 1968, 1969 (mogelijk), 1974, 1975, 1976 (2 broedsels) en 1977 (vermoedelijk) vastgesteld door mijzelf. Het vermoeden bestaat dat in 1976 nog 2 paren elders in 's Graveland hebben gebroed, terwijl in 1975 mogelijk een paar-tje in Nederhorst den Berg broedde.

De meeste waarnemingskaartjes in het archief van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o. komen uit het winterseizoen en hebben voor 90% betrekking op de volgende gebieden:

's Gravelandse landgoederen	: 52 waarnemingen (38%)
Ankeveense Plassengebied	: 31 waarnemingen (23%)
Omgeving Naarden	: 20 waarnemingen (16%)

Alleen in Ankeveen zijn meerdere exemplaren tegelijkertijd waargenomen, 2 maal 2 exemplaren, 1 maal 3 exemplaren en 1 maal 4 exemplaren.

LITERATUUR

- Brehm, A.E. z.j. Het leven der dieren, deel 1. Zutphen.
- Burgersdijk, L.A.J. z.j. De dieren in hunne levenswijze geschetst, deel 1.
Noothoven van Goor, Leiden.
- Cornish, C.J. et al. z.j. De levende dieren der wereld, deel 2.
Elsevier, Amsterdam.
- Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.
Van Gorcum, Assen.
- Bakker, P.A. et al. 1976. De Noordelijke Vechtplassen. Uitgave Stichting Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassen-gebied.
- Waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o.

★

DE ZWARTE SPECHT TUSSEN EEM EN VECHT

E.P. KLOMP

Ons land bezit zo'n 290.000 ha. bos. Dat is 8% van het totale landoppervlak . Als we dat vergelijken met landen als West-Duitsland (29%), Frankrijk (25%), Luxemburg (32%) en België (20%), dan is Nederland dus wel erg arm aan bos. Wanneer we de boskaart van ons land erbij pakken, dan zien we dat bijna al ons bos ten oosten van de lijn Bergen op Zoom - Hilversum - Drachten ligt. Westelijk van deze lijn liggen slechts enkele verspreide, kleinere bossen, meest in de duinstreek. De provincie Gelderland heeft met zijn Veluwe uiteraard het meeste bos (84579 ha.), gevolgd door Noord-Brabant (64648 ha.). Ook de provincies Overijssel (33768 ha.), Limburg (27519 ha.) en Drenthe (23928 ha.) zijn voor Nederlandse begrippen tamelijk rijk aan bos. Utrecht heeft met zijn Heuvelrug en zijn buitenplaatsen ook nog zo'n 17795 ha. bos. Groningen, Zuid-Holland en Zeeland hebben heel weinig bos, Friesland heeft wat bos in de zuid-oostelijke hoek en Noord-Holland komt met Gooi, de duinstreek en enkele verspreid liggende bossen in totaal nog op zo'n 10082 ha. De Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug zijn onze grootste aaneengesloten bosgebieden.

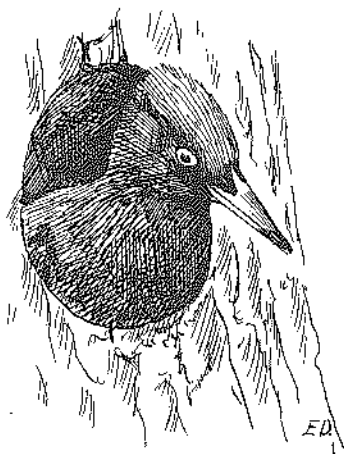
Daar vinden we dan ook de meeste "echte" bosvogels. Eigenlijk hebben wij in ons land maar weinig echte bosvogels. Naast de Havik en de Zwarte Specht heeft ons land geen vogels die, in het bijzonder in de broedtijd, zo uitsluitend op het bos zijn aangevoelen. De andere spechten komen dikwijls in parkachtige landschappen, ja zelfs in tuinen voor.

Mezen, Vinken, Winterkoninkjes en lijsters treffen we overal aan waar bomen staan, maar Haviken en Zwarte Spechten vinden we alleen in de uitgestrekte bossen.

Zwarte Spechten zijn eigenlijk nog maar kort in Nederland. Vroeger waren het schuwe bewoners van hooggelegen bergbossen. Ook zou hij oorspronkelijk voorkomen in uitgestrekte loofbossen

met veel zieke en afgebroken bomen. In de tweede helft van de 19e eeuw komt hij in heel Duitsland voor. In ons land zijn uit die periode enkele waarnemingen bekend en wordt hij in 1902 nog een vrij zeldzame gast genoemd, die alleen voorkomt in Drenthe, Gelderland, Overijssel en Noord-Brabant. De eerste broedpoging doet zich voor in 1913 in Limburg en het eerste broedgeval in 1915 in Twente (Ardea 4:117). In België broedde de Zwarte Specht al enige jaren eerder (in 1908). In 1924 (Jaarbericht C.N.V. 14:121) wordt hij al broedend aangetroffen in de bossen van Brandenburg bij Baarn. Thans is de Zwarte Specht een schaarse broedvogel (d.w.z. 50-250 paren) van de provincies Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Noord-Brabant en Limburg. Opvallend is, dat in de "Avifauna van Nederland" van 1970 Noord-Holland niet wordt genoemd, terwijl de Zwarte Specht er toch al wel broedvogel was. Alle Nederlandse Zwarte Spechten broeden ten oosten van de al eerder genoemde lijn Bergen op Zoom - Hilversum - Drachten. De meesten uiteraard op de Veluwe, vooral de Hoge Veluwe en de zuidelijke Veluwezoom, maar ook op de Noord-Veluwe zijn ze tamelijk algemeen.

De Zwarte Specht *Dryocopus martius* is met zijn 50 cm. en een gewicht van 250-300 gram de grootste en zwaarste specht van Europa. Hij doet zijn naam wel eer aan, want hij is zo zwart als het maar kan. Het mannetje heeft alleen een prachtige rode kruin en bij het wijfje is alleen de achterkop rood. Ogen en snavel zijn geel. De naam "specht" dankt hij aan zijn sterke, spitse snavel. Etymologisch is het woord verwant aan het woord "spijker". Zijn wetenschappelijke naam is niet minder interessant. De geslachtsnaam *Dryocopus* komt van het Grieks en betekent letterlijk "boomhakker".

Het Griekse woord "druos" betekent boom, of meer in het bijzonder "Eik". Dit doet vermoeden dat de Zwarte Specht inderdaad vroeger uitgestrekte loofbossen bewoonde. De wetenschappelijke naam van de Bonte Spechten *Dendrocopus* betekent ook "boomhakker", maar met "dendros" wordt meer de boom in het algemeen bedoeld. Het Latijnse *Picus*, de wetenschappelijke geslachtsnaam van de Groene Specht, is verwant aan het Nederlandse woord "specht". De soortnaam van de Zwarte Specht *martius* komt uit het Latijn en betekent "aan Mars gewijd". Heel vroeger heette de Zwarte Specht *picus Martius*.

De balts van de Zwarte Specht, in april-mei, is een indrukwekkend schouwspel met spiegelgevechten, kopzwaaien en met slaan van de vleugels tegen de stam. Het roffelen van deze grote spechten is zeer krachtig en vaak kilometers ver te horen. Per minuut geeft hij drie roffels van $2\frac{1}{2}$ seconde en van elk zo'n 40 slagen. Het territorium van de Zwarte Specht is nogal groot en beslaat in West-Europa zo'n 100 tot 800 ha. In Finland komen territoria voor tot 3000 ha. Ons land heeft 310 boscomplexen, welke groter zijn dan 100 ha. Daarvan is iets meer dan de helft kleiner dan 250 ha. Als we deze cijfers vergelijken met de grootte van de territoria van de Zwarte Specht, dan is het niet waarschijnlijk dat deze specht in ons land nog veel in aantal zal toenemen, tenzij er zich wijzigingen voordoen in het bosareaal. Bij voorkeur maakt de Zwarte Specht zijn nest in oude Beuken, maar ook worden Populieren, Elzen, Kersen, Dennen en Zilver sparren gebruikt. Dikwijls bevindt het nest zich vlak onder de eerste tak. In de meeste gevallen wordt er ieder jaar een nieuw nestholte uitgehakt, maar er zijn ook gevallen bekend dat jaren achtereen hetzelfde nest wordt gebruikt. Beide vogels werken ongeveer 4 weken aan de nestbouw. De nestholte is ongeveer 25 cm. breed en 60 cm. diep. Er zijn ook nesten gevonden van een meter diep! Het vlieggat is ovaal met de grootste diameter in de lengterichting van de stam van zo'n 10-12 cm. De Groene Specht maakt ook een ovaal gat maar dan in de breedterichting van de stam en de Bonte Spechten maken een rond vlieggat.

Bij de Zwarte Specht wordt in het vlieggat een drempel aangebracht die naar buiten toe vrij sterk afhelt. Dit voorkomt evenwel niet geheel het binnendringen van regenwater (Eygenraam 1947). De 3-4 eieren worden 12 tot 14 dagen bebroed. De vogels lossen elkaar geregeld met veel ceremonieel af. Na 28 dagen vliegen de jongen uit en worden dan nog tot in augustus door één van de oude vogels begeleid. In het territorium van een Zwarte Specht is vaak de doordringende plaatsroep "kiejèh" te horen. Meestal verraden ze hun aanwezigheid met een krachtig "kruu-kruu-kruu".

's Zomers eten ze veel bosmieren, 's winters meer keverlarven en schorskevers. Vaak foerageren ze op boomstronken en soms worden boomstammen helemaal ontschorst.

Op de Utrechtse Heuvelrug, ook wel de Stichtse Lustwaranda genoemd, komen ongeveer 80 broedparen van de Zwarte Specht voor, de meeste daarvan in Doorn, Leersum en Amerongen. In Baarn en Maartensdijk broeden ongeveer 8 à 9 paren (meest in de Vuursche, het Koninklijk Domein, het landgoed Pijnenburg, het Maartensdijkse Bos en de Ridderoordse Bossen). In Noord-Holland zijn Hilversum en Huizen de enige gemeenten waar Zwarte Spechten broeden (5-6 paar). Broedplaatsen zijn (of waren) het Spanderswoud, de Monnikenberg, het G.H. Cronebos, de Zwaluwenberg/Zwarte Berg, het landgoed Eindegooi (hier broedde hij reeds in 1959) en Bikbergen/Crailo. De opmerking in "Een natuurhistorische schets van het landgoed Eindegooi" (uitg. Vogelwerkgroep het Gooi e.o. 1972), dat in dit landgoed één van de laatste paren van de Zwarte Specht in Noord-Holland broedt, doet vermoeden dat hij daar vroeger talrijker zou zijn geweest, doch dat is niet helemaal waar. Gezien de biotoop, de territoriumgrootte en de in Noord-Holland hiervoor in aanmerking komende bosgebieden, zal de Zwarte Specht in deze provincie nooit erg algemeen worden en waarschijnlijk alleen in het Gooi blijven broeden.

Buiten de broedtijd treffen we de Zwarte Spechten soms ver van hun broedgebieden aan. Meestal zijn dat jonge vogels. Waarnemingen zijn o.m. bekend uit Kennemerland, de Hollandse poldergebieden en om wat dichterbij huis te blijven de Zanddijk bij Naarden, Magdaleen bij Huizen en het Laarder Wasmeer. Waarom deze vogels naar dergelijke terreinen trekken is niet helemaal duidelijk, maar houdt mogelijk verband met de territoriumgrootte en de beschikbare hoeveelheid voedsel. Overigens zijn Zwarte Spechten echte standvogels.

Van natuurlijke vijanden hebben Zwarte Spechten weinig te vrezen. Soms wordt er wel eens één verrast tijdens de slaap door een Boommarter. Verder willen Eekhoorns zich wel eens tegoed doen aan eieren of jongen. Buiten de nestholte hebben ze eigenlijk alleen maar de Havik te vrezen. Wel zijn ze erg gevoelig voor verontrusting. Het liefst broeden ze dan ook in bossen waar weinig mensen komen. Maar ook daarop zijn uitzonderingen. Zo broedde omstreeks 1971 een paartje langs het fietspad op de Zwaluwenberg te Hilversum, een pad dat toch vrij intensief wordt gebruikt. Het nest is evenwel verstoord en uitgehaald! De grootste vijand van de Zwarte Specht is dan ook de mens. Nee, niet de jager, de tijd dat Zwarte Spechten werden geschoten ligt gelukkig achter ons. Het is ook niet de argeloze wandelaar, die de vogels bedreigt. Naast de echter vandalistische "recreant" wacht hem de grootste bedreiging van de zgn. "vogel-liefhebbers", die te lang en te onvoorzichtig en te dicht bij de nesten vertoeven om de vogel te bestuderen. Menig broedsel is op deze manier verloren gegaan. Er schuilt helemaal geen kwaad in het bestuderen van vogelnesten, mits het met de nodige omzichtigheid gebeurt. Het komt echter nog te vaak voor, dat wanneer een nest eenmaal is ontdekt, hele drommen vogelaars gaan kijken, met als resultaat dat de vogel er de brui aangeeft. Willen wij vogels als de Zwarte Specht echt beschermen, dan moeten we ze zo veel mogelijk met rust laten. Alleen dan hebben zij een kans zich te handhaven.

LITERATUUR

- Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.
Van Gorcum, Assen.
- Coomans de Ruiter, L. et al. 1947. Beteekenis en etymologie
van de wetenschappelijke namen der
Nederlandsche Vogels. Uitgave Club van
Nederlandsche Vogelkundigen.
- Commissie voor de Nederlandse Avifauna 1970. Avifauna van
Nederland. Brill, Leiden.
- Eygenraam, J.A. 1947. Het gedrag van de Zwarte Specht.
Ardea 35: 1-44.
- Grzimek, B. 1974. Het leven der dieren. Het Spectrum, Amsterdam.
- Jonkers, D.A. et al. 1972. Een natuurhistorische schets van het
landgoed Eindegooi. Uitgave Vogelwerkgroep het
Gooi e.o., Hilversum.
- Ministerie van Landbouw en Visserij 1977. Structuurvisie op het
bos en de bosbouw. Den Haag.
- Vries, J. de 1973. Etymologisch woordenboek. Het Spectrum,
Amsterdam.

DE HUISZWALUW ALS BROEDVOGEL IN ZUIDELIJK EN OOSTELIJK FLEVOLAND IN DE PERIODE 1966 - 1977

J. HARDER

INLEIDING

Jaar in jaar uit wordt er door zeer velen overal in Nederland geteld en genoteerd. Vogels, wel te verstaan, van diverse pluimage. De een richt zich op het onderzoeken van alle broedvogels in een bepaald terrein, de ander beperkt zijn onderzoekingen tot één bepaalde soort. Het zich beperken tot één soort kan echter uitgroeien tot een onderzoek op zo'n grote schaal, dat er niet meer van enige beperking sprake kan zijn. Het voordeel nu van het tellen van vogels in de Flevopolders is, dat wanneer het gaat om het tellen van Huiszwaluwnesten, de tellers te maken hebben met een overzichtelijk en afgerond gebied. Doordat bovendien de Huiszwaluw zijn nest bouwt aan gebouwen, woningen, bruggen, sluizen e.d., behoeven we onze aandacht slechts daarop te concentreren. Men zou nu licht geneigd zijn te veronderstellen dat de Huiszwaluw, een gemakkelijk te tellen soort, dan ook goed onderzocht zal zijn in haar broedgebieden. In de praktijk komt het er doorgaans op neer dat grote kolonies vaak wel geteld worden, maar aan de kleinere locaties wordt weinig of geen aandacht geschonken. Zo ook in Flevoland. Reeds jaren worden in Oostelijk Flevoland Huiszwaluwnesten geteld. Bekend zijn de tellingen van 1966. Met de ontwikkeling van Oostelijk en later ook Zuidelijk Flevoland, kwamen behalve de gemalen ook sluiscomplexen gereed, verschenen overal bruggen en landbouwschuren. Aanvankelijk waren er alleen in Lelystad-Haven woonhuizen, maar allengs ontstonden er een aantal plaatsen in de polders. In het begin van de jaren zeventig werd het voor een aantal personen een soort uitdaging om zoveel mogelijk bruggen en gebouwen te onderzoeken op Huiszwaluwnesten. Al tellende werden tenslotte steeds meer broedlocaties ontdekt en bijgehouden.

TELMETHODE

Het tellen van Huiszwaluwnesten kan het beste uitgevoerd worden na half juli tot ongeveer half augustus (13). In principe is eenmaal tellen eind juli/ begin augustus al voldoende. Uit de nu opgedane ervaringen blijkt echter dat tweemaaltellen beter voldoet, zodat aan te bevelen is te controleren in de tweede week van juli én in de eerste week van augustus. Bij deze laatste telling kan men dan voor wat betreft het al of niet bewoond zijn van een nest, heel vaak afgaan op de aan- of afwezigheid van uitwerpselen bij de nestopening. De zich in de Flevopolders bevindende kolonies werden doorgaans eenmaal geteld. Sommige vestigingen werden door verschillende tellers op verschillende tijdstippen onderzocht. In dat geval werden de hoogste aantallen nesten in dit verslag vermeld. Vanaf 1970 zijn de meeste kolonies geteld tussen 20 juli en 20 augustus. Een aantal vanaf 1974 gecontroleerde nestplaatsen werd doorgaans in de maand juli bezocht.

ONTWIKKELING VAN HET AANTAL NESTEN

Tellen we het totaal aantal getelde nesten bij elkaar op, dan komen we tot een overzicht van het aantal Huiszwaluwnesten in beide polders. We moeten daarbij uiteraard goed rekening houden met het feit dat Oostelijk Flevoland waarschijnlijk alleen in 1966 en 1967 in zijn geheel is geteld (6). De jaren daarna is dat niet gelukt. In Zuidelijk Flevoland is de ontwikkeling van de bebouwing eerst na de droogvalling in 1968 op gang gekomen. Aangezien door deze ontwikkeling ook de beide Knarsluizen gerealiseerd werden, zijn in tabel 1 de aldaar getelde nesten bij Zuidelijk Flevoland gevoegd. De in deze polder verrichte tellingen zijn helaas ook niet volledig, hetgeen blijkt uit de Atlaskaarten van de laatste vier jaren, welke door de S.O.V.O.N. verzameld zijn (med.Osieck).

TABEL 1 Huiszwaluwnesten in Zuidelijk en Oostelijk Flevoland

	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
I	286	330	496	499	471	280	298	642	1492	787	928	981
II					90	90	127	233	449	419	371	480
	286	330	496	499	561	370	425	875	1941	1206	1299	1461
KOL.:	3	4	4	4	10	7	8	14 ⁺	32	30	37	38

I = Oostelijk Flevoland '

II = Zuidelijk Flevoland ''

Opmerkingen: ': zeer onvolledige tellingen in 1970, 1971, 1972 (zie tabel 2)

'' : hierbij inbegrepen de Lage en Hoge Knarsluis

+: nesten aan woningen in Lelystad zijn als één kolonie geteld.

In het totaaloverzicht komt de toename van de Huiszwaluw met daarbij het verder in cultuur brengen van de polder en de toenemende telactiviteiten van enige amateur-ornithologen tot uiting. Met de geweldige aanwas in 1974 kwam het totaal voor het eerst boven de 1000 nesten. De hierna nog te beschrijven terugslag in 1975 tekent zich eveneens duidelijk af. Bleef de stand het jaar daarop vrij constant, 1977 gaf weer een steigerende ontwikkeling te zien.

VERSPREIDING VAN DE KOLONIES

Er zijn weinig gebieden of kolonies in Nederland waarvan we de beschikking hebben over een lange reeks telgegevens. Zelfs bij een toch gemakkelijk te tellen soort als de Huiszwaluw, ontbreekt het vaak aan voldoende informatie. Als we dan ook de verschillende kolonies en teljaren met elkaar willen vergelijken, gebeurt het niet zelden dat een vergelijking onmogelijk blijkt. Behalve het beschikken over voldoende tellingen zijn bij de uitwerking ervan ook andere factoren van belang, welke bijvoorbeeld het trekken van conclusies sterk kunnen beïnvloeden. Eén van deze vaak niet te achterhalen factoren is wel de mate waarin een kolonie door ons menselijk handelen wordt beïnvloed. In het algemeen denken we daar niet bij na. Echter, zodra we tijdens een telling sterke achteruitgang bij een locatie ontdekken, moeten we ons afvragen wat hiervan de oorzaak kan

zijn. Na deze vraagstelling moet dan onderzocht worden of de achteruitgang in het aantal nesten van zeer locale aard is, bijv. opzettelijke verwijdering van nesten, of dat er (inter-) nationaal sprake is van een teruggang.

GEMALEN. Bekijken we onderstaande tabel 2, dan zien we dat de oudst bekende gegevens in Oostelijk Flevoland dateren van 1966. Aan het in dit jaar gestartte broedvogelonderzoek van het Contactorgaan voor Vogelstudie van de K.N.N.V. is het te danken dat deze gegevens verzameld werden.

TABEL 2 Huiszwaluwnesten Lelystad-Haven, Ketelhaven, gemalen Lovink en De Blocq van Kuffeler

L-H	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
g.W.	141	180	290	230	191	150	162	135	178	90	95	130
Dij	?	40	78	99	110	93	95	91	116	80	97	130
ov. ¹	?	?	?	?	20	37	41	32	58	38	40	18
SUBT.	(141)	(220)	(368)	(329)	321	280	298	268	352	208	232	278
KeH												
g.C.	65	59	76	100	150	?	?	109	98	72	108	147
ov. ¹¹	?	?	?	?	?	?	?	?	44	37	34	34
SUBT.	(65)	(59)	(76)	(100)	(150)	?	?	(109)	142	109	142	181
g.L.	64	51	52	70	?	?	?	106	130	56	49	46
BvK					-	-	5	62	83	70	19	14
TOTAAL	270	330	496	499	471	280	203	545	707	443	442	519

L-H = Lelystad-Haven; g.W. = gemaal Wortman; Dij = Dijkmagazijn;

KeH = Ketelhaven; g.C. = gemaal Colijn;

g.L. = gemaal Lovink; BvK = gemaal De Blocq van Kuffeler

opmerkingen: -: wel gecontroleerd, geen nesten

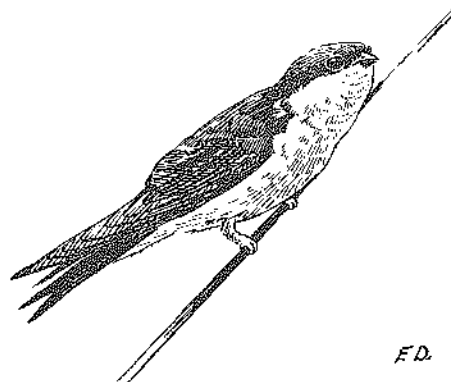
¹: betreft bijna altijd sluishuisjes en overkapping zuigkanaal Wortman

¹¹: betreft museumgebouw, sluishuisjes, twee bijgebouwen

De meest interessante poldertellingen werden in Lelystad-Haven verricht. Het gemaal Wortman is nu al gedurende 12 jaar goed gecontroleerd. Deze kolonie was in 1967, 1968 en 1969 zelfs de grootste bekende kolonie in ons land. Jammer is het dat de telreeksen van de gemalen Colijn en Lovink enige hiaten vertonen. Tot op heden is niet bekend of en door wie er eventueel geteld kan zijn in die ontbrekende jaren (med. Philippona).

Voor het gemaal de Blocq van Kuffeler kregen eerst in 1972 een aantal Huiszwaluwen belangstelling. In tegenstelling tot de 3 andere gemalen die aan de buitenzijde uit beton en stenen bestaan, zijn de wanden van de Blocq van metaal vervaardigd. Het gladde oppervlakte geeft de zwaluwen geen kansen om aan te nestelen. Bovendien ontbreekt een overhangende dakgoot. Slechts aan de achterzijde bevindt zich een betonnen rand die als een geschikte nestelplaats kan worden aangeduid. De Huiszwaluwen maken aldaar dan ook hun bouwsels vast. De reden van achteruitgang bij deze kolonie na 1975 is niet duidelijk. Ter plaatse worden de zwaluwen net zo met rust gelaten als vóór de vermindering (med. E.P.R. Poorter).

SLUIZEN. Bezien we vervolgens de ligging van de verschillende in tabel 3 genoemde sluiscomplexen, dan merken we op dat de kolonies aan de Lage en Hoge Knarsluis typische voorbeelden zijn van geïsoleerd liggende broedplaatsen. In het algemeen kan men voor de Nederlandse situatie namelijk zeggen dat

de Huiszwaluw steeds meer een cultuurvolger wordt. Dergelijke afzonderlijk liggende locaties treffen we dan ook weinig aan. Interessant bij deze sluisen is ook de ontwikkeling van het aantal nesten, waarover straks meer. Opmerkelijk is voorts dat het aantal broedvogels elkaar hierbij niet al te ver ontlopen. Over de laatste 5 jaar is het gemiddelde aantal nesten bij de Lage Knarsluis 112 en bij de Hoge Knarsluis 96. De Nijkerkersluis is in de eerste 3 teljaren vrij constant gebleven. In 1977 blijkt de soort daar sterk te zijn toegenomen. Gelet op de resultaten bij de Nijkerkersluis zou het voor de Houtribsluisen van belang kunnen zijn de ontwikkelingen nauwkeurig te blijven volgen.

TABEL 3 Huiszwaluwnesten aan sluiscomplexen

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Lage Knarsluis	max.45	42-49	75	108	140	106	103	105
Hoge Knarsluis	max.45	max.45	47	63	102	106	82	126
Houtribsluizen					2	-	-	-
Roggebotsluis							18	
Nijkerkersluis					72	77	97	134
SUBTOTAAL	90	90	122	171	316	289	300	365

BRUGGEN. In Flevoland worden tot op heden een groot aantal bruggen op de aanwezigheid van Huiszwaluwnesten gecontroleerd (tabel 4). Al deze bruggen zijn kruisingen van een rijweg over een waterweg. Aan minder dan de helft hiervan bevindt zich een kleine of grote kolonie. Kennelijk zijn de andere bruggen (nog) niet interessant als bouwplaats voor een Huiszwaluwnest. Niettemin zijn de totaal aantallen zeker wel van belang. Ter vergelijking: in 1976 bedroeg het aantal nesten in tien plaatsen van de Zaanstreek in totaal 243 nesten (11).

TABEL 4 Huiszwaluwnesten aan bruggen

	1973	1974	1975	1976	1977
Lage Vaart/Larserweg	56	34	31	-	27
Lage Dwarsvaart/Buizerdweg	36	73	62	86	89
Lage Dwarsvaart/Torenvalkweg	2	-	-	42	-
Larser Vaart/Meerkoetenweg		2	3	-	2
Larser Vaart/Rietweg		8	10	10	26
Hoge Vaart/Spiekweg		52	60	70	101
SUBTOTAAL	94	169	166	208	245

Naast deze bruggen is in 1974 tot en met 1977 ook geteld aan een aantal andere bruggen, echter steeds zonder resultaat. Deze bruggen zijn: Larser Vaart/Zeebiesweg, Larser Vaart/Vleetweg, Hoge Vaart/Larserweg, Hoge Vaart/Knarweg, Hoge Vaart/Gooiseweg, Hollandse Brug, Hoge Vaart/Adelaarsweg, Hoge Vaart/Muiderweg. In 1977 bovendien nog Lage Vaart/Brabantseweg.

Evenals de Knarsluizen (tabel 3) zijn de meeste van deze broedplaatsen aan bruggen geïsoleerd liggende kolonies. Interessant is ook te vermelden dat Philippona (7) een opsomming geeft van de mogelijkheden voor een nestplaatskeuze zoals boerderijen, schuren, gemalen, fabrieken, woonhuizen, scholen, sluisgebouwen enz. Niet vermeld worden nesten aan bruggen. Met zijn "brugkolonies" nemen de Flevopolders hiermee dus een unieke plaats in. De meest opvallende brugkolonie was in 1977 die aan de Spiekweg met meer dan honderd nesten. Over 1976 zijn nog een tweetal

opmerkingen te maken. In de eerste plaats zij vermeld dat het afwezig zijn van nesten aan de brug in de Larserweg te wijten was aan menselijke activiteiten onder en rondom deze brug. Als tweede punt moet opgemerkt worden het verassend grote aantal nesten aan de brug in de Torenvalkweg. Deze nesten werden op 9 juni aldaar door Van Elburg geteld. Echter, op 13 augustus daaropvolgend bleken volgens een telling door Harder deze nesten niet meer aanwezig te zijn. Bij navraag werd duidelijk dat de telling op 9 juni geen vergissing was geweest (med. Porter).

KAVELS. In De Levende Natuur schreef Philippona in 1974: "In Oostelijk Flevoland begint de Huiszwaluw zich nu ook aan boerderijen te vestigen." In tabel 5 is evenwel duidelijk te zien dat de Huiszwaluwen in dat jaar al goed vertegenwoordigd waren in Oostelijk Flevoland. Alle hier genoemde vestigingen op de kavels zijn namelijk uit deze polder. Weliswaar was 1974 een zeer goed broedseizoen, maar het aantal nesten vóór die tijd zal vermoedelijk wel op het niveau van 1975-1977 gelegen hebben.

TABEL 5 Huiszwaluwnesten op kavels

	1974	1975	1976	1977
A 1 gebouwen viskwekerij	40		37	
BZ 28 graansilo Hagevoort	-	-	-	-
D 33 graansilo Larservaart	-	-	-	-
G 1			8	8
H 95 schuur schapenbedrijf	+ 25	25	7	14
J 9			5	6
L 2			7	8
N 22 schuur schapenbedrijf	156	88	67	100
N 38 schuur	+ 15	22	21	25
P 71 schuur	+	+	15	12
P 71 woonhuis	+	+	18	17
Q 119 schuur schapenbedrijf	7	5	2	9
QZ 6 graansilo Hoge Vaart	-	-	-	-
Y 47 schuur	20	16	19	17
Y 66 schuur	32	14	8	17
Y 67 schuur	{+ 35	40	33	8
Y 67 woonhuis		2	2	2
Y 75 schuur	+	+	11	14
Y 75 woonhuis	+	+	1	1
Y 87 schuur schapenbedrijf	158	40	38	54
SUBTOTAAL	488	252	299	312

Dat het bij deze 16 vestigingen in het algemeen om kleine kolonies gaat - in 1977 "slechts" twee met meer dan 50 nesten - neemt niet weg dat ook hier, evenals bij de bruggen, het totaal aantal weer van noemenswaardige betekenis is. De grote verschillen die in 1974-1975 zijn opgetreden bij kavel N 22 en Y 87 bleken bij nadere informatie niet te wijten zijn aan opzettelijke menselijke verstoring (med. Poorter). Toch waren er juist in deze grote kolonies in 1975 opvallend minder nesten. Over de oorzaken hiervan wordt nader ingegaan bij het punt "Schommelingen in aantallen nesten".

LELYSTAD. In het museumblaadje "De Vriendenkring" zegt Van den Berg dat de Huiszwaluw volgens hem sinds 1968 of 1969 als broedvogel in deze stad voorkomt. Bedenken we daarbij dat met de bouw van de eerste woningen in 1966 begonnen werd, dan waren de zwaluwen dus al snel present. In 1973 en 1974 slaagde Van den Berg erin alle gebouwen op de aanwezigheid van Huiszwaluwnesten te controleren. Dat leverde resp. 65 en 188 bewoonde nesten op (tabel 6). In 1973 waren de nesten over 12 kolonies verdeeld, wat neerkomt op gemiddeld 5,4 nesten per kolonie. Dit is vrij normaal voor een woonwijk. Vermeldenswaardig is het feit dat in 1973 vastgesteld werd dat het voorkomen van nesten nagenoeg beperkt bleef tot het eerst bewoonde deel van Lelystad met een afzwakkende frequentie in aangrenzende en wat later bewoonde wooneenheden. Nu komt het bij de woonhuizen voor dat de bewoners niet gesteld zijn op de Huiszwaluwnesten aan hun gevel. Zwaluwen worden door deze mensen geweerd. Wellicht is hier een kans voor de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders om hier en daar in of aan de rand van een woonwijk te experimenteren met kunstnestgelegenheid voor deze zwaluwsoort. In het buitenland zijn hiermee wel resultaten geboekt.

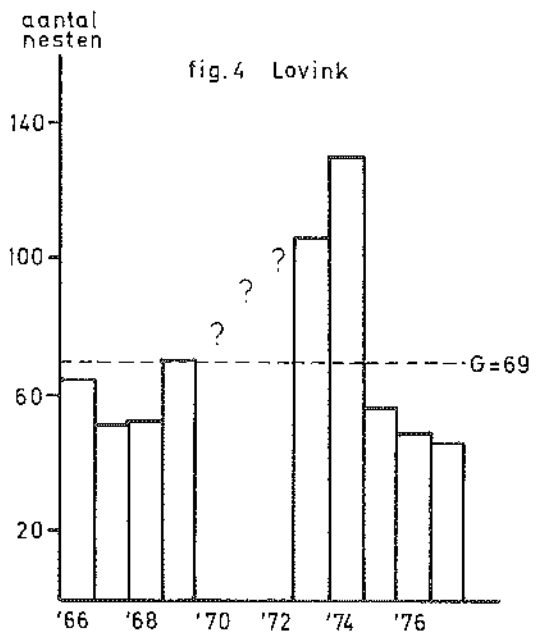
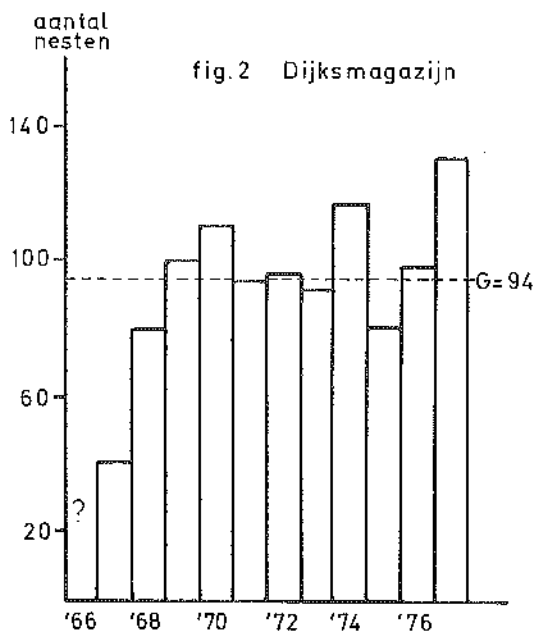
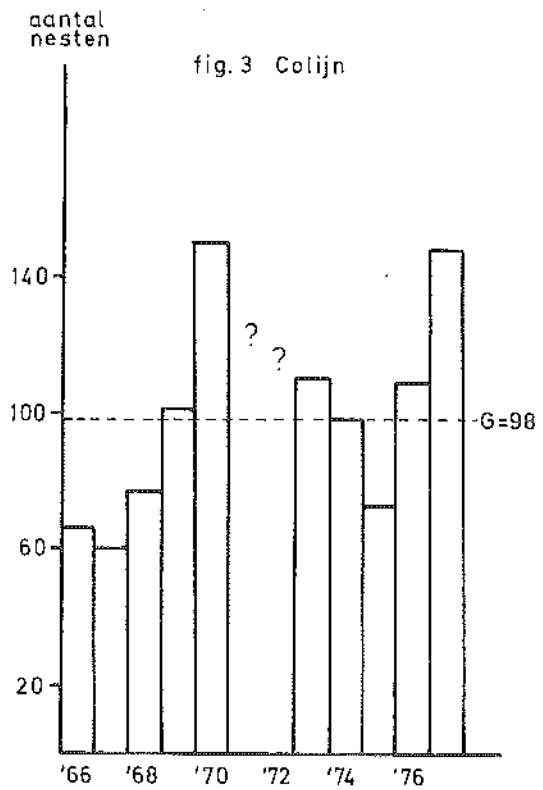
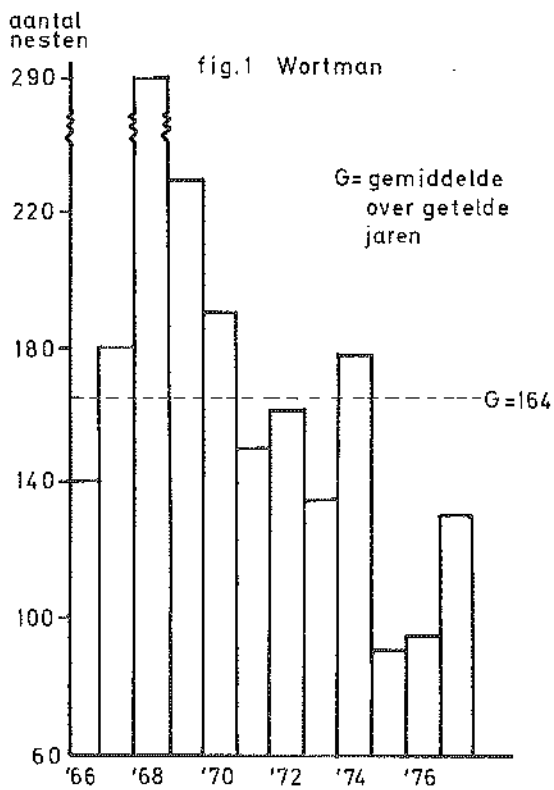
TABEL 6 Huiszwaluwnesten in Lelystad

	1973	1974	1975	1976	1977
Gebouwen	65	188			
Brug Oostervaart/Runderweg		73	55	50	19
Veluwebrug		-	1	-	-
IJsbaanbrug					1

In 1977 werden bovendien alle overige op dat moment gebouwde bruggen gecontroleerd (totaal 25). Aan al deze bruggen bevonden zich geen nesten. Waarom nu juist aan de Runderweg wel een kolonie en aan de andere bruggen niet is misschien te verklaren. Deze brug is namelijk gebouwd over een waterweg en bevindt zich aan de rand van Lelystad. Onder de andere bruggen loopt een rijweg, waarvan de een weer wat drukker is dan de ander. Mogelijk is het ook met de voedselsituatie en de aanwezigheid van vochtige klei (voor nestbouw) bij de brug over de Oostervaart beter gesteld. Nog te noemen is tevens dat deze vestiging in 1977 sterk achteruitgegaan is. Elders in de polders kwam dat nauwelijks voor. Was hier sprake van een opzettelijke verstoring, wordt de omgeving te druk, of is het verkeer op deze weg richting Dronten, Elburg en Zwolle te intensief geworden? Het voortdurende gedreun van (vracht-)auto's kan niet bevorderlijk zijn voor een aantrekkelijke nestplaats. Overigens werd bij andere bruggen (tabel 4) dit laatste nog nooit vastgesteld.

SCHOMMELINGEN IN HET AANTAL NESTEN

Zoals reeds opgemerkt en uit tabel 2 af te lezen is, zijn van Oostelijk Flevoland tellingen bekend van meer dan 10 jaren achtereen. Het lijkt daarom zinvol een viertal locaties, te weten de gemalen Wortman, Colijn, Lovink en het Dijksmagazijn eens nader te bekijken. Om de cijfers wat sprekender te maken zijn deze in een viertal grafieken, fig. 1, 2, 3 en 4 verwerkt. De vraag rijst nu: is het mogelijk een bepaalde lijn, een telkens terugkerende cyclus te ontdekken in deze grafieken. Helaas blijkt er niet zo'n duidelijke lijn aanwezig te zijn. Wel is het mogelijk een aantal markante aspecten te noemen en te belichten.

FIGUREN 1, 2, 3 EN 4.

Beschouwen we allereerst fig. 1, gemaal Wortman. Horizontaal zijn de teljaren aangegeven, vertikaal de getelde nesten. De stippellijn G geeft het gemiddelde aantal nesten aan gerekend over alle 12 teljaren, 1966-1977. U zult opgemerkt hebben dat het aantal nesten na 1968 sterk verminderd is. Enerzijds is dat niet verwonderlijk na de uitschieter in 1968, maar anderzijds tonen de telgegevens aan dat de aantallen een sterke achteruitgang vertoonden. Dit laatste vooral in tegenstelling tot de andere, hierna te bespreken, kolonies.

De verminderde aantallen aan het gemaal Wortman zijn in dit geval wel te verklaren. De Dienst der Zuiderzeewerken vond het in 1969 namelijk nodig, "gezien de enorme uitbreiding van de kolonie in de laatste jaren de verdere uitbreiding enigermate te beperken, dit zowel in verband met de vervuiling van het gemaal als om verkeerstechnische redenen na het openstellen van de wegverbinding Lelystad - Amsterdam". Aldus de hoofdingenieur van Zuiderzeewerken in een brief aan Vogelbescherming. De in dat jaar opgezette proef werd "slechts" opgezet voor 30% van de totale gootlengte. In de praktijk kwam het er op neer dat men aan de zuidzijde en aan een deel van de oostzijde van het gemaal, de onderzijde van de dakgoten met netten bespande, ten einde het bouwen van nesten te voorkomen.

Deze maatregelen betekenden daarmee een directe vermindering van het aantal nesten, hoewel aanvankelijk een aantal Huiszwaluwen rustig hun nesten onder en tegen de netten bouwden of zelfs de klei aan de openstaande ramen plakten. In de daarop volgende jaren werden regelmatig in aanbouw zijnde nesten met de brandspuit weggespoten... Ter compensatie plaatste de Dienst in 1970 bij het gemaal enkele houten wanden in de hoop hiermee nestgelegenheid te bieden. Ook werden daaraan enige kunstnesten vastgemaakt. Tot op heden heeft dit alternatief geen resultaat opgeleverd. Zie hier

een voorbeeld van voor de Huiszwaluwen nadelig menselijk handelen. Voor zover mij bekend hebben dergelijke situaties zich bij het Dijksmagazijn, de gemalen Colijn en Lovink niet voorgedaan. Komen we nu met onze nieuwsgierige blikken ook bij de fig. 2, 3 en 4. Deze figuren zijn op dezelfde manier opgebouwd als fig.1. Over alle grafieken kunnen dan nog enige opmerkingen gemaakt worden. Indien we de beschikking zouden hebben over alle broedgegevens van deze kolonies van vóór 1966, dan zou de waarde van resultaten uit de jaren 1966, 1967 en 1968 beter te taxeren zijn. We kunnen nu alleen voorzichtig veronderstellen dat 1967 niet zo'n goed broedseizoen geweest zal zijn. Deze veronderstelling klopt echter niet met de resultaten bij Wortman in datzelfde jaar. Enkele landelijke cijfers geven hierover ook geen uitsluitel. Landelijk gezien was 1968 een beter jaar dan 1967. Deze zelfde tendens is in alle grafieken ook duidelijk te zien. Redelijk goede broedseizoenen moeten er geweest zijn in 1970 en 1973. Een zeer goed te noemen seizoen was het jaar 1974. Alle hier genoemde kolonies zaten boven of zelfs ver boven het gemiddelde. Deze sterke toename kwam reeds goed tot uiting in tabel 1. Ook tellingen elders in Nederland - Zaanstreek, Breda, Texel, Zutphen - tonen duidelijk aan dat er sprake was van een spectaculaire groei van het aantal nesten. Maar dan het jaar 1975! Na het bekend worden van de telgegevens blijken de aantallen in vrijwel geheel Nederland enorm te zijn afgenomen. Ook onze fig. 1 t/m 4 tonen deze scherpe daling overduidelijk aan. Evenzo doen de cijfers uit de tabellen 1 en 5. Nu is het van de Huiszwaluw bekend dat het aantal nesten zich flink kan wijzigen en sterke schommelingen derhalve als natuurlijk te beschouwen zijn. In de besproken tabellen is dat ook telkens te constateren. Daarin is tevens af te lezen dat het voorkomt dat, in hetzelfde broedseizoen, sterke vooruitgang in de ene kolonie samen kan gaan met sterke achteruitgang in een andere kolonie. Maar zoals gezegd, in die gevallen betreft het doorgaans één kolonie of soms een bepaald gebied. Als het nu om geheel Nederland gaat moet er meer aan de hand geweest zijn. Sommige tellers vermoeden dat het koude en natte voorjaar van 1975, met als gevolg

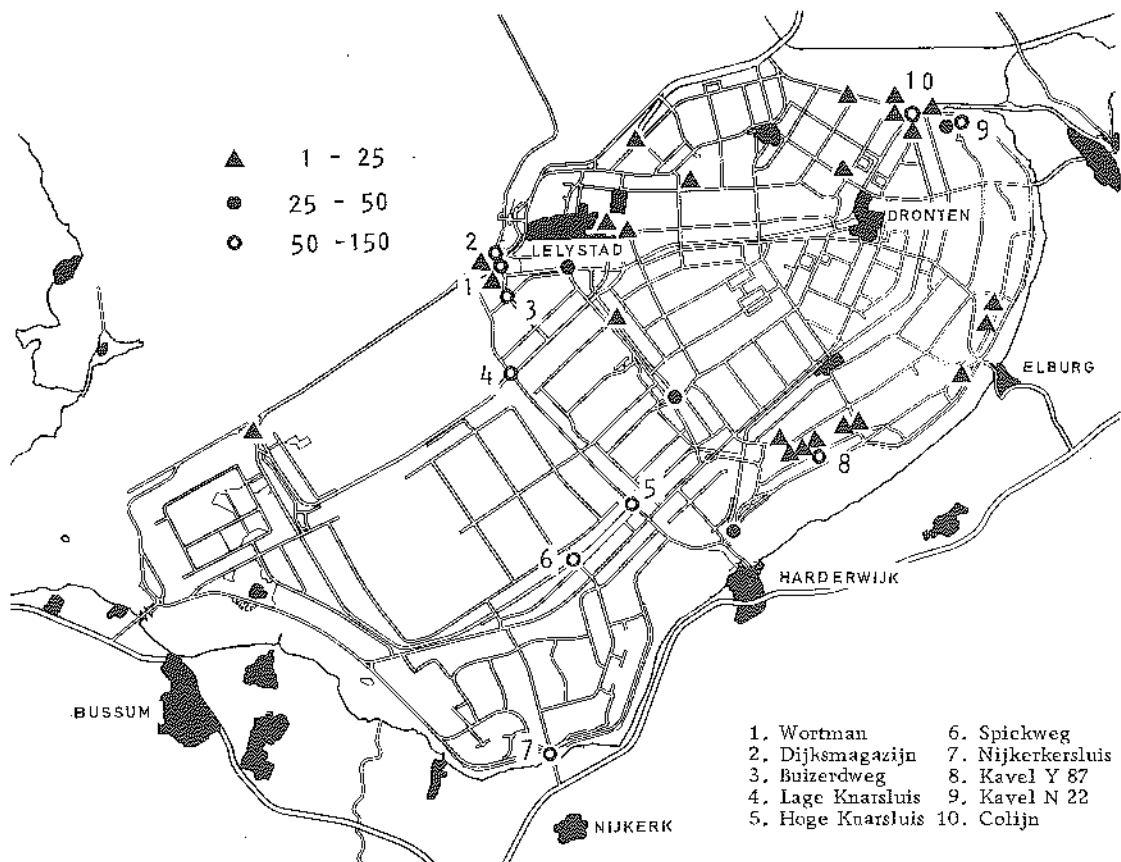
een verminderd voedselaanbod, hierin wel een grote rol gespeeld zal hebben. Een andere, door meerdere personen genoemde oorzaak wordt gezocht in de zwaluwen-catastrofe in de herfst van 1974. Regen en sneeuwval verhinderden in september en oktober de doortrek van zeer grote aantallen Huis- en Boerenzwaluwen. Dankzij een reddingsactie werden niet minder dan ca. 460.000 zwaluwen per vliegtuig, trein en auto over de Alpen gebracht. Vele duizenden zwaluwen konden niet worden gered en vonden in de Alpen de dood. Zo ook de 12.000 dode Huiszwaluwen die werden gevonden (hoeveel werden er niet gevonden?). Middels het ringonderzoek weten we dat er zich onder de getroffen Huiszwaluwen vrijwel geen Nederlandse vogels bevonden hebben. De verongelukte zwaluwen moeten voornamelijk Duitse broedvogels zijn geweest. Toch geloof ik dat deze catastrofe zeker van invloed geweest kan zijn op onze broedvogels. Is het mogelijk te veronderstellen dat Nederlandse Huiszwaluwen de leeggekomen plaatsen van omgekomen Huiszwaluwen in Duitsland aangevuld hebben? Trad er een soort zuigeffect op? Interessant zou zijn de Duitse broedvogelresultaten van de laatste jaren eens te vergelijken met de Nederlandse. Gelukkig was onze broedvogelstand in 1976 en 1977 in staat de deceptie van 1975 weer enigszins te herstellen. De hierboven beschreven grote terugval van het aantal broedvogels toont tevens nog eens de grilligheid van deze vogelpopulaties. Opmerkelijk is namelijk dat naast deze negatieve resultaten er toch ook kolonies zijn die zich gewoon weten te handhaven. Voorbeelden hiervan zijn de Lage en Hoge Knarsluis, Nijkerkersluis en enkele bruggen. Maar ook als de soort zich weer gaat herstellen blijken eertijds grote kolonies dat zeer moeilijk te kunnen, bijv. gemaal Lovink en de kolonie op kavel 87.

GROTE KOLONIES

In zijn verslag over de aantallen en de verspreiding van de Huiszwaluw in ons land onderscheidt Philippona kolonies met minimaal 50 nesten aan één gebouw. Hij noemt deze "grote kolonies". Uit de verschillende eerder besproken tabellen is op te maken dat ook in Flevoland grote kolonies voorkomen. In 1977 werden niet minder dan 10 grote kolonies geteld op een totaal

van 38 vestigingen in beide polders. Voor de ligging hiervan, zie fig. 5. De grote kolonies waren samen goed voor niet minder dan 1116 nesten. Dat is 76% op het totale aantal van 1461 nesten.

FIG. 5 HUISZWALUWNESTEN 1977

VOLLEDIGHEID VAN DE TELLINGEN

De hier bij elkaar vermelde tellingen kunnen helaas niet pretenderen een volledig overzicht te geven van Zuidelijk en Oostelijk Flevoland. Uit de tabellen en de tekst is ook op te maken dat er nog gegevens ontbreken. Met name zijn geen tellingen bekend uit Dronten, Swifterbant en Biddinghuizen. Van Lelystad alleen 1973 en 1974 voor wat de woningen betreft. Van Almere wordt vermoed dat er in 1977 nog geen nesten waren.

Ook een groot aantal polderbruggen werd nog niet gecontroleerd. Vrij zeker is het dat er ook aan diverse bedrijfsschuren e.d. nog wel ongetelde kolonies zijn. Zo constateerde de Biologische Afdeling van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders in 1975 de aanwezigheid van Huiszwaluwnesten in de lampen van vrijwel alle schuren aan de Rendierweg en de Mosselweg. Systematische tellingen zijn hier jammer genoeg niet verricht. Het ware te wensen dat de Biologische Afdeling van de R.IJ.P. jaarlijks, middels bijv. een voorgedrukt stencil, informeert naar het aantal zwaluwnesten bij alle agrarische bedrijven. De mogelijkheden om tot een volledig polderoverzicht te komen zullen dan aanmerkelijk stijgen. In 1978 zullen deze mogelijkheden worden onderzocht en zal getracht worden de beide polders met een gezamenlijk oppervlak van 97.000 ha. geheel te onderzoeken.

DANK

Voor de tot standkoming van dit verslag werden de gegevens gebruikt van een aantal personen. Zonder hun welwillende medewerking zou dit overzicht zeer onvolledig geweest zijn. Daarom nogmaals: hartelijk dank!

De telresultaten werden ontvangen van:

A. van den Berg (Staatsbosbeheer)	: 1973, 1974, 1976, 1977
H. van Elburg (Biologische afd. RIJP)	: 1974 - 1977
J. Jelsma	: 1977
W. de Jong	: 1966 - 1969
J. Harder	: 1970 - 1977
J. Philippona	: 1966 - 1969, 1977
R. van Poelgeest	: 1970 - 1977
F.E. de Roder	: 1970 - 1973

Bovendien werd bij het tellen in de periode 1970 - 1974 hulp ontvangen van de gezamenlijke Gooise Jeugdbonden voor Natuurstudie.

LITERATUUR

- 1 Berg, A. van den 1973. Over het voorkomen van de Huiszwaluw als broedvogel in Lelystad, seizoen 1973. Museumblad De Vriendenkring.
- 2 Bos, J.L. 1969. Huiszwaluwen "gekooïd". De Korhaan 3(4): 4.
- 3 Dijkse, A. 1976. Enige gegevens over het voorkomen van de Huiszwaluw op Texel, in het bijzonder in de jaren 1971, 1974 en 1975. De Pieper 15 (5):42-47.
- 4 Harder, J. 1970. Huiszwaluwen Lelystad-Haven 1970. De Tjiftjaf 15: 52-53.
- 5 Harder, J. 1976. Huiszwaluwnesten in Zuidelijk en Oostelijk Flevoland. De Korhaan 10(2): 14-17.
- 6 Philippona, J. 1968. De tellingen van de Huiszwaluw in 1967. Natura 65: 54-56.
- 7 Philippona, J. 1974. De Huiszwaluw *Delichon urbica*. Aantallen en verspreiding in Nederland. De Levende Natuur 77: 34-43.
- 8 Roder, F.E. de 1973. Huiszwaluw telling in de Flevopolders. Débakel 6(1):10 (Gooidistrict-Jeugdbonden).
- 9 Schoorl, P. 1974. Huiszwaluw tellingen, gehouden tijdens het nazomerkamp. Débakel 7(1): 3-4 (Gooidistr. Jeugdb.).
- 10 Taapken, J. 1975. De zwaluwencatastrofe in de herfst 1974. Het Vogeljaar 23: 10-11.
- 11 Vogelbeschermingswacht "Zaanstreek" 1977. Huiszwaluwen in de Zaanstreek. De Lepelaar 51: 34.
- 12 Veenhuizen, W. 1977. Achteruitgang Huiszwaluw te Breda 1976. Het Vogeljaar 25: 138.
- 12 Schuppers, J.W. 1977. Huiszwaluwen in Zutphen. Het Vogeljaar 25: 138
- 13 Vogelwerkgroep Grote Rivieren 1973. Handleiding voor het inventariseren van broedvogels in Nederland. Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V. no. 96.
- 14 Voous, K.H. 1960. Atlas van de Europese Vogels, Elsevier, Amsterdam.

DE OEVERZWALUW ALS BROEDVOGEL IN HET GOOI

P.W. DIEPERINK

Een van de vogelsoorten die min of meer tot de cultuurvolgers gerekend kan worden, is de Oeverzwaluw. Deze vogel kon zich ondanks biotoopverkleining tijdelijk handhaven door het benutten van door menselijke activiteiten ontstane broedgelegenheden. Vermoedelijk was geen aanpassing mogelijk aan de veranderende situatie in de Sahel-zône (Centraal Afrika), een belangrijk voedselgebied in de winter. Ook in Nederland ging het leefmilieu voor deze koloniebroeder na 1970 hard achteruit. Het gevolg was dan ook dat er steeds minder Oeverzwaluwen terugkeerden om hun nestpijpen uit te graven. Gelukkig is gebleken dat kunstmatig gecreëerde nestwandjes vaak met succes bewoond worden zodat er nog hoop is dat de stand zich zal herstellen.

In de veertiger jaren was de Oeverzwaluw een vrij zeldzame broedvogel van het Gooi. Dit is eenvoudig te verklaren door het feit dat er onvoldoende broedgelegenheid voor deze soort aanwezig was (med. Hoogerheide). Weliswaar waren er voldoende foerageergebieden aanwezig, doch slechts op enkele plaatsen waren natuurlijke of afgegraven zandwandjes te vinden. De plaatsen waar toendertijd regelmatig broedkolonies ontstonden lagen meestal nabij de heidevelden (1943: Zuiderheide 15 paar) of in de buurt van de noordelijke meenten (1930-1940: Huizerhaven ca. 5 paar en Warandebergen max. 30 paar). Het is niet uitgesloten dat er ook op andere plaatsen nog Oeverzwaluwen hebben gebroed, doch behalve als doortrekker zal hij waarschijnlijk nooit een algemene verschijning geweest zijn. Geleidelijk aan kwam hier verandering in. Door de toenemende bouwactiviteiten ontstonden steeds meer geschikte zandwandjes die, ook al waren ze tijdelijk, vaak met succes bewoond werden. Langzamerhand ontstonden er ook steeds meer blijvende kolonies van wat grotere omvang. Zo vestigde zich in 1953 een kolonie Oeverzwaluwen van ruim 100 paar in de zanderij "De Koppel" bij de Zuiderheide.

Door deze verstedelijking onstond dus meer broedgelegenheid, maar daarnaast verdwenen er steeds meer foerageergebieden. Hierdoor kwam aan de spontane groei een einde en stabiliseerde het aantal broedparen zich in het begin van de jaren zestig. In de jaren 1960 - 1970 bleef het aantal broedparen redelijk constant. De meeste kolonies lagen in de buurt van Laren, Huizen en Blaricum, dus in het centrum en noorden van het Gooi. In gunstige jaren als 1966 en 1968 waren er wel 10 kolonies aanwezig met een totale bevolking van ongeveer 700 broedparen. De grote kolonie bij de steenfabriek te Huizen telde in 1970 zelfs 300 paar Oeverzwaluwen!

Sinds 1970 veranderde het aantalsverloop radicaal. Mogelijk door toenemende woestijnvorming in de Sahel-zône verdwenen steeds meer belangrijke overwinteringsgebieden. De toestand werd nog erger toen men in Nederland op grote schaal ging kanaliseren waardoor de steile oevers langs de Grote Rivieren verdwenen en kolonies in zandafgravingen vaak verdwenen of verstoord werden.

Het volgende tabelletje laat zien hoe ernstig de situatie was:

AANTAL GETELDE BROEDPAREN VAN DE OEVERZWALUW

	<u>1970</u>	<u>1971</u>	<u>1972</u>	<u>1973</u>
Nederland	16.000	9.900	8.900	5.200
Noord-Holland	1.100	190	300	170
het Gooi	500	50	200	90

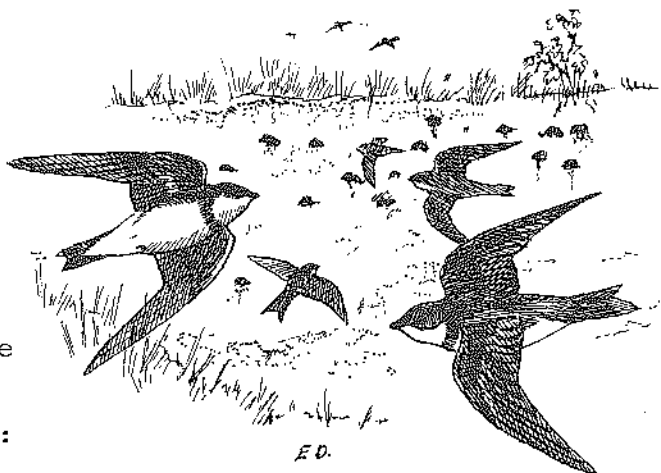
Na 1973 kon helaas maar worden geconstateerd dat de aantallen in geheel Nederland nog kleiner werden. Deze afname leidde er toe dat de Stichting Het Gooisch Natuurreservaat in 1966 het initiatief nam om een wandje af te steken in de voormalige zanderij "De Koppel" te Laren. Bij de aanleg van Rijksweg 1 te Naarden ontstonden telkens kleine Oeverzwaluwkolonies. Ook daar werd toen een permanent wandje geschapen dat direct de volgende jaren bezet werd. In 1974 werd de grote zandafgraving te Huizen tot beschermd vogelgebied verklaard aangezien deze oude kolonie nogal te lijden had van spelende kinderen waardoor de resultaten

van jaar tot jaar verslechterden. Ook dit bleek succesvol te zijn want in 1975 broedden er al weer 90 paar. Al gingen de aantallen in het Gooi daarna niet achteruit, veel reden tot optimisme was er zeker ook niet, want enige vooruitgang was niet direct te verwachten en van de aantallen die vóór 1970 in het Gooi plachten te broeden was maar weinig overgebleven.

AANTAL BROEDPAREN VAN DE OEVERZWALUW IN HET GOOI

<u>1966</u>	<u>1970</u>	<u>1971</u>	<u>1972</u>	<u>1973</u>	<u>1974</u>	<u>1975</u>	<u>1976</u>
680	500	50	200	90	150	100	160

In 1977 gebeurde iets totaal onverwachts. Er werden acht kolonies bezet met een totaal van circa 400 broedparen. Waarschijnlijk vindt deze plotselinge toename zijn oorzaak in het feit dat de toestand in de Sahel-zone iets verbeterd is sinds 1974. Ook met de broedgelegenheid was het dit jaar uitermate goed gesteld. Vooral in het noordelijk deel van het Gooi waren door de aanleg van Rijksweg 27 en door de bebouwing van de meenten veel geschikte zandwandjes ontstaan die direct benut werden. De ligging van de diverse kolonies met het aantal broedparen was als volgt:

Steenfabriek Huizen	150-200
Rijksweg 1, Naarden	75
Bijvanck Blaricum	40
Rijksweg 27, Witte Bergen, Laren	38
Haven Huizen	20-25
Vestingwallen Naarden	18-23
Rijksweg 27, noordelijk deel	18
Rijksweg 27, noordelijk deel	12
totaal:	<u>370-430</u> paar

Van de acht kolonies zijn op het ogenblik alleen de twee grootsten beschermd. De overige kolonies zijn waarschijnlijk

tot verdwijnen gedoemd. Het is daarom van direct belang voor het behoud van de Oeverzwaluw dat er speciaal voor deze soort nog meer geschikte wandjes in de nog aanwezige biotopen gecreëerd worden. In het Laarder Wasmeer en Naarden is dit al gebeurd en ook bij de voltooiing van Rijksweg 27 zal in 1978 een zandwal worden opgeworpen. Van de 400 meter lange zandgroeve bij de Bijvanck in Blaricum zal waarschijnlijk een gedeelte behouden kunnen worden voor de aldaar broedende Oeverzwaluwen. Het is duidelijk dat de bescherming van de broedkolonies en het creëren van nestwandjes in het Gooi tot goede resultaten heeft geleid. Aangezien in de rest van Nederland hier nog maar bitter weinig aan gedaan is, zal het zeker de moeite waard zijn om op plaatsen waar de soort vroeger algemeen voorkwam, zoals langs de Grote Rivieren, kunstmatige broedgelegenheden te creëren. Waarschijnlijk is het de meest doeltreffende manier om tot een spoedig herstel van deze koloniebroeder te komen. Laten we hopen dat het op deze wijze zal lukken, want geen vogelaar zou dit zo boeiende vogeltje willen missen!

LITERATUUR

- Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.
Van Gorcum, Assen.
- Mannes, J. & L. Vos 1974. Enkele aspecten over de oecologie
van de Oeverzwaluw. R.I.N.-rapport.
- Wilde, J.J.F.E. de & J.E. Woldendorp 1964. De verspreiding van
de Oeverzwaluw als broedvogel in Nederland.
Het Vogeljaar 12: 238-247.

DE BOOMPIEPER ALS BROEDVOGEL IN HET GOOI

D.A. JONKERS

Om de Boompieper te kunnen zien of horen in het gebied tussen Vecht en Eem, is het voldoende een bezoek te brengen aan één van de Gooise heiden, waar hij samen met Korhoen, Wulp en Veldleeuwerik tot de karakteristieke bewoners van dit landschap gerekend kan worden. Daarbuiten komt hij nauwelijks voor. In de oude ornithologische literatuur wordt hij een vrij algemene broedvogel van de diluviale terreinen in dit deel van ons land genoemd. Van Oordt (1925) merkt op dat het voorkomen zich niet tot het droge deel beperkt, maar dat zij ook rond de Vecht zijn aangetroffen. Van 1967 tot 1970 zijn in het laatste gebied geen broedparen meer aangetroffen. Op het diluviale deel zijn tussen de 110 en 130 broedparen gelocaliseerd (Alleyn et al. 1971). De broedbiotoop van de Boompieper in het Gooi bestaat uit heidevelden met vliegdenen, open bosranden en jonge aanplant. Over het algemeen kan men de soort aantreffen op de overgangen van open naar gesloten landschap.

In het Dassebos, ten zuiden van Hilversum waren o.a. in 1971 twee broedparen aanwezig. Nu in Eindegooi, waar in 1969 nog een paar broedde, vellingen van naaldhoutcomplexen zijn verricht, moet de kans niet uitgesloten worden geacht, dat zich daar de komende jaren Boompiepers zullen gaan vestigen. Het lijkt er op dat het aantal broedparen van de Boompieper in het Gooi sterk is teruggelopen. Tijdens de reeds genoemde inventarisaties (1967 - 1970) bedroeg het aantal broedparen op de Franse Kamphei, Blaricumer- en Tafelberghei, Wester-, Bussumer-, Zuider- en Hoorneboegse hei ongeveer 98. De inventarisaties van 1972 (Jonkers en Klein 1972) wezen uit, dat zich op dezelfde heidevelden nog maar 31 paar ophielden. In procenten uitgedrukt een daling van meer dan 60%.

Het mag als bekend worden verondersteld, dat broedvogelpopulaties - met name van onze zomergasten - van jaar tot jaar sterke

schommelingen kunnen vertonen. Op zich hoeven de resultaten van deze momentopname dus niet verontrustend te zijn.

De Vogelwerkgroep zou er goed aan doen de stand van deze en andere kwetsbare soorten op de Gooise heidevelden te blijven volgen.

Te grote recreatiedruk en biotoopveranderingen zouden ook een rol bij deze dalingen kunnen spelen.

De terugkomst van de broedparen geschiedt in april. De verslagen van de fenologie-onderzoeken van de Vogelwerkgroep vermelden als eerste datum 7 april 1974, toen een exemplaar op de Hoorneboegse heide werd gesignaleerd.

In het archief is een waarneming van 18 april 1971 van ca. 10 foeragerende exemplaren op de Huizer Eng; ook de dagen daarop zaten zij daar in groepjes (P. Schoorl).

LITERATUUR

Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.

Van Gorcum, Assen.

Jonkers, D.A. & J. Klein 1972. Inventarisaties 1972.

Vogelwerkgroep het Gooi, Hilversum.

Oordt, G.J. van 1925. Voorkomen en trek der in Nederland waargenomen vogelsoorten. Leiden.

Oordt, G.J. & J. Verwey 1937. De Nederlandsche Vogels, deel 1.

Wageningsche Boek- en Handelsdrukkerij, Wageningen.

Waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep het Gooi en omstreken.

DE VERSPREIDING VAN DE KLAPEKSTER IN HET GOOI EN OMSTREKEN

R. VAN POELGEEST

INLEIDING

UITERLIJK: De Klapekster is één van de weinige vogelsoorten met een "onmiskkenbaar" uiterlijk en gedrag. Hij heeft de grootte van een Merel, een lijsterachtige houding, een vrij lange staart, een forse haaksnavel en is opvallend zwart, grijs en wit getekend. De Klapekster komt hier voor in open en halfopen landschappen, meestal als de bomen kaal zijn en de vogels dus nogal opvallen, temeer daar ze vaak boven in de boompjes zitten. De goede herkenbaarheid en de geëxposeerde levenswijze maken dat deze soort (net als bijv. Flamingo en Casarca) vermoedelijk vollediger en betrouwbaarder op de waarnemingskaartjes van de Vogelwerkgroep is ingevuld dan andere soorten, die moeilijker herkenbaar zijn of meer verborgen leven. In Zuidwest-Europa, Noord-Afrika, Azië en Noord-Amerika is onze soort *Lanius e. excubitor* vervangen door andere ondersoorten, die nog niet in Nederland zijn waargenomen. Naast al deze ondersoorten is er ook nog een kleiner broertje, nl. de Kleine Klapekster. Deze verschilt van de gewone Klapekster hoofdzakelijk in het formaat (20 i.p.v. 24 cm. groot) en de koptekening. De Klapekster heeft doorgaans een duidelijke wenkbrauwstreep en een brede, zwarte streep van oog naar snavel en de Kleine Klapekster mist de witte wenkbrauwstreep, maar de zwarte oogstreep is tot het halve voorhoofd uitgebreid. Verder zit de Kleine Klapekster meestal meer "rechttop" dan de Klapekster. De Kleine Klapekster is in Nederland dwaalgast. Tot en met 1968 zijn 2 vondsten en 6 waarnemingen bekend (daarnaast nog 4 onbevestigde waarnemingen). Van ons werkgebied zijn geen bevestigde waarnemingen van de Kleine Klapekster bekend. De soort broedt in Midden-, Zuid- en Oost-Europa. De Klapekster komt in vrijwel geheel Europa voor, als broedvogel en/of wintergast. Het broedgebied van "onze" ondersoort omvat vrijwel het gehele Europese continent, met uitzondering van het Iberisch schiereiland, Zuid-Zweden, Zuid-Finland, Midden- en Zuid-Italië en de Balkan.

Andere ondersoorten broeden op het Iberisch schiereiland, in Noord-Afrika (ook in de Sahel-zône), in Azië en Alaska-Canada.

VOORKOMEN IN NEDERLAND: In Nederland broedt de Klapekster alleen in de oostelijke en zuidelijke provincies, hetgeen de continentale verspreiding van deze soort wel aardig weergeeft. In ons werkgebied broedt de soort dus niet en ontbreekt er 's zomers zelfs geheel. Er is één broedgeval uit het westen van het land bekend en wel op Voorne in 1949. In het winterhalfjaar is de trek in Noordwest-Europa in zuidelijke en westelijke richtingen, zodat Klapeksters dan in geheel Nederland verschijnen, ook in het Gooi en langs de kust. De Noordzee wordt wel overgestoken en zij worden dan ook geregeld waargenomen in het zuiden en oosten van Engeland en Schotland.

GEDRAG EN VOEDSEL: De Klapekster zoekt zijn prooi op de grond en in lage bosjes en leeft vooral van kleine vogels en grote insecten. Verder worden kleine zoogdieren (muisen), kikkers en hagedissen geconsumeerd. Bekend is dat de vogels 's zomers wel voedselvoorraden oprikken (aan doornstruiken of prikkeldraad) zoals ook andere klauwierien wel doen. Of in de wintermaanden prooi wordt opgepikt, is niet met zekerheid bekend. De prooi wordt voornamelijk bejaagd vanaf uitkijkposten. Dit zijn meest lage boompjes of bosjes waar de vogels dan vrijwel boven in zitten. Bidden, als van een Torenvalk, komt wel voor maar niet zo vaak. De vogels zijn nogal felle jagers.

BIOTOOP: Door zijn gedrag is de soort gebonden aan open terrein met lage boompjes of bosjes, die - zoals reeds eerder vermeld - als uitkijkpost kunnen dienen. Verder is hij weinig kieskeurig en komt in vele biotopen voor: heidevelden met verspreide boompjes, cultuurlandschappen met hagen of verspreide bomen of bosjes, duinen met lage bosjes en struiken en ook wel in de wilgen- en elzenbroekbossen van het Vechtplassengebied. Behalve het voorkomen van lage bosjes hebben al deze milieu's nog iets gemeen. Het zijn allemaal open landschappen, rijk aan overgangen (= gradiënten). De bodemfauna zal zich in het algemeen rond de bosjes concentreren door de daar dikkere strooisellaag en de geboden dekking. Deze bosjes zijn niet alleen goede uitkijkposten voor Klapeksters, maar ook rijk aan prooidieren.

DE SITUATIE IN HET GOOI

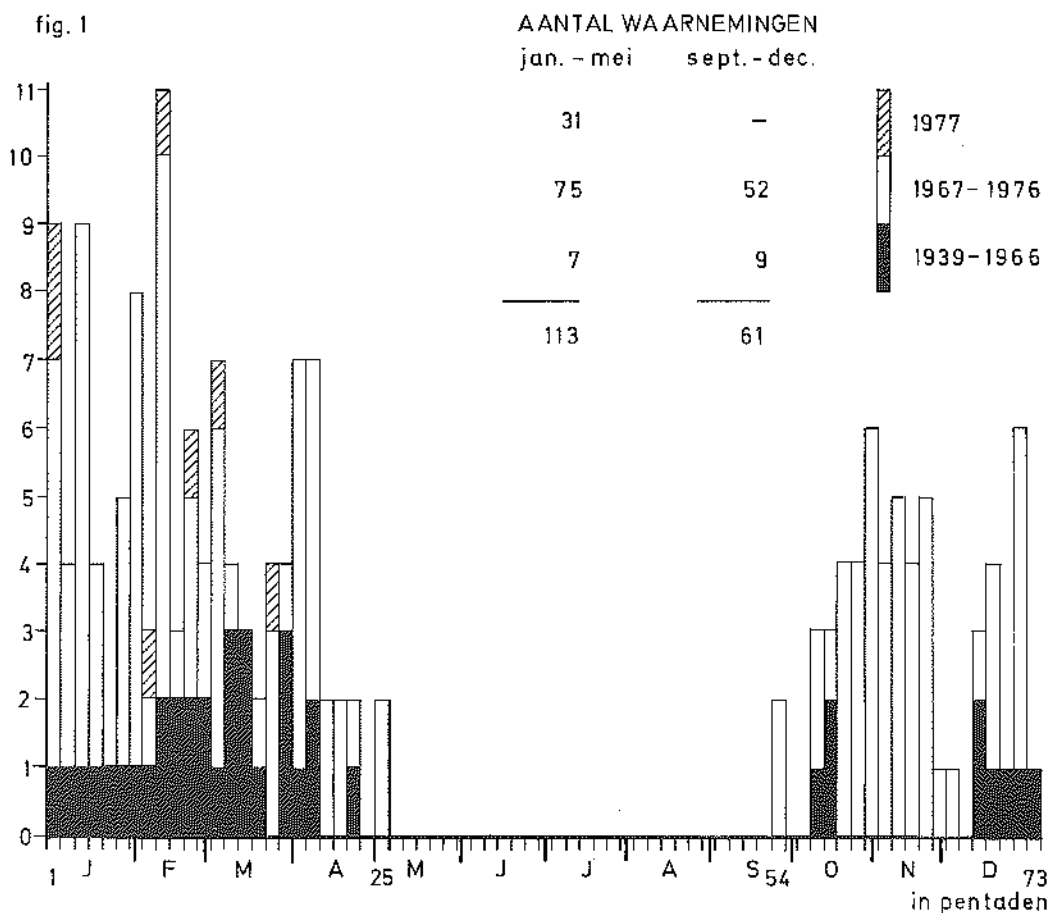
UITERLIJK EN GEDRAG: Over het uiterlijk van de vogels wordt slechts bij 7 waarnemingen iets opgemerkt, waarvan 6 keer over de vleugelspiegel (enkele of onderbroken witte achterrand aan de binnenkant van de vleugels). In de literatuur wordt aangegeven dat de vleugelspiegel nogal variabel is. In het Gooi en omstreken is 4 maal iets over een enkele vleugelspiegel vermeld. Verder zag Dwars op 11 okt.1975 bij het Naarderbos een ex. met een dubbele vleugelspiegel. Voorts zijn er een aantal gegevens over het gedrag beschikbaar. Een zingend ex. werd waargenomen in april 1970 in de Blijkpolder (Visser & Poelgeest) en op 22 april 1975 langs de IJsselmeerweg te Naarden (Rijnja). Van een aantal vogels wordt vermeld dat ze in boomtoppen zaten of boven in bosjes, hetgeen bij de meeste andere waarnemingen ook wel het geval zal zijn geweest. Ook wordt vermeld dat de vogel dikwijls tot op 10-25 meter te benaderen is. Bijna alle waarnemingen hebben betrekking op solitaire exemplaren. Op 4 kaartjes worden 2 vogels vermeld, maar er is niet uitdrukkelijk vermeld dat ze dicht bij elkaar zaten. In 4 gevallen wordt vermeld met welke prooi de vogels zijn gesignaleerd. Dit zijn:

01.11.1968	Hilverbeek	mees als prooi (Van der Geld)
26.03.1975	Hilversum	jagend achter Vinken (De Rooy)
18.04.1975	Westerheide	jagend op grondprooien (Poelstra)
13.04.1976	Westerheide	groot insect etend (driehoornkever?) (Van der Poel)

VERDELING VAN DE WAARNEMINGEN BINNEN HET JAAR

Voor de grafiek (fig.1) is het jaar ingedeeld in 73 perioden van ieder 5 dagen (= "pentaden"), met vaste begin- en einddata van iedere pentade, in wat voor jaar dan ook. In schrikkeljaren is er één periode van 6 dagen (Klapeksters zijn op 29 februari gelukkig nooit gezien). De grafiek geeft het aantal waarnemingen per pentade weer, waarbij alle bekende waarnemingen bij elkaar zijn geteld en waarnemingen van 2 ex. tegelijk als 2 aparte waarnemingen zijn geteld. De dubbelwaarnemingen (zelfde

dag en plaats door verschillende waarnemers) zijn geëlimineerd en waarnemingen door één persoon op opeenvolgende data zijn geteld als één waarneming (tenzij ze in verschillende pentaden vielen, op minstens 3 opeenvolgende dagen).

Uit de grafiek is duidelijk af te lezen dat Klapeksters in het hele winterhalfjaar worden waargenomen, waarbij de aantallen waarnemingen per pentade naar het voorjaar toe langzaam oplopen.

De "vroegste" waarnemingen zijn:

- 23.09.1972 Magdalena één ex. (Klein & Reddingius-Schreuder)
- 25.09.1972 Naarden, vuilnisbelt één ex. (Dwars)

De "laatste" waarnemingen zijn:

22.04.1975 IJsselmeerweg Naarden, 1 ex.zingend (Rijnja)

05.05.1974 Eempolder, 2 ex. vliegend van hek naar hek (Wortelboer + NJN)

Er is geen duidelijk verschil waar te nemen in de periode van voorkomen in het Gooi voor en na de jaren 1966-1967.

TABEL 1 Aantal waarnemingen per maand

jaren/maand	JAN	FEB	MRT	APR	MEI	JUN	JUL	AUG	SEP	OKT	NOV	DEC	TOTAAL
1939-1966	6	5	11	4	-	-	-	-	-	3	-	4	33
1967-1976	23	19	11	12	2	-	-	-	2	16	19	13	117
1977	2	3	2	-	-	-	-	waarn.nog niet binnen					7
TOTAAL	31	27	24	16	2	-	-	-	2	19	19	17	157

Om tot een regionale indeling te komen is het studiegebied van de Vogelwerkgroep opgesplitst in vier eenheden, waarbij de keuze in hoofdzaak door het landschap is bepaald. De grootte van deze gebieden loopt sterk uiteen. Het zijn: Eempolder (oostelijk en noordelijk van het dorp Eemnes); Gooimeerkust; Vechtplassengebied (westelijk van de 's Gravelandse Vaart, inclusief Naardermeer en Hilversumse Meent) en het Gooi zelf (inclusief randen en bebouwde kommen).

TABEL 2 Regionale verdeling binnen het Gooi, in de diverse periodes

periode: gebied/waarnemingen	1939-1966	1967-1976	1977	TOTAAL
Eempolder	-	9	-	9
Gooimeerkust	4	30	3	37
Vechtplassengebied	11	27	2	40
Gooi incl. randen	18	51	2	71
TOTAAL	33	117	7	157

Sinds 1967 is er een significante maar geringe verandering in de verspreiding van de waarnemingen, waarbij het aantal langs de kust en in de Eempolders relatief is toegenomen ten opzichte van de voorafgaande periode. Mogelijke oorzaken hiervan zijn:

- 1) een toegenomen waarnemingsactiviteit langs de kust (door meer tellingen en de nieuwe route naar Flevoland);
- 2) de aanleg van het Naarderbos waar vanaf 1974 de helft van alle Klapeksters die langs de kust zijn waargenomen, wordt gezien (= ongeveer een kwart van alle Klapeksters per seizoen in

het hele Gooi en omstreken);

- 3) de aanleg van Flevoland met daardoor veranderende trekroutes. De aantallen in het Gooi en vooral aan de kust, zouden hierdoor kunnen stijgen ten opzichte van voorgaande jaren. Er is geen duidelijke correlatie tussen regionale verspreiding en seizoen.

BIOTOOPKEUZE BINNEN HET GOOI

Omdat de plaatsaanduiding op de waarnemingskaarten vaak niet bijzonder precies is en het aantal waarnemingen niet zo groot, is een nauwkeurige indeling naar biotoop niet mogelijk. Tabel 3 laat zien dat er geen verschil is in biotoopkeuze van de Klap-ekster in de jaren vóór of na 1967. Alleen is door de aanleg van het Naarderbos - de enige grote jonge loofbosaanplant in het Gooi - het aantal waarnemingen in dat biotoop gestegen.

TABEL 3 Biotoopkeuze in de verschillende periodes

BIOTOOP/PERIODE	1939-1966	1967-1976	1977	TOTAAL
tuin, volkstuin, kwekerij	2	7	-	9
moerasbos	11	27	2	40
hoog, dicht naaldbos	2	3	-	5
jong loofbos, aanplant	-	12	3	15
rietstrook met bosjes	2	10	-	12
open heide met bosjes	6	17	2	25
Wasmeer-complexen	8	20	-	28
graspolder met boompjes	-	11	-	11
hoog loofbos (landgoederen)	-	3	-	3
forten	2	7	-	9
TOTAAL	33	117	7	157

Wat betreft de verdeling biotoop/seizoen zijn er wel enige verschijnselen die een statistische test doorstaan (zie tabel 4):

- 1) in bosgebieden (hoog opgaand, dicht naald- en loofbos en fortent) komt de Klap-ekster in november-februari relatief meer voor dan in de overige maanden. Dit is ongeveer de periode waarin de trek plaatsvindt.
- 2) op de open heidevelden worden in maart en april relatief meer Klap-eksters gezien dan in de maanden ervoor. Gezien de waarnemers is dit niet alleen te danken aan een plotselinge toevloed van vogelaars die zo nodig Korhoenders moeten zien.

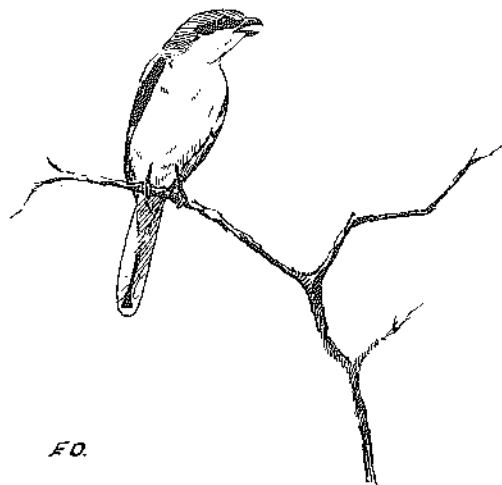
3) in "rietstroken met bosjes en boompjes" (kust Naarden - Huiszen) zijn de aantallen in november-februari relatief wat lager dan het gemiddelde voor dit biotoop.

TABEL 4 Biotoopkeuze per seizoen

biotoop/maand	JAN	FEB	MRT	APR	MEI	JUN	JUL	AUG	SEP	OKT	NOV	DEC	TOT.
tuin, volkst., kwek.	3	1	1	1	-	-	-	-	-	-	2	1	9
moerasbos	9	10	4	4	-	-	-	-	-	3	3	7	40
hoog, dicht naaldbos	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5
hoog loofbos (landgoed)	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	3
forten (loofbosjes)	3	1	2	-	-	-	-	-	-	-	1	2	9
jong loofbos, aanplant	3	4	2	-	-	-	-	-	1	2	-	3	15
rietstrook met bosjes	-	-	2	1	-	-	-	-	1	7	1	-	12
open heide met bosjes	1	3	9	6	-	-	-	-	-	1	4	1	25
Wasmeer-complexen	9	5	3	3	-	-	-	-	-	2	5	1	28
graspolder met boompj.	1	-	1	1	2	-	-	-	-	4	1	1	11
TOTAAL	31	27	24	16	2	-	-	-	2	19	19	17	157

VERANDERINGEN

De aantallen waarnemingen liggen de laatste tien jaar beduidend hoger dan in de voorafgaande jaren. Dit lijkt meer een invloed van een toenemende neiging om alles te noteren dan van een werkelijke toename van het aantal Klapeksters. Gaat men de aantallen waarnemingen analyseren per winter, dan blijkt dat in de meeste winters de aantallen waarnemingen niet significant van elkaar verschillen.

Wel is duidelijk dat 1972-1973 en vooral 1974-1975 topjaren waren. Middeld men de aantallen waarnemingen per 3 opeenvolgende winterseizoenen, dan wordt het verloop iets duidelijker en vermoedelijk ook betrouwbaarder (fig. 2).

fig.2 aantal waarnemingen per winterhalfjaar

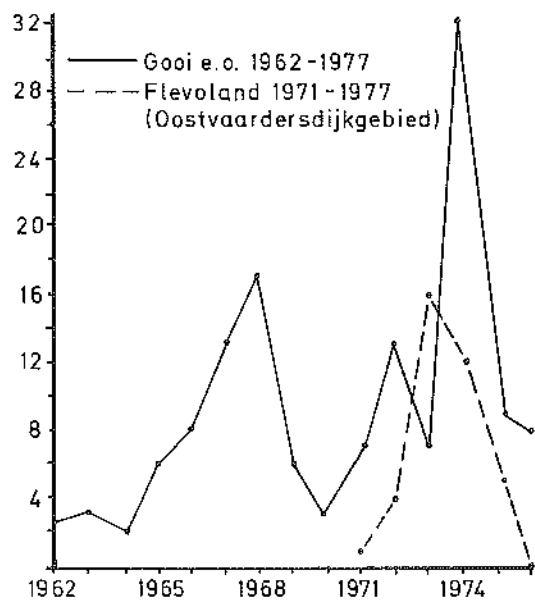
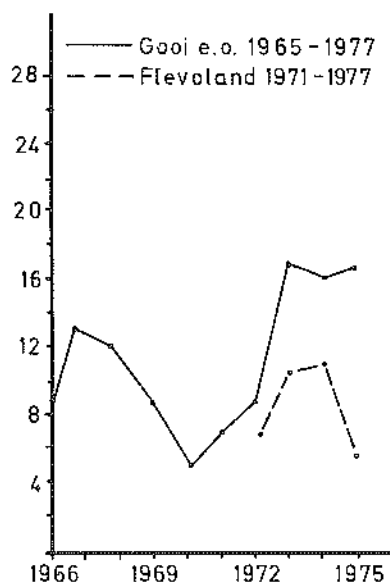

fig.3 gemiddeld (over 3 jaar) aantal waarnemingen per winter

VERGELIJKING MET ANDERE GEBIEDEN

In weinig regionale avifauna's komen bruikbare opmerkingen over de verdeling van de waarnemingen binnen het jaar voor. Steeds zijn de aantallen per maand vermeld, zodat ik me daar ook maar aan heb gehouden.

TABEL 5 Aantal waarnemingen per maand, in verschillende streken in Nederland

gebied/maand	JAN	FEB	MRT	APR	MEI	JUN	JUL	AUG	SEP	OKT	NOV	DEC	TOT.
Terschelling (1)	1	1	2	2	1	-	-	-	6	8	2	4	27
Texel(1964-1977)	-	-	-	15	10	3	-	-	4	21	8	-	61
Vlieland	-	-	-	1	-	-	-	-	-	10	4	-	15
Zuidelijk Flevoland(2)	5	7	4	5	-	-	-	-	-	2	6	9	38
Leusderheide (3)	10	10	15	8	-	-	-	-	-	5	6	4	58
Gooi e.o.(1939-1976)	29	24	22	16	2	-	-	-	2	19	19	17	150
TOTAAL	45	42	43	47	13	3	-	-	12	65	45	34	349

(1) Terschelling (1953-1962); (2) Zuidelijk Flevoland (deel Knardijk en Oostvaardersdijk) (juli 1971 - juni 1977); (3) Leusderheide (1962 - 1966) + Culemborg (1964-1969).

In tabel 5 zijn de aantallen waarnemingen per maand van 3 kustgebieden en 4 binnenlandse gebieden samengevat. Het Gooi e.o. wijkt hierin niet af van de overige binnenlandgebieden. De Klap-ekster komt hier zowel tijdens de najaarstrek als de voorjaars- trek en de winter voor. In al deze binnenlandgebieden is het voorkomen van de Klap-ekster praktisch beperkt tot de periode oktober-april, binnen die periode met een vrij constant aantal waarnemingen per maand wat tegen het eind van de winter dan wat oploopt.

Op Vlieland is de situatie duidelijk anders en is het voorkomen van de Klap-ekster praktisch beperkt tot de najaarstrek. In het voorjaar verloopt de trek bij veel vogelsoorten veel sneller en onopvallender dan in het najaar. Mogelijk is op Vlieland dan het aantal passerende vogels wel ongeveer gelijk aan dat van het najaar maar is door een veel geringere verblijfsduur van de vogels het aantal waarnemingen ervan ook geringer.

VERANDERINGEN IN DE AANTALLEN OVERWINTERENDE OF DOORTREKKENDE KLAPEKSTERS

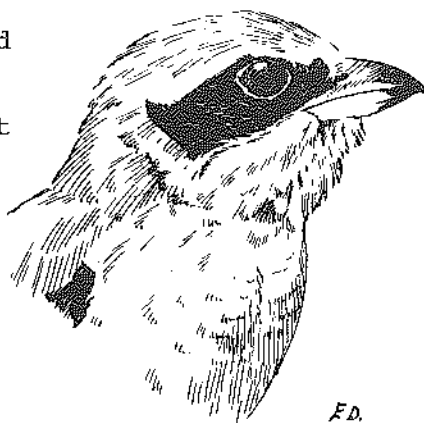
De gegevens van alleen het Gooi e.o. leverden hier geen duidelijk beeld over op, terwijl uit een vergelijking met de aantallen waarnemingen in Flevoland (Oostvaardersdijk en deel Knardijk van juli 1971 tot juni 1977) geen duidelijke samenhang naar voren komt. In jaren dat er in Flevoland weinig Klap-eksters worden geteld, kan het aantal in het Gooi e.o. best hoog zijn, maar dat is niet zeker. Mogelijk dat vergelijking over een langere reeks jaren wel duidelijke verschillen of overeenkomsten aan het licht kan brengen (zie hiervoor ook fig. 2).

DISCUSSIE

Het geheel is gebouwd op waarnemingen die niet systematisch verricht en genoteerd zijn. Determinatie van de soort en aantalsbepaling per gebied zijn eenvoudig en zonder moeilijkheden op te lossen en dus vrijwel altijd correct ingevuld. Door het vrij grote aantal waarnemingspunten per winter en het ontbreken van "negatieve waarnemingen" is het doorgaans moeilijk om precies vast te stellen hoe lang een Klapekster ergens (ver)bleef. Lang niet alle waarnemingen worden op kaartjes gezet; bij iedere bewerking levert dit een systematische fout op. Ook is in vele gevallen de plaatsaanduiding wat onduidelijk (bijv. Eempolder is een wel erg ruim begrip) zodat indeling naar plaats of biotoop soms moeilijk is. Tot ongeveer 1965 is een groot aantal van de waarnemingen per winter steeds door één persoon gedaan, met als effect dat het verloop van de waarnemingen niet alleen meer bepaald wordt door het voorkomen van de Klapekster zelf, maar ook door de activiteit van die persoon en zijn voorkeur voor bepaalde excursiegebieden. Ook moet er dan nog rekening mee worden gehouden dat de personen die waarnemingen noteren en doorsturen voornamelijk in het Gooi zelf wonen en vermoedelijk daar ook het meest actief zijn. Verwacht mag dan ook worden dat de centrale heidevelden, de Wasmeren en de Gooimeerkust beter op Klapeksters onderzocht zijn dan de Eempolder en vooral het Vechtplassengebied, welke gebieden groot, onoverzichtelijk, ontoegankelijk en "ver" weg zijn.

SAMENVATTING

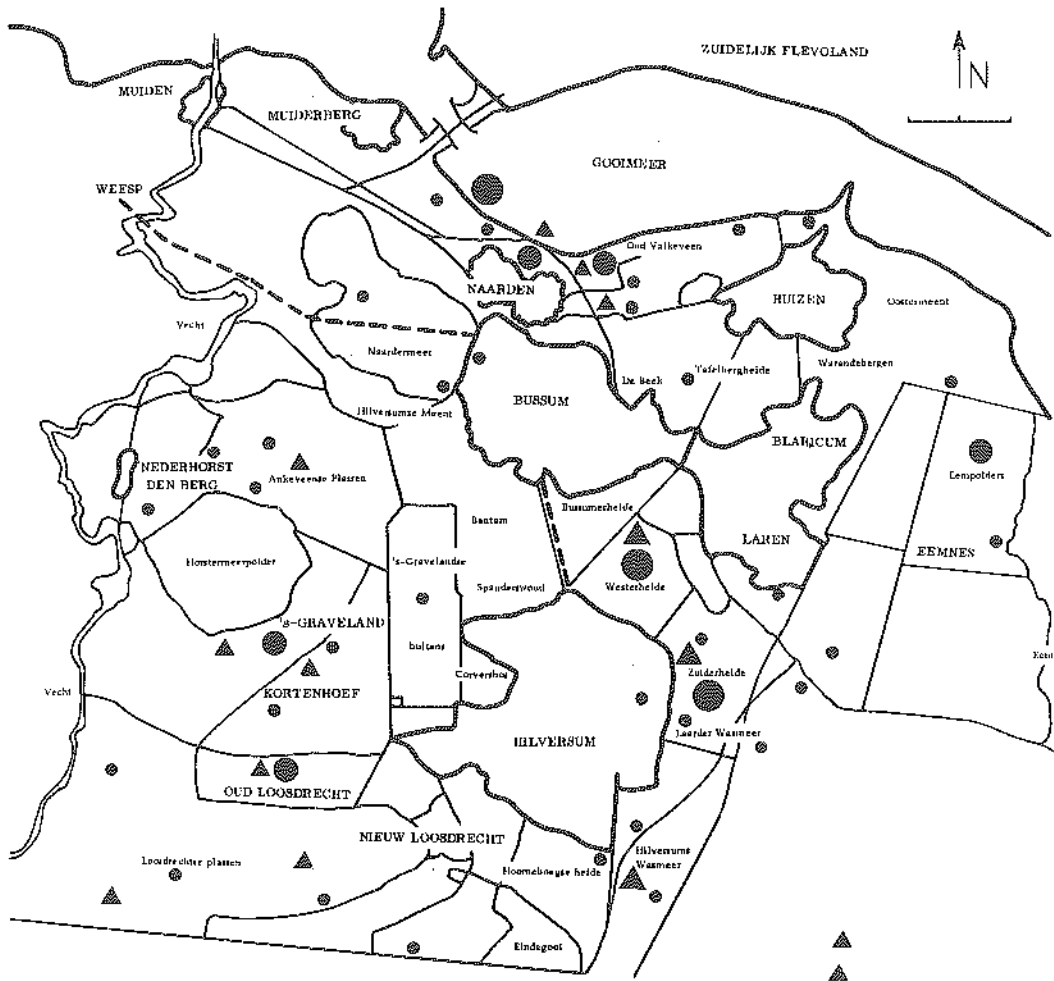
1. Klapeksters blijven in ons werkgebied vaak langere perioden (tot 4 maanden) op één plaats "hangen", met name in het Laarder Wasmeer, het Naarderbos en Fort Ronduit/Zanddijk bij Naarden.
2. Alle of vrijwel alle, minstens 95% van de waargenomen Klapeksters gedragen zich in ons werkgebied solitair.

3. De Klapekster komt in het Gooi e.o. voor van oktober tot ver in april. Er zijn twee september-waarnemingen en één mei-waarneming (van 2 ex.). Het aantal waarnemingen bereikt een piek in januari.
4. Er is geen duidelijk verschil in de seizoensperiodiciteit van de Klapekster in ons werkgebied vóór en na 1967.
5. De seizoensperiodiciteit in ons werkgebied is niet afwijkend van die in andere binnenlandgebieden; op Vlieland lijkt het voorkomen echter beperkt te zijn tot de trektijd, nl. het tijdvak oktober-november en mogelijk ook maart-april.
6. Er is geen duidelijk verschil in biotoopkeuze vóór of na 1967.
7. Er is wel een klein verschil in biotoopgebruik binnen een winterhalfjaar. In de wintermaanden (november-februari) worden daarbij in bossen, landgoederen en forten relatief wat meer Klapeksters gezien dan in de trektijd. Op de open heidevelden is het aantal waarnemingen in de maanden maart-april relatief wat hoger dan in de rest van het jaar. Verder zijn de aantallen langs de kust voor wat betreft de rietstrook Naarden tot Huizen in november-februari relatief lager dan in de rest van het jaar.
8. Het is nauwelijks mogelijk om op grond van deze gegevens iets zinnigs te zeggen over toe- of afname van de Klapekster in ons werkgebied. Wel is duidelijk dat er in het winterhalfjaar van 1972-1973 "veel" waren, en in 1974-1975 "erg veel".
9. Een duidelijke samenhang tussen de aantallen waarnemingen per winterhalfjaar in ons werkgebied en Flevoland-Zuid (Oostvaardersdijkgebied) ontbreekt.

Fig. 4

VERSPREIDING VAN DE KLAPEKSTER

Waarnemingen 1939-1966

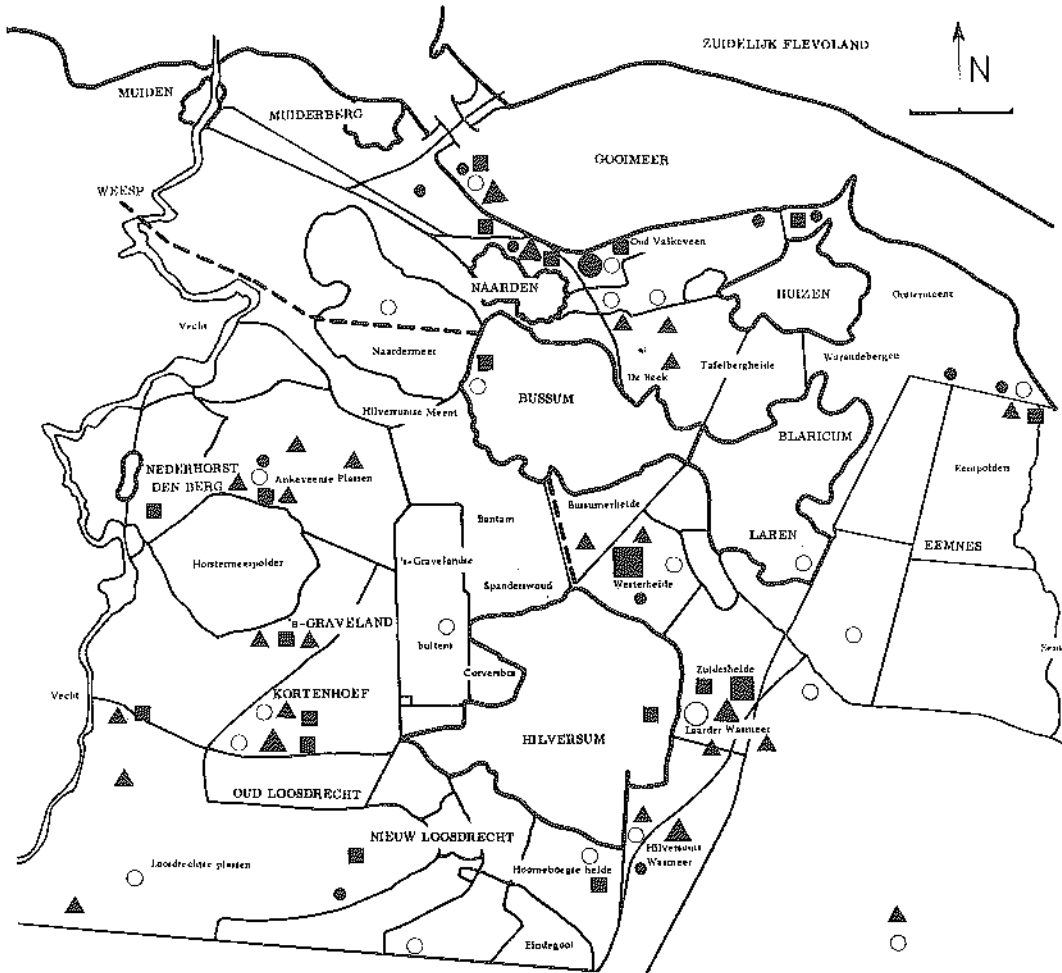
- ▲ 1-3
- ▲ 4-9
- ▲ ≥ 10

Waarnemingen 1967-1976

- 1-3
- 4-9
- ≥ 10

Fig. 5

VERSPREIDING VAN DE KLAPEKSTER
per seizoen 1939-1976

LITERATUUR

- Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.
Van Gorcum, Assen.
- Dijksen, A.J. & L.J. 1977. Texel Vogeleiland. Thieme, Zutphen.
- Commissie voor de Nederlandsche Avifauna 1970. Avifauna van
Nederland. Brill, Leiden.
- Flegg, J.J.M. & G. Zink 1973. Standardization in European
Ornithology. Ausp. Suppl. Band 5. Max-Planck-
Gesellschaft.
- Hollom, P.A.D. 1968. The popular Handbook of British Birds.
Witherby, London.
- Kraak, W. et al. 1942-1944. Vogelwaarnemingen Gooi nrs.1-21.
- Moreau, R.E. 1972. The palearctic-African bird migration
systems. London.
- Siegel, S. 1956. Nonparametric statistics for the behavioral
sciences. New York.
- Spaans, A.L. & C. Swennen 1968. De Vogels van Vlieland.
Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V. 75.
- Tanis, J.J.C. 1963. De Vogels van Terschelling. Fryske Akademy,
Leeuwarden.
- Waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o.
- Wijvekate, M.L. 1961. Verklarende statistiek. Aula 39. Utrecht.

★

PESTVOGELS IN HET GOOI EN OMSTREKEN 1967 - 1977

L.F. RYNJA

Zaterdagmiddag, half drie. Langs de rand van de stoep staat mijn auto, van waaruit ik het zicht heb op een klein aantal bont gekleurde vogels, die hier slechts in de winter voorkomen. Zij rusten hier in een nog niet al te oude boom, welke aan beide zijden is omgeven door diverse struiken. Cotoneaster, Liguster en dan nog enkele struiken waarvan ik de naam niet ken. Maar die zijn ook niet belangrijk voor het voedselzoekende groepje. Vanuit het theater 't Spant komen mensen met hun kinderen. Een moeder loopt met de kinderen vooruit, de vader blijft wat achter. Plots baant hij zich een weg door de struiken en loopt naar de boom van waaruit de vogels zacht hun geluid laten horen. Dan wordt het geluid hoorbaar van een overvloedige hoeveelheid water dat zijn weg vindt naar de bodem. Even later heeft de vader zich bij zijn gezin gevoegd. Zonder dat hij ook maar één moment iets heeft gemerkt van de vogels boven zijn hoofd.

Dit soort situaties maakt men mee als men naar vogels kijkt. In dit speciale geval keek ik naar Pestvogels. Een vogelsoort die mij buitengewoon boeit. Het tafereel speelde zich af op 30 november 1975 en op die dag zat ik vanaf twee uur in mijn auto te kijken naar de Pestvogels, die zich dat jaar sinds 21 november in Bussum vertoonden en daar bleven tot 22 december. Een volle maand dus.

De Pestvogel *Bombycilla garrulus* behoort tot de zangvogels en staat als zodanig tussen de klauwieren en de vliegenvangers. De lengte van de vogel is ongeveer 20 cm. en komt daardoor nagenoeg overeen met de lengte van de Spreeuw. Het verenkleed is rose-bruin, evenwel aan de onderzijde lichter. De rugkleur gaat langzaam over in grijs. Deze grijze kleur zet door tot in de staart, gaat daar halverwege over in zwart en eindigt tenslotte met een gele band. Karakteristiek is de rose-bruin gekleurde kuif. De vleugels zijn donker met een witte streep. Bij de volwassen

vogels loopt aan de zijkant van de vleugel een gele streep; bij sommige vogels zijn, verbonden aan de gele streep, gele V-vormige tekens zichtbaar. Ook de rode "lakplaatjes" aan de kleine slagpennen is een goed kenmerk. Deze "lakplaatjes" komen niet bij elke vogel voor. Het oog is bruin. Vanaf de snavel loopt een zwarte streep door het oog. De keelvlek en de korte poten zijn zwart.

De Pestvogel behoort niet tot de Nederlandse broedvogels, maar komt wel in de winter naar ons land. Sinds 1947 is hij ieder jaar in ons land waargenomen, soms in grote aantallen, meestal in kleine groepen en soms met enkele exemplaren. De jaren, waarin hij massaal in ons land voorkomt, is hij meestal ook in groten getale aanwezig in andere Europese landen. Soms gaat hij zelfs zeer zuidelijk, zoals in 1965, toen een aantal Pestvogels zelfs Spanje en Italië aandeed. Maar meestal blijft de groep beperkt tot ons land met soms een uitloper tot in België.

Als ik de aantallen bekijk van doorgegeven en uit diverse bladen gehaalde waarnemingen sedert 1967, dan blijkt deze vogel vrijwel elk jaar in dezelfde gemeenten gesignaleerd te worden en wel op dezelfde plaatsen. Gemeenten binnen ons gebied waar hij veel voorkomt zijn: Bussum, Naarden, Hilversum en Huizen. Een enkele maal in Laren, doch nooit in Blaricum (geen waarnemers?). Eveneens een enkele maal in omliggende gemeenten zoals Eemnes, Baarn, Ankeveen en ook in de polder Zuidelijk Flevoland en Lelystad.

Het aantal Pestvogels dat in die jaren van zijn aanwezigheid
blijk gaf, geeft de volgende uitschieters te zien:

14 dec.1967 : 30 ex. Huizen, IJzeren veld
8 nov.1970 : 10 ex. Huizen
31 jan.1971 : 28 ex. Bussum (gelijktijdig 1 ex B.Wolfflaan, 20 ex.Koe-
koeklaan/Eksterlaan en 7 ex.Oranjelaan)
2 feb.1971 : 19 ex. Bussum, Koekoeklaan
5 feb.1971 : 14 ex. Hilversum, Zevenbergen
5 mrt.1971 : 15 ex. Hilversum, Adelaarstraat
5 apr.1971 : 16 ex. Naarden, Laegieskampweg
6 apr.1971 : 12 ex. Hilversum, Minckelerstraat
28 nov.1971 : 10 ex. Bussum, A. Kuyperlaan
1 dec.1971 : 19 ex. Naarden, Amsterdamsestraatweg
15 feb.1972 : 12 ex. Hilversum, Meteorstraat
10 nov.1972 : 15 ex. Hilversum, J.v.d. Heijdenstraat
26 nov.1974 : 18 ex. Bussum (gelijktijdig 12 ex.C.v.Renneslaan en 6 ex.
Laegieskamp)
27 dec.1974 : 30 ex. Bussum, Ceintuurbaan
23 dec.1974 : 14 ex. Naarden, C.v.d. Lindenlaan
18 jan.1975 : 70 ex. Bussum (gelijktijdig 63 ex.Koekoeklaan en 7 ex.
Radboudlaan/KPC de Bazelstraat)
24 jan.1975 : 84 ex. Naarden, Graaf Willem de Oudelaan
27 nov.1975 : 30 ex. Bussum, Ceintuurbaan
2 dec.1975 : 10 ex. Bussum, A. Kuyperlaan
24 jan.1976 : 11 ex. Naarden, Graaf Willem de Oudelaan
19 feb.1976 : 13 ex. Naarden, Burg. Visserlaan

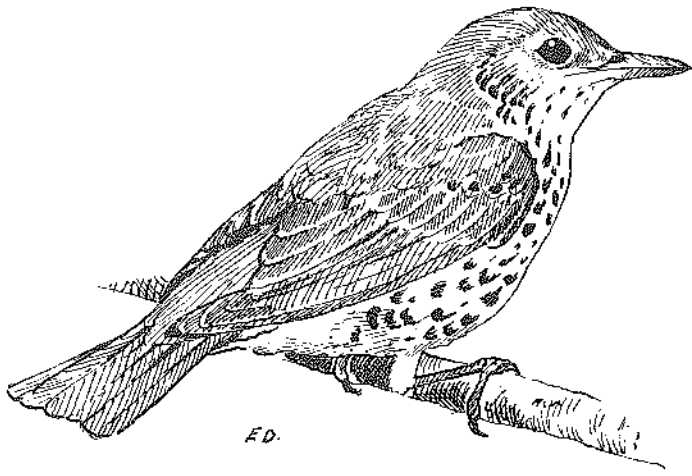
Enkele uitschieters buiten ons werkgebied doch hieraan grenzend
en daardoor door Vogelwerkgroepers veel bezocht, zijn:

1 nov. 1974 : 20 ex. Lelystad
5 jan. 1975 : 100 ex. Lelystad, rond de visvijvers

De in bovenstaand overzicht genoemde aantallen zijn de maxima
van de daarbij vermelde dag. Slechts in enkele gevallen konden
waarnemingen uit dezelfde plaats opgeteld worden. In zo'n geval
kon aan de hand van de opgegeven waarnemingstijd worden opge-
maakt dat men hier te doen had met verschillende groepen.

Door nog onbekende oorzaak is de Pestvogel in het seizoen 1976/
1977 slecht 2 maal gesignaleerd. Beide gevallen in Bussum en
beide keren betrof het één ex., dat vrij snel weer verdween.
Het seizoen 1977/1978 is eveneens slecht begonnen. Tot op heden
bereikte mij 3 waarnemingen: 27.10.1977: 2 ex. Bussum,Ceintuur-
baan/A.Kuyperlaan; 31.10.1977: 1 ex. Amersfoort, de Lienden,
tegen ruit gevlogen; 10.12.1977: 2 ex. Huizen, Want.

Hopelijk blijft het niet bij deze drie waarnemingen.

AANTEKENINGEN OVER DE GROTE LIJSTER IN HET GOOI

D.A. JONKERS

In de vorige eeuw kwam de Grote Lijster nog niet als broedvogel in het Gooi voor. Schlegel (1878) schrijft: "De soort broedt het liefst in sparren. In ons land komt zij in den regel slechts op den trek voor". Literatuur en dagboekgegevens uit latere jaren vormen een beeld, dat wijst op een toename van de Grote Lijster, al bleef hij nog zeldzaam. Haverschmidt (1942) wijst op deze toename, die hij o.a. constateert in de bosrijke streek tussen het Gooi en Amerongen. Over de aantallen wordt meer bekend wanneer voor de "Avifauna van Midden-Nederland" (Alleyn et al. 1971) broedvogelinventarisaties worden verricht. Het gebied tussen de Vecht en de Eem blijkt ongeveer tweehonderd broedparen te herbergen. Nadien zijn geen inventarisaties op grote schaal meer uitgevoerd, waardoor het zeer moeilijk wordt aan te geven of er veranderingen in het broedbestand zijn opgetreden. Uit inventarisaties die de afgelopen jaren in verspreid liggende gebieden zijn gehouden, valt de voorzichtige conclusie te trekken, "dat in de terreinen, die indertijd deel hebben uitgemaakt van grotere telgebieden", de Grote Lijster niet is achteruitgegaan.

De meeste broedparen bevonden zich in het Gooi, afnemend in aantal naar de oost- en westrand. De Vechtstreek en de Eempolders waren minder rijk bedeed. De landschappelijke structuur van het plassengebied en de boomloze weidegebieden leent zich niet direct voor de vestiging van grote aantallen Grote Lijsters. Binnen het Gooi was een voorkeur waar te nemen voor grote aaneengesloten bosgebieden, landgoederen en parkbossen. In het zuidelijk deel was de soort in de naaldhoutcomplexen goed vertegenwoordigd; een habitat, die Schlegel(1878) al beschreef. Opmerkelijk was het voorkomen van de Grote Lijster binnen plaatsen als Hilversum, Naarden en Bussum. Hier waren diverse paren aanwezig in de wijken die een meer parkachtig karakter bezitten of een grote afwisseling vertonen tussen hoog opgaand hout en de bebouwing. In de boom- en andere kwekerijen die aan

de rand van het Gooi liggen, broeden jaarlijks één of meer paren.

Over de trek van de Grote Lijster over het Gooi en aangrenzende gebieden is weinig bekend. Dwars, die al jaren regelmatig de kust tussen Huizen en Valkeveen bezoekt, vermeldt per excursie meestal enkele tot maximaal 30 exemplaren, met als uitschieters 12-10-1968 104 exemplaren en 16-11-1968 + 200 exemplaren. Tijdens de trektellingen in het najaar van 1971 tot en met 1973 zijn slechts enkele keren overvliegende exemplaren waargenomen (Jonkers, 1973, 1974, 1975).

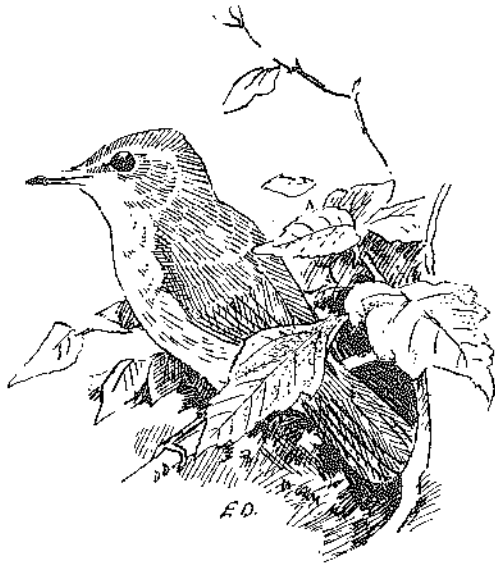

Nadere bestudering van de verzamelde gegevens wijst uit, dat het in een deel van de gevallen om rondzwerfende exemplaren gaat. Hoewel dus onbekend is wanneer en waarlangs de Grote Lijsters uit het Gooi wegtrekken lijkt het erop dat een deel van de populatie overwintert. Het is niet onmogelijk dat er in de loop van herfst en winter verschuivingen optreden en vogels uit noordelijke en oostelijke broedgebieden binnenvallen. In het archief van de Vogelwerkgroep, dat m.b.t. waarnemingen van de Grote Lijsters best nog wat aanvulling zou kunnen gebruiken, zijn diverse winterwaarnemingen en waarnemingen van vroeg zingende exemplaren aanwezig. De vroegst bekende zangdatum is 19-1-1974 toen een zingende Grote Lijster in de Horstermeerpolder werd gehoord (Jonkers & De Soete). Terugmeldingen van in Nederland geringde Grote Lijsters komen hoofdzakelijk uit België, Frankrijk en in mindere mate van het Iberisch schiereiland.

LITERATUUR

- Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.
Van Gorcum, Assen.
- Haverschmidt, F. 1942. Faunistisch overzicht van de Nederlandsche Broedvogels. Brill, Leiden.
- Jonkers, D.A. 1973. Vogeltrek over en langs het Gooi in 1971 (vervolg). De Korhaan 7(7):13-22.
- Jonkers, D.A. 1974. Herfsttrektellingen 1972. Gestencild verslag. Uitgave Vogelwerkgroep 't Gooi e.o., Hilversum.
- Jonkers, D.A. 1975. Herfsttrektellingen 1973. Gestencild verslag. Uitgave Vogelwerkgroep 't Gooi e.o., Hilversum.
- Schlegel, H. 1878. De Vogels van Nederland, deel 1.
Funke, Amsterdam.
- Speek, B.J. 1973. Ringverslag van het Vogeltrekstation 1911-1970. Limosa 46: 109-135.

★

DE CETTIS ZANGER, EEN NIEUWE SOORT VOOR HET GOOI EN OMSTREKEN

D.A. JONKERS, R.G. MOOLENBEEK & P. VAN DER POEL

Op 6 oktober 1968 wordt de Cettis Zanger voor het eerst in ons land waargenomen. In Budel (NB) werd toen een exemplaar gevangen en geringd (Lehaen 1969).

Voous (1960) schetst het verspreidingsgebied als zuidwest-palaearctisch in gematigde mediterrane steppe- en woestijnklimaatgebieden. De noordgrens lag tot 1930 ongeveer bij de rivier de Loire in Frankrijk. Langzaam maar zeker werd in een periode van 40 jaar de rest van Frankrijk veroverd, gevolgd door België (Huyskens 1968). Na België, waar hij in 1962 voor het eerst werd waargenomen en in 1964 reeds op diverse plaatsen broedend werd aangetroffen, rukte de soort nog verder noordelijk op. Na 1968 zijn er in ons land ieder jaar wel exemplaren gezien en/of geringd (Tekke 1974). De eerste nestvondst vond plaats in 1976 in het natuurreservaat "Canisvliet" nabij Sas van Gent (Van den Steen 1977), maar de Cettis Zanger is waarschijnlijk al vanaf 1973 broedvogel in ons land.

Het merkwaardige is dat de Cettis Zanger in zijn broedgebied een overwegende standvogel is, die dan ook opvallende verliezen kan lijden tijdens strenge winters. In het verleden heeft dit nogal eens tot verschuivingen van de noordgrens van zijn verspreidingsgebied geleid (Voous 1960). Desondanks vond er na de strenge winter van 1963 geen terugtrekking naar zuidelijkere regionen plaats. Klaarblijkelijk spelen nog onbekende oorzaken hierin een rol.

Het biotoop van de Cettis Zanger kan worden gekenschetst als een wirwar van lichte struiken en bosjes, met veel slingerplanten, braamstruwelen en andere planten en liefst in de buurt van water en riet (Voous 1960 en Huyskens 1968).

De eerste waarneming binnen het studiegebied van de Vogelwerkgroep het Gooi is die van een exemplaar langs de Gooimeerkust op 11 oktober 1970 (archief V.W.G.). De tweede was een ring-

vangst op 9 oktober 1971 bij Valkeveen (K. Visser & E.Osieck).
Daarna volgen snel meerdere waarnemingen. De volgende zijn
ons bekend:

Ankeveen (Stichts)	26.12.1972	1 ex.zingend (H.Nuijen; Limosa 46:47)
Blijkpolder	8 en 10.3.1973	1 ex.zingend (mond.med.H.Nuijen)
Huizen	27.10.1973	1 ex.ringvangst (E.Osieck)
Huizen	31.10.1973	1 ex.ringvangst (K.Visser)
Ankeveen (Hollands)	25.4.1975	1 ex.zingend (I.Mes)
Ankeveen	8-10.5.1975	1 ex. (Zwitser; Limosa 50:55)
Ankeveen (Hollands)	28.5.1975	1 ex.zingend (I.Mes)
Naardermeer	18.5.1975	1 ex. (W.J.R.de Wijs)
Blijkpolder	26.5.1975	1 ex. (P.v.d.Poel)
Kortenhoef, 't Hol	28.5.1975	1 ex. (P.v.d.Poel)
Kortenhoef, 't Hol	5.6.1975	1 ex. (P.v.d.Poel)
Blijkpolder	11 en 13.6.1975	1 ex. (P.v.d.Poel)
Kortenhoef, 't Hol	20.6.1975	1 ex. (P.v.d.Poel)
Blijkpolder	13.4 t/m 31.7.1975	1 ex. (P.v.d.Poel)
Huizen	9.10.1976	1 ex.ringvangst (K.Visser & vd Poel)
Naarden, Zanddijk	26.10.1976	1 ex.zingend (R.G.Moolenbeek)
Blijkpolder	21.11.1976	1 ex. (H.Nuijen)
Ankeveen (Hollands)	27 en 30.4.1977	1 ex. zingend (I.Mes)
Ankeveen (Hollands)	4.5.1977	1 ex. zingend (I.Mes)

Ook in 1977 zijn in het Stichts Ankeveense plassengebied
geregeld 1 - 2 zingende (R.G.Moolenbeek) en in de Blijkpolder
(gemeente Nederhorst den Berg) zelfs eenmaal 4 zingende exem-
plaren gehoord (mond.med.W.J.R. de Wijs).

Het is niet uigesloten dat zij
op deze plaatsen hebben gebroed,
vooral omdat deze terreinen
sterke overeenkomsten vertonen
met het voorkeursbiotoop.
Om een Cettis Zanger te zien
te krijgen moet men over heel
wat geduld beschikken.
Net als de Snor is het een
echte sluiper die zich onop-
vallend door de dichte be-
groeiing verplaatst.

Des te opvallender is echter zijn zang die luid en abrupt losbarst. Na deze uitval stopt hij plotseling om vervolgens verder te gaan met een acht à negen lettergreperig siet-----setie-setie-setie-siet.

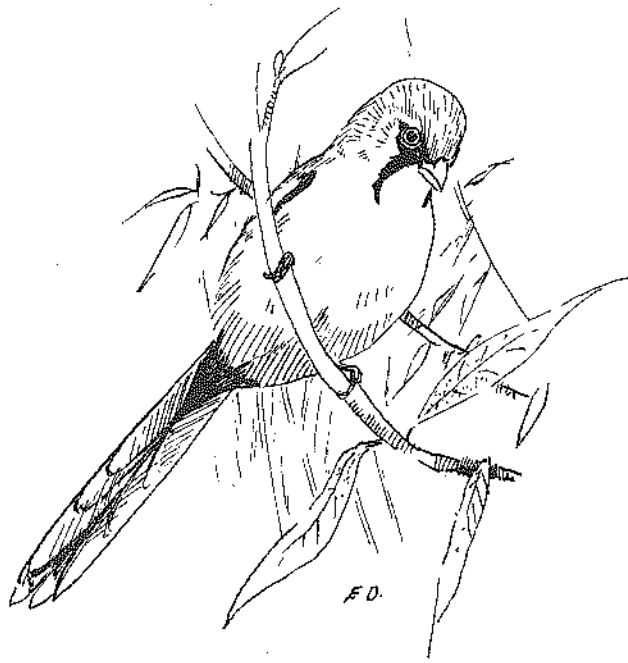
Of de soort zich in ons werkgebied blijvend zal kunnen vestigen zal de eerstvolgende strenge winter moeten uitwijzen.

Wat ons betreft mag hij!

LITERATUUR

- Huyskens, G. 1968. De noordwaartse doorbraak van de Cettis Zanger. De Wielewaal 34(1):1-9.
- Tekke, M.J. 1974. Het voorkomen van de Cettis Zanger *Cettia cetti* in Nederland van 1968 tot en met 1973. Het Vogeljaar 22:780-781.
- Voous, K.H. 1960. Atlas van de Europese Vogels. Elsevier, Amsterdam.
- Lehaen, H. 1969. Vangst van Cettis Zanger *Cettia cetti* op Nederlands grondgebied. Limosa 42:110-111.
- Steen, J.J. van den 1977. Het eerste broedgeval van de Cettis Zanger *Cettia cetti* in Nederland. Limosa 50:61-62.

★

HET BAARDMANNETJE, HET VERHAAL MET EEN BAARD

K. VISSER

Vele vogelaars hebben een vogel, waarvoor zij bijzondere belangstelling koesteren. Deze interesse kan op verschillende manieren worden gewekt. Meestal zal het telkens ontmoeten van een vogelsoort de aanleiding tot deze belangstelling zijn.

Het was nog in de tijd dat vogelfotografen genoodzaakt waren opnamen bij vogelnesten te maken. Dit kon moeilijk anders, omdat er toen nog geen telelenzen bestonden om grote afstanden te overbruggen voor het maken van een redelijke opname. Ik had mij indertijd verbonden om maandelijks een artikel over vogels in een voorlichtingsblad van de politie te leveren. Nu is het niet eenvoudig om elke maand iets nieuws te brengen en daarom had ik mij beperkt tot een maandelijks verhaal over één vogel. Er zijn dan vele mogelijkheden, maar wanneer er een plaatje bij moet, moet je wel zorgen dat je een opname hebt. De keus was gevallen op het Baardmannetje en hoewel ik van deze soort niet veel meer wist dan er in de boeken stond, was mij wel bekend, dat deze vogel alleen kon worden waargenomen in de kop van Overijssel en bij het Naardermeer. Bij een bezoek aan het Kampereiland vernam ik dat ook d  ar Baardmannetjes voorkwamen. Een afspraak met de opzichter van Staatsbosbeheer was spoedig gemaakt. Op de afgesproken dag met de trein naar Kampen, daar bij het station een fiets gehuurd en zo bepak en beladen met alle apparatuur naar de buitenkant van het Kampereiland.

Als ik mij goed herinner, was de rietstrook daar ongeveer 50 meter breed. Het riet stond in het water en de waterstand was geheel afhankelijk van de windrichting. Tegenover deze strook lag de toen nieuwe Noordoost Polder. Het daar gemaakte randmeer stond in open verbinding met het IJsselmeer, waarin de Flevolandten nog niet droog waren gevallen. Bij westelijke wind stuwde het water op; een hoogteverschil van 30 tot 50 cm. was geen uitzondering. Ook op de dag van mijn bezoek was de waterstand niet laag te noemen en was het zonder lieslaarzen niet mogelijk door het riet te lopen.

Baardmannetjes hebben de gewoonte om hun nest dicht bij de grond in ruigte en overjarig riet te bouwen. Dit heeft tot gevolg, dat er in terreinen met fluctuerende waterstanden grote kans bestaat dat broedsels verdrinken. Ook dat voorjaar was het voorgekomen en om de vogels toch een kans te geven had de opzichter mattenbiezen gesneden en deze op hoopjes met onderlinge afstand van 20 tot 30 meter in het riet gedeponneerd. Mattenbies komt daar in vrij grote pollen voor zodat het verkrijgen van dit materiaal geen probleem oplevert. Aangezien Baardmannetjes in en om ruigte broeden maakten de vogels gretig gebruik van de hulp die hen door de opzichter was geboden door hun nesten in of aan de onderkant van de hoopjes biezen te bouwen. Het materiaal was op het riet gelegd zodat ook bij hoge waterstand geen kans bestond dat het nest onder water kwam.

Voor het maken van een foto werd een biezenhoopje uitgezocht waarbij een schuilhut kon worden geplaatst. Dit was nog geen eenvoudige zaak aangezien ook hiervoor een grote riet- en biezenhoop moest worden opgeworpen om zo met de hut boven water te blijven. Aanvankelijk lukte dit wel maar door het gewicht zakte de hoop langzaam maar zeker, zodat de fotograaf binnen niet al te lange tijd met zijn achterste in het water zat. Om de Baardman te kunnen opnemen was een opening in de biezenhoop gemaakt, zodat het nestje waarin zich de kleine jongen bevonden zichtbaar werd. Het wachten was nu op de Baardman of zijn vrouw. Na korte tijd kwam het vrouwtje om de jongen te voeren en daarna te verwarmen. Het mannetje liet op zich wachten. Daar deze toestand niet te lang mocht duren werd, na enkele opnamen van het vrouwtje, de zaak weer afgebroken om de vogels in volledige rust de gelegenheid te geven hun jongen te verzorgen. Veel waarnemingen van volwassen vogels zijn die dag niet gedaan, zodat ik het voor het verzamelen van gegevens over deze soort moest doen met de mededelingen van de opzichter. Later, verder in het seizoen, heeft het bezoek zich herhaald. Bij die gelegenheid zijn wél waarnemingen gedaan. Je zag en hoorde de vogels in het riet en kon ze van dichtbij bekijken in

de boven het water opgehangen fuiken, waarin ze gevangen werden voor ringonderzoek.

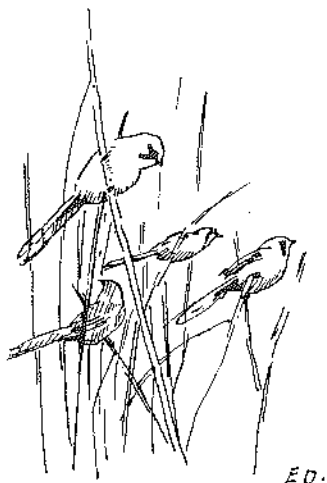
De volgende kennismaking was een aantal jaren later in Oostelijk Flevoland. Er deden verhalen de ronde van vogelringers over fantastische vangsten langs de Knardijk. Als vogelringer wil je dat dan ook wel eens proberen en vandaar dat in de buurt van Harderwijk de netten werden opgezet. Door gebrek aan ervaring bleek achteraf dat dit niet de juiste plaats was om veel vogels te vangen. Het was september en groot was de vreugde toen op een dag een koppel Baardmannetjes zich in het net vastvloog. Pas toen konden de vogels rustig en grondig worden bekeken en waarschijnlijk is toen de bijzondere belangstelling voor deze soort gewekt. De aantallen gevangen vogels waren nog niet groot, maar wanneer je een bepaalde soort pas leert kennen ben je met weinig tevreden.

Bij de hierboven omschreven ontmoeting was Oostelijk Flevoland nog niet helemaal dichtgegroeid met riet. Er waren in de omgeving van Harderwijk nog open plekken waar plevieren broedden. Deze toestand veranderde snel en de gehele polder werd één groot rietveld waarin de Baardmannetjes zich konden uitleven. In het najaar verspreidden ze zich en zo gebeurde het, dat in de jaren 1967 en 1968 bij het vangen van vogels bij de haven van Nijkerk plotseling koppels Baardmannetjes kwamen aanvliegen en in het riet neerstreken. Zuidelijk Flevoland was toen nog niet drooggemaakt en in die omgeving kwam nergens riet voor. Buiten de oude zeedijk was, bij de aanleg van de dijk voor Zuidelijk Flevoland en bij de in het randmeer gebouwde sluis, een terrein opgespoten van 10 ha. waar elk jaar meer riet opgroeide. Dit gebied werd door verschillende soorten vogels als slaappleats gebruikt terwijl de Kleine Karekiet en andere rietvogels er broedden. In augustus kwamen in de avond eerst de Rietgorzen uit de omgeving, dan verzamelden de Spreeuwen zich bij honderden, als deze in het riet waren verdwenen kwamen de Gele Kwikstaarten bij tientallen van de dijk van Zuidelijk

Flevoland om daar de nacht door te brengen en tenslotte verschenen de Boerenzwaluwen om zich ook een plaatsje voor de nachtrust in het riet te veroveren. Een dankbaar terrein voor de vogelringer. Het was dan ook mogelijk om in 1968 in deze 10 ha. riet 1500 Gele Kwikstaarten te ringen, waaronder enkele Noorse-, Engelse- en Grote Gele Kwikstaarten. In het terrein bevonden zich enkele open plekken die niet geheel droog waren en waar overdag Watersnippen kwamen slapen. Bij het vangen van deze soort lukte het ook de aanvliegende Baardmannetjes in de netten te krijgen. Overigens kwamen ze hier alleen in de herfst voor want in het voorjaar en in de zomer zijn nimmer Baardmannetjes in deze omgeving waargenomen. Zeer tot de spijt van de vogelaars is dit terrein thans omgezet in een staanplaats voor caravans en zomerhuisjes.

In die tijd kon men ook Baardmannetjes treffen in het riet langs de kust van het Gooimeer. Daar mocht worden aangenomen dat ze hier ook wel zouden broeden, werd in het voorjaar bijzondere aandacht aan deze soort besteed. In de rietstrook bij Huizen werden toen geregeld Baardmannetjes gezien, die daar bleken te broeden, want de vogels vlogen met voer in de bek

in een bepaalde richting, zodat de broedplaats vrij nauwkeurig kon worden bepaald. Ze zetten zich op een rietstengel en lieten zich hierlangs naar beneden zakken. Bij onderzoek bleek zich hier een open plek in het riet te bevinden, die was begroeid met pollen grove grassoorten en rietgras. Er was echter geen nest te ontdekken, hoewel er zich verschillenden in de omgeving moesten bevinden. Om de vogels toch te slim af te kunnen zijn, werd aan de rand van de open plek een schuilhut geplaatst, in de hoop dat van hieruit zou kunnen worden waargenomen waar zich

de nesten bevonden. Tussen het lange riet met een lekker zonnetje op de schuilhut was het bijna niet uit de houden van de hitte, maar voor het waarnemen van vogels moet je wat over hebben. De Baardmannetjes zaten vlak bij je op een rietstengel, lieten zich omlaag zakken en verdwenen in de ruigte. Wanneer je dan ging kijken was er niets van een nest te vinden. Na vele uren van waarnemen lukte het uiteindelijk een broedplaats vast te stellen. Dat het moeilijk is om nesten van Baardmannetjes te vinden, blijkt ook wel uit het feit dat er nagenoeg geen nestjongen van deze soort worden geringd.

Inmiddels was Zuidelijk Flevoland drooggemalen en ingezaaid met riet. De Baardmannetjes van het Gooimeer verhuisden naar de overkant en in de rietstrook langs de kust zag je er in het voorjaar niet veel meer. De geschiedenis van Oostelijk Flevoland begon zich te herhalen en er kwam weer een geweldige explosie in het Baardmannen-bestand. Wanneer je over de dijken liep zag en hoorde je op sommige dagen weer overal deze vogels. Dat ze zich zo snel vermenigvuldigen komt mede door het feit, dat de soort wel 4 of 5 maal per seizoen een broedsel groot brengt. Of dit nu met zekerheid is vastgesteld is mij niet bekend, maar in de literatuur wordt deze bewering vele malen gedaan. Het moet haast wel juist zijn, daar het anders niet mogelijk is, dat in zo'n korte tijd zoveel vogels in een bepaald gebied voorkomen.

Wanneer je ze observeert moet je wel tot de conclusie komen dat de huwelijkstrouw groot is. Als je de vogels vangt en man of vrouw zit in het net, dan duurt het maar kort of de partner zit er naast. Ze blijven net zo lang om de gevangen vogel heen vliegen totdat ze ook gevangen worden. Het is zelfs zo dat bij jonge vogels die nog maar enkele maanden oud zijn er steeds paartjes gevangen worden. Je hoort de opmerking wel eens dat ze al in het nest gepaard zijn. Er gaan ook verhalen over liefdesverhoudingen tussen man en vrouw. Bij het slapen op een rietstengel zou de man een vleugel om het vrouwtje slaan om haar te beschermen. Zelf heb ik het nooit waargenomen, maar bij het fotograferen van een jong stel om het kleurverschil in de snavel vast te

leggen, werden ze naast elkaar in de hand gehouden. Het mannetje sloeg met de vleugels, mogelijk om weg te komen. Hierbij kwam één vleugel telkens over het vrouwtje heen. Een van de omstanders merkte op: "zie je wel dat het waar is, want ook hier slaat de man de vleugel over het wijfje."

Hoewel de vogel in bepaalde gebieden in grote aantallen kan voorkomen, valt het niet altijd mee om ze te zien te krijgen. Ze kunnen zich in het riet goed verbergen en het komt voor, dat hoewel er veel zijn, je er niet één ziet of hoort. Dit is erg afhankelijk van het weer. De Baardman is een zoonanbidder en wanneer de zon niet schijnt zul je ze ook nauwelijks horen of zien.

Bij het vangen van vogels voor het ringonderzoek, krijg je van deze soort voor augustus een enkel oud exemplaar en wat meer jonge vogels in het net. De jonge mannen zijn te onderscheiden door het ontbreken van de baard, daarbij heeft de man een oranje snavel, die bij het jonge wijfje evenals bij het oude wijfje ontbreekt. Na 1 augustus wordt er tot half september nagenoeg geen Baardmannetje gevangen. Ze zijn dan aan het ruien en laten zich horen noch zien. Omstreeks half september, wanneer het een mooie nazomerdag is, verschijnen ze plotseling allemaal tegelijk. Oud en jong hebben een nieuwe jas aangetrokken en er is geen verschil in leeftijd meer te zien. Het is dan een feest om naar de jubelende vogels te kijken en te luisteren.

De morgen begint stil en rustig, het riet is nat en de dauw hangt nog wazig over het rietland. Zodra de zon iets warmer wordt en ons 2 uur van zijn licht heeft laten genieten, verschijnen plotseling de Baardmannetjes in de rietpluimen. Na een paar minuten hoor je ze overal pinken. Het eerste groepje gaat de lucht in. In de zomer zijn het geen hoogvliegers, maar in de herfst schieten ze plotseling met koppels van 20 en 30 ex. de lucht in, om daar als zingende helicopters te blijven hangen. Als zij zich zo gedragen, dan is de trek begonnen. Vele groepjes gaan de polder verlaten en waaiëren uit naar andere gebieden en andere landen om zich daar te vestigen.

Flevoland wordt te vol en er wordt nieuwe levensruimte gezocht. Wanneer je de vogels de polder uit ziet vliegen, vraag je je wel af waar ze zullen blijven. Verdwijnen ze voor goed of trekken ze weg voor de winter? Zou een deel weer terugkomen? Door het ringonderzoek worden enkele van deze vragen beantwoord. Uit terugmeldingen van geringde vogels is het bekend, dat ze zich in zuidelijke en zuidoostelijke richting verspreiden. Zo zijn er terugmeldingen uit Oostenrijk, Oost-en West-Duitsland, België en Frankrijk, terwijl er ook een aantal naar Engeland blijkt over te steken. Een paartje in Zuidelijk Flevoland geringde Baardmannetjes is in Frankrijk teruggevangen en een jaar later met Franse ringen weer in onze handen gekomen. Deze zijn dus teruggekeerd. Wat Engeland betreft, trek zelf uw conclusie uit het volgende:

BAARDMANNETJE

Arnhem S 569.562 29-05-1974 geringd te KLEIMEER, Koedijk, N.H., 52.41 N 04.46 E als 1e kj, door C.J.Ooijevaar.

27-09-1976 gecontroleerd bij PAAL 15, Oostvaardersdijk, IJsselmeerpolders, 52.25 N 05.14 E door K.Visser, ♀ vg.

Zo te zien een gewone terugmelding. Maar door de nu volgende bekijk je dat toch in een ander daglicht.

Arnhem S 569.551 28-05-1974 op dezelfde plaats geringd als ♂ volgr, maar eerder al geringd, namelijk op:

03-11-1973 geringd als ♂ volgr te FILSHAM, Hastings, Sussex, Engeland, 50.52 N 00.32 E.

27-09-1976 gecontroleerd als ♂ volgr, op dezelfde plaats als nr. S 569.562

Pas nu beide vogels samen gecontroleerd worden, als ♂ en ♀ bovendien, ga je je afvragen of ze ook niet samen in Groot Brittannië geweest zullen zijn. Van alle terugmeldingen van 1e kj-vogels zijn er bovendien nog nooit vóór 1 juli geringd.

Het bovenstaande is overgenomen uit "Op het Vinkentouw", orgaan voor vogelringers van december 1976. Een aantal komt blijkbaar weer naar de geboortegrond terug. Uit het noorden komen niet veel meldingen. Wel wordt een enkele Baardman in Friesland teruggevangen, maar uit noordelijker streken hoort men niet veel. Wel is bekend, dat bij een met riet omzoomd meer in Zweden een duizend paartjes Baardmannetjes huizen, terwijl deze vogels er vroeger nimmer voorkwamen. Het zou mogelijk kunnen zijn, dat deze uit Friesland zijn overgevlogen. Ook in ons land komen er

nu in rietvelden Baardmannetjes voor die er vroeger nimmer waren. Het rietareaal in de polder wordt gestadig kleiner door het in cultuur brengen van het land. Dit is ook af te leiden aan de vangsten van de laatste jaren, daar het aantal Baardmannetjes in evenredigheid afneemt. In 1973 ving ik er ongeveer 2100, in 1974-1300, in 1975-1000 en in 1976 eveneens 1000. Dit is geen zuiver beeld, daar de aantallen afhankelijk zijn van het weer en het aantal dagen dat er aan het vangen wordt besteed. De twee laatste seizoenen waren wat het weer betreft gunstig, vandaar dat toen nog betrekkelijk veel Baardmannetjes werden geringd.

Door al deze avonturen en wederwaardigheden ben ik in de ban geraakt van dit mooie vogeltje en daarom schreef ik voor u het verhaal dat gedeeltelijk een baard heeft, een baard die bij mijn favoriet hoort.

HET VOORKOMEN VAN HET BAARDMANNETJE IN 'T GOOI

E.R. OSIECK

Het Baardmannetje, ook wel Rietmees genaamd, is al vanouds een bekende broedvogel in het Gooi. Heimans & Thijsse maakten in 1895 in hun boekje "Door het rietland" al melding van Baardmannetjes in het Naardermeer. Ten Kate (Ardea 17:85) weet nog te melden dat ze in de herfst van 1915 "Z66 talrijk waren, dat zij de meest algemeene vogels in het Naardermeer schenen te zijn". "De Nederlandsche Vogels", verschenen in 1937, geeft aan dat ze indertijd ook op andere plaatsen "Beoosten de Vecht" broedden. Uit dit handboek kunnen we bovendien een beeld krijgen van de vroegere verspreiding van deze soort in andere delen van ons land: "Meer of minder talrijke broedvogel van groote moerascomplexen, in Friesland, N.W.-Overijssel, het Kampereiland, . . . , Zuid-Holland (o.a. bij Ameide) en wellicht op Schokland, welke gebieden echter hoe langer hoe meer in cultuur gebracht werden". Dit laatste is één van de oorzaken geweest, dat deze vogel zo rond 1940 bijna uit ons land was verdwenen. Hierop komen we later nog terug. Eerst wordt een nauwkeuriger beeld geschetst van het voorkomen in het Gooi gedurende de laatste 50 jaar. Wij hebben hierover gegevens dankzij een studie door J.B. Buker, L.S. Buurma en schrijver dezes over het voorkomen en dispersie van deze soort in ons land en N.W.-Europa. In het daarna volgende overzicht beperken we ons tot het voorkomen in het broedseizoen. Aantalsopgaven zijn meestal niet gegeven omdat die vaak niet worden opgegeven en bovendien is het aantal broedparen bij deze soort erg moeilijk vast te stellen, vooral als het meerdere paartjes betreft. Bronvermelding is niet gegeven omdat dit in het kader van dit verhaal niet nodig leek.

Tot 1945 was het Baardmannetje broedvogel van het Naardermeer. Over andere plaatsen in het Gooi konden we verder geen concrete gegevens vinden (vgl. "beoosten de Vecht", zie boven), maar ze kunnen daar in de eerste decennia van deze eeuw best gebroed hebben. We denken hierbij aan het Ankeveense, Kortenhoefse en

Loosdrechtse plassengebied. De verdwijning van de Baardmannetjes uit het Naardermeer valt in een periode dat ze het ook in andere delen van ons land moeilijk hadden om zich staande te houden. De vele strenge winters en het al gesignaleerde biotoopverlies zullen belangrijke oorzaken zijn geweest. Dankzij de uitgestrekte rietvelden in de drooggevallen Noordoostpolder beleefden ze in de tweede helft van de veertiger jaren een opleving, maar ze keerden daardoor niet in het Gooi terug.

We moeten tot 1954 wachten om weer Baardmannetjes in het Naardermeer aan te treffen; in het jaar daarop werden ze er niet meer waargenomen, maar wel in de Kortenhoefse plassen. In die jaren waren maar weinig plaatsen in ons land waar men Baardmannetjes kon vinden. Er gaan drie jaren overheen (1958) voor we weer een waarneming uit het Naardermeer tegenkomen. Het duurt dan 7 jaar voor we de soort weer in het Gooi tegenkomen als we de Eemmond tenminste daartoe mogen rekenen. In 1966 kwamen ze ook in het Naardermeer terug en zitten daar tot op heden nog steeds. In de jaren 1973 - 1976 resp. 15, 19, 7 en 12 paar (med. W.J.R. de Wijs).

Sinds 1966 hebben ze ook op andere plaatsen in het Gooi en naaste omgeving gebroed, hoewel meestal slechts voor één of enkele jaren:

Eemmond: 1966, 1968

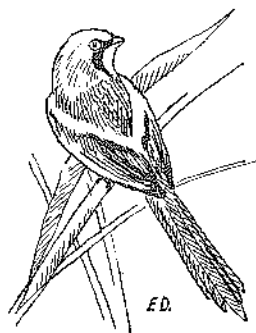
Laarder Wasmear: 1966

Ankeveense/Kortenhoefse plassen: 1967, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973

Gooimeerkust Huizen: 1966, 1967, 1972, 1973, 1974, 1975

Gooimeerkust Naarden: 1966, 1973, 1974

Het terugkeren in het Naardermeer en de broedgevallen elders in het Gooi zijn te danken aan de drooglegging van de beide Flevopolders. Beide polders zijn na het droogvallen (1957, 1968) ingezaaid met riet, waardoor uitgestrekte rietvelden ontstonden. In dit voor Baardmannetjes ideale biotoop konden ze zich snel in aantal vermeerderen (veelal drie broedsels per jaar, soms zelfs vier!).

In september/oktober vond in diverse jaren massale wegtrek plaats (zie voor een beschrijving het artikel van K. Visser), hetgeen ertoe leidde dat ze zich over Nederland en een groot deel van Europa verspreidden. In vele gevallen kwam het tot nieuwe vestigingen van broedkolonies, waarvan er nu nog heel wat zijn overgebleven. In het Gooi zijn de meeste broedplaatsen echter van tijdelijke aard gebleken, die alleen konden bestaan dankzij de jaarlijkse "toevoer" uit de Flevopolders.

Het Naardermeer is de enige broedplaats, waar ze zich ook op langere termijn misschien zullen kunnen handhaven, maar dat zal in de toekomst moeten blijken. De andere gebieden zijn door omvang en biotoop eigenlijk niet geschikt om een permanente populatie te herbergen.

Zonder de aanvoer van buitenaf kunnen Baardmannetjes zich alleen handhaven als ze in zodanige aantallen voorkomen dat ze de winters in voldoende getale overleven. Hoewel Baardmannetjes strenge kou goed kunnen doorstaan, zijn ze wel erg gevoelig voor onze kwakkelwinters. Dit komt doordat hun maag zich aanpast aan de voedselsituatie: in de herfst verdikt de maagwand zich om allerlei zaden te kunnen verteren; bij stijgende temperatuur in februari-maart stelt de maag zich weer in op (makkelijker verteerbaar) dierlijk voedsel (insekten). Als na zo'n zachte periode weer een vorstperiode volgt en dus de insecten verdwijnen, gaat het mis omdat ze weer op zaden moeten overgaan waar hun magen dan niet meer op zijn ingesteld. Het gevolg is dat ze te weinig voedsel binnen krijgen en verhongeren.

De aantallen zullen voornamelijk afhangen van de hoeveelheid beschikbare biotoop om er jongen groot te brengen en te overwinteren (vgl. de aantalsvermeerdering door het ontstaan van rietvelden in de Flevopolders!). Het is de vraag of het riet in het Naardermeer uitgestrekt genoeg is om een permanente populatie te herbergen. Dat ze zich er vroeger wel konden handhaven, komt waarschijnlijk doordat in het Naardermeer vroeger veel meer riet was te vinden (zie de luchtfoto, gemaakt in 1935, in *Wilde Planten* 2:126). Langzamerhand heeft de voortgaande verlanding geleid tot een uitgestrekt moerasbos waar vroeger riet was.

Wellicht is het de moeite waard om het areaal vochtig rietland uit te breiden en er zeker voor te waken dat het niet nog verder inkrimpt.

Het zou jammer zijn als we deze karakteristieke broedvogel uit het Naardermeer zouden kwijtraken.

Het is naast het Kampereiland één van de weinige plaatsen waar deze vogel van oudsher aanwezig is. Bovendien herbergt het riet diverse andere soorten die in ons land steeds schaarser worden.

★

GEELGORZEN IN HET GOOI

W.J.R. DE WIJS

Geelgorzen, als typische broedvogels van oude halfopen- en kultuurlandschappen, hebben zich reeds lang in het Gooi thuisgevoeld. Van april tot augustus kon men dan ook altijd hun karakteristieke zang horen. Helaas neemt hun aantal de laatste jaren vrij sterk af. Waren er in 1967 nog 17-21 broedparen vast te stellen (Osieck 1967), in 1975 waren dat er nog maar 7-12. Deze achteruitgang is niet alleen bij ons in het Gooi vastgesteld. Reynders (1967 en 1973) schreef al dat het aantal Geelgorzen de laatste 25 jaar op sommige plaatsen in Nederland drastisch verminderd was, zoals in de boomgaard-gebieden op rivierklei nabij de grote rivieren. Op andere plaatsen is hij zelfs geheel verdwenen, zoals in de Krimpenerwaard, Haarlemmermeer en diverse gemeenten op de Zeeuwse- en Zuidhollandse eilanden. Als oorzaak noemde hij de modernisering van de landbouw, de sterke kultivering van de landbouwstreken, het gebruik van herbiciden en insecticiden en het verwijderen van ruige hoekjes in het landschap. Toen (1967) leek hem de situatie op de zandgronden rooskleuriger, hoewel de soort in Drenthe ook iets achteruit leek te gaan. Aangezien de resultaten van het Atlasproject nog niet verschenen zijn, kunnen we de situatie door Reynders geschetst over de jaren 1966 en 1967 nog niet vergelijken met die van nu, zodat we de achteruitgang van de soort in het Gooi niet kunnen vergelijken met die van geheel Nederland. Wel kunnen we onze aantallen en hun verloop vergelijken met de Common Bird Census (CBC) uit Engeland (Batten et al. 1973 en 1977).

	1967	1972	1975
index CBC: 'farmland'	99	100	106
: 'woodland'	89	88	140
aantal paren in het Gooi	17-21	11-12	7-12

Hieruit blijkt dat terwijl wij in het Gooi een achteruitgang zagen, men in Engeland juist een vooruitgang aantrof. Kennelijk is achteruitgang niet een tendens die voor geheel Noordwest-

Europa geldt, maar eerder een zuiver plaatselijke (Gooise) aanwezigheid. Dit is trouwens ook best voor te stellen, onze Gooise populatie bevindt zich immers aan de rand van zijn Midden-Nederlandse verspreidingsgebied (Meyer in Alleyn et al. 1971) zodat hij tamelijk kwetsbaar is. De veranderingen in het Gooise landschap zijn bovendien ook niet mis. Zo is er van het karakteristieke engenlandschap niet veel meer over, worden heidegebieden kleiner en neemt de aanleg van wegen hand over hand toe. Bovendien weegt de rekreatiedruk voor deze soort ook tamelijk zwaar. De gegevens over de aantallen broedparen in het Gooi zijn allesbehalve volledig in het waarnemingenarchief van de VWG aanwezig. Wel heb ik van een aantal terreinen vrij volledige gegevens kunnen verzamelen, die ik hieronder vermeld.

WESTER- EN BUSSUMERHEIDE

In dit heidekompleks en wel voornamelijk langs de randen, kwamen vooral in het begin van de zestiger jaren Geelgorzen voor. Zij zaten in de jonge dennenaanplant die toen net aangelegd was en hielden hier stand tot in het begin van de jaren zeventig.

	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
aantal paren	5	4	4	4	2-3	5	min.1	* 2	2	1	geen
	*= geen gegevens										

Na 1974 zijn ze echter uit deze aanplant verdwenen, misschien omdat deze te hoog werden, mogelijk ook omdat het er erg druk begon te worden (voornamelijk honden uitlaten!). Wel konden we nog enkele paren vinden in het gebied grenzend aan de Larenseweg, waar ze echter ook het afgelopen jaar niet meer aanwezig waren. Waarschijnlijk omdat er in dat stuk heide nogal wat (nodige) bomenrooiwerkzaamheden hebben plaatsgevonden. Hopelijk keren ze hier te zijner tijd weer eens terug.

HET GEBIED RONDON HET KLEIN WASMEER (= HILVERSUMS WASMEER)

Ook hier kwamen in ieder geval vanaf het begin van de zestiger jaren diverse paren Geelgorzen voor en dat is ook tegenwoordig nog het geval. De meeste gegevens betreffen het Dassenbos en de direkte omgeving hiervan, waar ze hoofdzakelijk in de dennen-aanplant zitten.

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
aantal										
paren	3	-	3	4	3	2	2	2	3	2-3

HET GEBIED TEN Z. EN W. VAN HET SPORTPARK HILVERSUM

Volgens een mededeling van Taapken kwamen hier in de periode 1934-1940 zo'n 5-7 paar Geelgorzen voor. In 1967 waren dat er nog 2 en in 1973 nog maar 1. Ook thans misschien nog 1 paar. In dit gebied hebben zich dan ook groter veranderingen voorgedaan, zoals de aanleg van Rijksweg 27 en de doortrekking van de Diependaalselaan.

HET GEBIED TUSSEN HUIZEN EN NAARDEN

Dit gebied herbergde vanouds ook talrijke Geelgorzen. De gegevens hieromtrent zijn echter uiterst gebrekkig en bovendien tegenstrijdig met elkaar. Werden in dit gebied door Dwars in 1967 5-8 ex. waargenomen, Reynders (1968) vermeldde er voor hetzelfde jaar 20 territoria. Een door mij in 1975 aldaar uitgevoerde speurtocht leverde niets meer op, hoewel Osieck er wel eenmaal een mannetje heeft horen zingen.

DE OVERIGE TERREINEN

Op de Blaricummerheide en het gebied tussen Blaricum en de Gooiersgracht moeten in het begin van de zeventiger jaren ook enkele Geelgorzen hebben gezeten, getuige enkele waarnemingen, evenals op de engen rondom Laren (voornamelijk die ten Z.O. en Z.W. van Laren) hoewel de gegevens hieromtrent uiterst summier

zijn (med. Alleyn 4 paar). Ook de gegevens omtrent Geelgorzen op de Zuiderheide zijn uiterst summier. Zaten daar in 1967 nog minstens 6 en in 1973 nog minstens 3 paar, tegenwoordig zijn ze er niet meer te vinden. Over het heidegebied ten Z. van Hilversum (Hoorneboeg en omgeving) ontbreken de gegevens vrijwel geheel, behalve inventarisatiegegevens uit 1972, die aantonen dat er in ieder geval toen geen Geelgorzen voorkwamen (Jonkers & Klein 1973). Volgens B. Wolff heeft Gooilust zeker tot in 1960 Geelgorzen geherbergd en daarna niet meer (Van Poelgeest 1971) hoewel er eind april 1967 weer 3 ex. in dit gebied aanwezig waren (Dwars). Volgens W. Schipper in dat jaar geen broedgevallen. De dennenaanplant bij het Groot Kievitsdal heeft in ieder geval in 1971 één tot twee, in 1974 één en in 1975 eveneens één paar Geelgorzen geherbergd. In Eidegooi werd in 1970 een broedpaar vastgesteld terwijl deze het jaar tevoren niet was waargenomen. Van andere jaren is mij niets bekend. Volgens Strengers (1970) tenslotte, waren er in 1966 in het Bikbergerbos 3 paar Geelgorzen aanwezig.

Het is dan ook duidelijk dat dit overzicht incompleet is.

Ik zou u allen dan ook willen verzoeken om aanvullingen aan mij kenbaar te maken, zodat het wel en wee van onze Geelgorzen wat beter gedocumenteerd kan worden.

Desalniettemin kunnen we stellen dat het Gooi bezig is minder aantrekkelijk te worden voor de Geelgors. We kunnen alleen maar hopen dat dit niet nog erger wordt en hij uiteindelijk verdwijnt, want wie zou nu zijn karakteristieke stemgeluid willen missen!

LITERATUUR

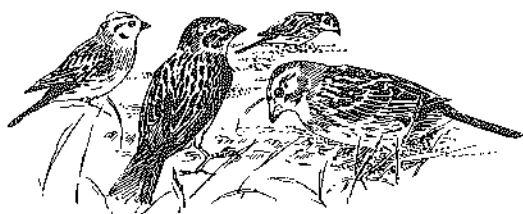
Alleyn, W.F. et al. 1971. Avifauna van Midden-Nederland.

Van Gorcum, Assen.

Batten, L.A. & J.H. Marchant 1973. Bird population changes 1971/1972. Bird Study 20: 303-307.

Batten, L.A. & J.H. Marchant 1977. Bird population changes 1974/1975. Bird Study 24: 55-61.

- Batten, L.A. & K. Williamson 1974. The Common Bird Census in
the British Isles. Acta Ornithologica 14: 234-242.
- Jonkers, D.A. & J. Klein 1973. Avifaunistische gegevens van
enkele Gooise heidevelden. Uitgave Vogelwerkgroep
het Gooi e.o., Hilversum.
- Osieck, E, 1967. Geelgorzeninventarisatie 't Gooi 1967,
Mededelingen no. 4 C.J.N. afdeling Spotvogel,
Hilversum.
- Poelgeest, R.van 1971. Jaarboek K.J.N. afdeling Rara Avis,
Hilversum.
- Reynders, J. 1967. Geelgors-inventarisatie in 1966.
Natura 64: 73-76.
- Reynders, J. 1968. Geelgors-inventarisatie in 1967.
Natura 65: 63-64.
- Reynders, J. 1973. De Geelgors als broedvogel in Nederland.
De Levende Natuur 76: 217-230.
- Strengers, H. 1970. De weg door het Bikbergerbos.
De Korhaan 4(3): 7-9.

DE ACHTERUITGANG VAN DE ROEK IN GOOI EN VECHTSTREEK

R.G. MOOLENBEEK

De Roek staat al heel lang in de belangstelling van de mens. Vooral in deze eeuw is er heel wat onderzoek aan verricht omdat de soort er zich om diverse redenen goed voor leende. Centraal stond meestal het voedselonderzoek, daar men er van overtuigd was dat hij grote economische schade, in het bijzonder aan de land- en tuinbouw, toebrengt. Feijen (1970 en 1976) heeft in een analyse van de Roek de thans bekende feiten op een rijtje gezet en kwam tot de slotsom dat deze vogel overwegend nuttig is zowel voor land-, tuin- en bosbouw. In Nederland kan gesteld worden dat hij nauwelijks aantoonbare schade aanricht en hij een nuttige functie heeft als insektenverdelger.

De Roek heeft één broedsel per jaar. Het legsel bestaat gemiddeld uit 4-5 eieren, welke in ongeveer 18 dagen worden uitgebroed. Na ruim vier weken vliegen de jongen uit. In de maanden juli en augustus treedt er tengevolge van voedseltekort grote sterfte op, in het bijzonder onder de eerste jaars vogels. Verder treedt sterfte op door predatie, parasieten, vergiftiging en 'afschot'. Vooral de twee laatste door de mens veroorzaakte factoren hebben er voor gezorgd dat de Roek de laatste 25 jaar met ongeveer 80% is achteruitgegaan. Landelijke en plaatselijke uitroeiingskampagnes, aangemoedigd door de Directie Faunabeheer van het Ministerie van Landbouw en Visserij en belangengroeperingen als jagers en boeren, die vooral in het broedseizoen werden ondernomen, hebben een hoge tol geëist. Ook de gelijk-nis die volwassen en vooral eerste jaars Roeken met de Zwarte Kraai hebben, zal nog vele Roeken het leven kosten.

Over het aantal broedparen in Nederland is wel het een en ander bekend. In de jaren 1924, 1936, 1944, 1954 en 1970 zijn er landelijke tellingen gehouden. Aan de hand daarvan is de schrikbarende achteruitgang goed zichtbaar (Feijen 1976).

JAAR	AANTAL NESTEN	BIJZONDERHEDEN
1924	30.863	veel te lage schatting
1936	39.350	te lage schatting
1944	45.567	vrij nauwkeurig
1954	37.750	vrij nauwkeurig
1970	9.949	vrij nauwkeurig

Ook in het werkgebied van de Vogelwerkgroep het Gooi en Omstreken, waar hij hoofdzakelijk in het Vechtplassengebied broedde, is de Roek enorm door de mens vervolgd, hetgeen in de volgende tabellen tot uitdrukking komt.

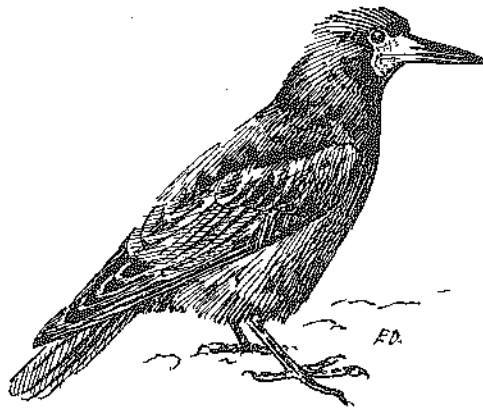
NIET MEER BESTAANDE KOLONIES (tussen haakjes het aantal paren)

Ankeveen	: 1969(enkele 10-tallen); 1970 (2)
Baarn	: 1916(kolonie aanwezig)
Bussum	: 1944(19)
Hilversum Hoorneboeg	: (enkele 10-tallen paren)
Loenen	: 1936 (135); 1944 (191)
Naarden	: 1924 (kolonie); 1936 (268); 1944 (119)
Nederhorst den Berg	: 1944 (50)
Nieuwersluis Sterreschans	: 1945 (meer dan 100)
Nieuwersluis Over-Holland	: 1943 (35)
Nigtevecht	: 1944 (150)
Muiderberg	: 1965 (kolonie verdreven)
Vreeland	: 1936 (26); 1943 (12); 1944 (2)
Weesp	: 1936 (142); 1944 (128)

NOG BESTAANDE KOLONIE

Naardermeer: 1967 (50); 1968 (50); 1969 (meer dan 30); 1970 (62);
1971 (82);
1977 (62).

Aan het eind van dit droeve relaas toch een klein lichtpuntje. Want na het in werking treden van de wijzigingen van de Jachtwet (aug. 1977) is de jacht op de Roek gesloten. Ik hoop dat dit besluit niet te laat is genomen en dat de andere kraaiachtigen binnenkort hetzelfde mogen ondervinden.

Verder zal er op korte termijn onderzocht moeten worden of het plaatsen van kunstnesten zinvol is.

Tot op heden is hier geen onderzoek naar gericht.

Mogelijk zal dit een "versnelde" toename van de stand tot gevolg kunnen hebben.

LITERATUUR

Feijen, H.R. 1970. Een analyse van de achteruitgang van de Roek in Nederland. R.I.N.-rapport.

Feijen, H.R. 1976. Over het voedsel, het voorkomen en de achteruitgang van de Roek *Corvus frugilegus* in Nederland. Limosa 49: 28-67.

★

VERKLARENDE LIJST VAN WOORDEN

- Biotoop : gebied dat bewoond wordt door een bepaalde levensgemeenschap en dat in een of meer eigenschappen afwijkt van zijn omgeving.
- Estuarium : open riviermond waar de zee bij vloed binnenstroomt.
- Etymologie : woordafleidingskunst.
- Habitat : plaats waar dier of plant van nature thuis hoort.
- I.T.B.O.N. : Instituut voor Toegepast Biologisch Onderzoek in Nederland.
- Palaearctisch : diergeografisch gebied omvattende Europa, Noord- en Midden-Azië en Noord-Afrika.
- Refugium : toevluchtsoord.
- R.I.N. : RijksInstituut voor Natuurbeheer.
- Sex-ratio : verhouding tussen het aantal mannetjes en vrouwtjes.
- S.O.V.O.N. : Stichting Ornithologisch VeldOnderzoek Nederland.

NAMEN EN ADRESSEN VAN DE AUTEURS

S. Braaksma	Handelskade 16	Vreeswijk
P.W. Dieperink	Jagerspad 6	Laren-NH
J. Harder	Meteorenstraat 45	Hilversum
D.A. Jonkers	Juffersland 16	Leersum
E.P. Klomp	Fuchsiastraat 10	Hilversum
W.K. Kraak	Wielewaallaan 38	Bussum
R.G. Moolenbeek	Arnoud Voetlaan 14	Ankeveen
E.R. Osieck	Steffenshein 20	Laren-NH
P. van der Poel	Bunschestraat 7	Reeuwijk
R. van Poelgeest	O.van Noortstraat 83	Hilversum
J. Postma	Potgieterlaan 13	Hilversum
L.F. Rynja	Kostmand 62	Huizen
K. Visser	Nieuwlandseweg 91	Hilversum
W.J.R. de Wijs	Stalpaertstraat 10	Hilversum

COLOFON

Uitgave van de Vogelwerkgroep het Gooi en omstreken

- Redactie : D.A. Jonkers
R. van Poelgeest
- Eindredactie : R.G. Moolenbeek
- Auteurs : S. Braaksma
P.W. Dieperink
J. Harder
D.A. Jonkers
E.P. Klomp
W.K. Kraak
R.G. Moolenbeek
E.R. Osieck
P. van der Poel
R. van Poelgeest
J. Postma
L.F. Rynja
K. Visser
W.J.R. de Wijs
- Tekeningen : E. Hazebroek
W.K. Kraak (pp. 12,13,18,22)
W.J.R. de Wijs (pp.127)
- Typewerk : L.F. Rynja
- Technische hulp: H.J. Aalderink
E. Boeve
A. van Leyden
J. Zaagman

